

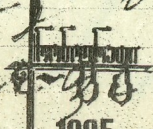
...
 ...
 ...
 ...

წმინდა პავლე

...
 ...
 ...

წმინდა პავლე

...
 ...
 ...

1995

...
 ...
 ...

საბჭოთა დასავლეთი

საქართველო

საქართველო

მარჯვე მუხლი გაქვს ნათელავ,
გული ყელამდე მდიდარი.
ლემადესავით გადავლე
გზები ფეხმოუკიდარი...
ცხრა წყარო გადავიარეთ
პირმზითი ნაპირმზითარი
შენებრ ქალი არ მინახავს
არც გზები ესევითარი...

ანა კალანდაძე

„ხევსურული ქრონიკები“ პირობითად ასე დავარქვით ნათელა ბაღიაურის ჩანაწერებს, რომლებიც ამ წიგნშია წარმოდგენილი. მას ფიქრადაც არ მოსვლია, რომ ისინი შეიძლება სხვისი საკითხავიც გამსდარიყო. მათ მხოლოდ თავისი შვილის, გოგი ოჩიაურისთვის წერდა. წერდა იმაზე, რაც მის მეხსიერებაში აღიბეჭდა თავისი სიმძაფრით, სხვისგან გამორჩეულობით. ენანებოდა დაკარგულიყო ის ზნეობრივი თავისთავადობა, ადამიანთა ურთიერთობის განუმეორებელი ხასიათი და ქცევის ნორმები, რომლითაც მისი დროის ხევსურეთი ცხოვრობდა. ცდილობდა ჩაეწერა ის, რაც მას არდავიწყების ღირსად მიაჩნდა. სურდა მის შთამომავლობას სცოდნოდა საკუთარი ფესვების შესახებ.

იგი 1896 წელს დაიბადა პირიქით ხევსურეთში, არსოტის თემის სოფელ ახიელში. 18 წლისა ცოლად გაჰყვა ამავე სოფლის მკვიდრს ალ. ოჩიაურს და რაკი მათ დაარღვიეს ერთი სოფლის ქალ-ვაჟის ერთმანეთზე დაქორწინების აკრძალული წესი, იძულებულნი იყვნენ გადახვეწილიყვნენ. ასე აღმოჩნდნენ ისინი ფშავის სოფელ შუაფხოში, სადაც სამუდამოდ დამკვიდრდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ბაღიაურმა თავისი ცხოვრების ძირითადი ნაწილი ფშავში გაატარა, იგი მაინც იმ ინტერესებით ცხოვრობდა, რა გარემოშიც გაიზარდა. ეთაყვანებოდა თავისი ხალხის მაღალ მორალურ ტრადიციებს, ამაღლებულ, ვაჟკაცურ სულს, გრძნობათა სიმძაფრეს, მოქნილ, ლალ, გამჭრიახ სიტყვას.

ხანდაზმულმა, საკუთარ თავთან დარჩენილმა მოჰკვიდა ხელი ამ საქმეს და ასე შეიქნა ეს წიგნი, რომელიც, ვფიქრობთ, თავისი უშუალობითა და სიმართლით მკითხველის გულამდე მივა. იგი საშუალებას მისცემს მას უფრო ღრმად ჩასწვდეს მთიელის შინაგან სამყაროს, შეიგრძნოს მისი მორალურ-ფსიქოლოგიური სახე.¹

¹ ნათელა ბაღიაური 30-50-იან წლებში ჩაბმული იყო ივ. ჯავახიშვილის, ვ. ბარდაველიძისა და გ. ჩიტაას თაოსნობით საქართველოში ფართოდ გავრცელებული მუშაობაში. მის მიერ შეგროვილი ეთნოგრაფიული მასალის ნაწილი დაიბეჭდა მინამრეწველობის მასალებში, ცალკე წიგნად გამოიცა „ხევსურული სწორფორმა“, ხოლო ნაწილი მასალისა დაცულია ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიულ არქივში.

მშობლიურ მიწაზე უზომოდ შეყვარებული

ამ ჩანაწერებში, როგორც პატივცემული რედაქტორი, ქალბატონი თინათინ ოჩიაურიც შენიშნავს, უმთავრესად კაცობრივად იმ გარემოს, რომელშიც ნათელა ბალიაურს უხდებოდა ტრიალი ბავშვობიდან ღრმა სიბერემდე. ცხოვრების გრძელ გზაზე ჩანაწერების ავტორს ბევრი რამ გადახდომია თავს, — უნახავს ავიც და კარგიც. დასაკარგავად და დასავიწყებლად ვაგლახნად არაფერი არ ემეტებოდა, იცოდა, რომ ესეც ჩვენი ცხოვრების ნაწილია, — ერთი პატარა შენაკადი საქართველოს დიდი ისტორიისა. საქართველოზე კი მოხუცი ხევსური ქალი უზომოდ იყო შეყვარებული — დაბერდი და არამ მომაშორა საქართველოს სიყვარული. ... ბევრი ვიცინე, ბევრი ვიტირე, ... მიყვარდა, მძულდა, ვუყვარდი, ვძულდი... ეს ყველაფერი გაქრა, საქართველოს სიყვარული კი ... გაორკეცდაო, — მწერდა. ალბათ ამითაც იყო გამოწვეული მისი ის დიდი შინაგანი მოთხოვნა, რომ ჩვენთვისაც ეამბნა, გაენდო და გაეზიარებინა ახლო თუ შორეულ წინაპართა ანდრეზები თუ პირადად მის მიერ განცდილი, ნანახი და გაგონილი. მას ეს თავის უპირველეს მოვალეობადაც კი მიაჩნდა! კკითხულობ წარსულის ამ ფურცლებს და ერთი ცნობილი ქართველი მწერლის მსგავსი ვითარების გამო ნათქვამი მაგონდება, — აი, ასე იქმნებიან ქართლის ცხოვრების ფურცლებიო.

ნათელა დეიდას (თუ შემდგომში წამცდება და მას მხოლოდ სახელით მოვისხენიებ, მისადმი უპატივისმცემლობაში ნურავინ ჩამომართმევს: მხოლოდ ახლა, ამ სტრიქონების წერისას, როგორღაც „აღმოვაჩინე“, რომ ვერანაირ სხვა მიმართვას, გარდა სახელისა, მისი პიროვნება... ვერ „ჰგუობს!“), ხშირად მოვინახულებდით ხოლმე თბილისში, ნუცუბიძის ქუჩაზე, მხატვართა უბანში, სადაც ბოლო დროს შემოდგომა-ზამთრის დღეებს ატარებდა შვილების, შვილიშვილებისა და ბაღიშიშვილების სიყვარულით გარემოცული. აქედანვე მწერდა წერილებს, რომლებშიც, ხევსურეთის ბედით შეჭირვებული, თავის გულისტკივილს მიზიარებდა. გაზაფხულის მოახლოებით აწრიალებულიც მინახავს, — უკვე თვალი და ყური ირემივით ერთთავად მთებისაკენ რომ ეჭირა.

ყველაფერს ფხიზლად და შეუხელებელი ინტერესით ადევნებდა თვალს,

რაიც ხევსურეთზე ითქმოდა და იწერებოდა. მახსოვს მისი განაწყენება ერთ ცნობილ ქართველ მეცნიერზე, რომელმაც თავის წიგნში ზეზვა გაფრინდა- ულის გვერდით რატომღაც არ მოიხსენა ხევსური ხომურაული და ხიმიკა- ური: თუ ზეზვას კითხულობ, წიგნში შეგაქვს, იმის გვერდით ომობს ხევსუ- რი, რატომ მასზე არაფერს იტყვი? რატომ ხომურაული არ გაიგა? რატომ უკარგავ კუთხეს თავის გმირებს?

შავაქებ ხომურაულსა,
 აუგ თუ არ იქნებისა, —
 მამკლავი თათრის ხანისა,
 დამჭრელი იმის კარვისა,...

ხომურაულზეა ნათქვამი; ძაღლიკა ხიმიკაური მოგონილი გმირი რომ არ ყოფილა, ერთმა ეთნოგრაფმა მითხრა. ჰოდა გადაეცი ავტორს, რომ... მტე- რობას გაბარებ მასთან, — მზად იყავ, რომ შეგხვდე, გზას არ გაძღვეო. — იქვე საჭიროდ ჩათვალა, განემარტა, თუ რას ნიშნავდა ეს ნათქვამი, — მტე- რობას პატარა ნაწყენობაზე, პატარა შეურაცხყოფაზე იტყვიან ჩვენშიო. აი, მეცნიერთან ასეთ მტერობას გაბარებო და თან სიცილით კვდებოდა. ისე, კარ- გებს კი წერსო და მოწონების ნიშნად წიგნის ყდას სიყვარულით გადაუსვა ხელი.

ბოლშევიკების დროს სისხლისაგან დაიცალა ხევსურეთი, სუ ხელით დარ- ჩეული ვაჟკაცები გაქრაო, შემომჩვილა და მისი ეს ნაწყენობაც ხომ აქედან მოდიოდა? მას აღარ უნდოდა, კვლავ დაეწყებას მისცემოდა ხევსურეთის შარავანდმოსილი შვილების სახელი. პატივცემული მეცნიერის გარდაცვა- ლების გამო დანაპირები ვერ შევასრულეთ (დარწმუნებული ვარ, ავტორი, საკმაოდ სამართლიანი ბუნების კაცი, უთუოდ გაითვალისწინებდა ამ შენიშ- ვნას). ამისი კომპენსაცია თუ იყო ამ შემთხვევის გამო დაწერილი ჩემი ლექ- სი — „მონუსი ხევსური ქალის ხუმრობანარევი საყვედური“.

ყველაფერი ეცოტავებოდა, ხევსურეთისადმი ყველასაგან მეტ ყურადღე- ბას მოითხოვდა, თითქოს... ეჭვიანობდა კიდეც: ...მიხარია, რომ ხანდახან ჩემ საყვარელ ხევსურეთსაც წინწკლებს ესკრი, მაგრამ ჩვენ მეტს მოვით- ხოვთ: ღულის ძირ წისქვილი შეამჩნიე, — სიბეჩავის ნაშთი, ბეგენგორი კი — ვერა... არხოტ ქავ-ციხეები გამოგრჩა... ახიელს თამარ-მეფის ნაკურთხი

სასაფლაოა, — ესაც...ჭალას თამარ მეფის წყაროა... ახლა შენ მეტყვი, მე რა, ისტორიკოსი ვარო? მაგრამ მე მაინც მინდა შენ ეგეები იკითხა... ერთი მითხარი, ხევსურეთი რატომ გგონიათ უკანონო გერი ან შენ, ან მეორეებსო, — მწერდა. ბარათებში კვლავ და კვლავ უბრუნდებოდა ამ თემას, — ხევსურეთი აღარსად ას... დაიკარგა ქალთა შრომა, ... ვაჟთა წრთობა, ცხენდოლი და ფარხმალთ ფერვა. ძალიან მიყვარს ჩემი ხევსურეთი, მაგრამ რა ვუშველო, იწერებოდა. უსაზღვრო იყო მისი სხეგარული მშობლიურ კუთხისადმი, — სრულიად საქართველო ხომ კუთხეებიდან იწყება?!

იჯდა ცხრაათეულს მიტანებული მემატიანე ხევსურეთისა და თავის უმცროსი ვაჟის, გიორგი ოჩიაურის, ბინის მეორე სართულზე მისთვის განკუთვნილ მყუდრო ოთახში, ტახტთან ყავარჯნები რომ ეწყო და წარსულითა იბრუნებდა სულს. მე თქვენ გეტყვით-და მოსაგონარ-მოსაყოლი შემოეღეოდა!

როგორც მითხრეს, ბოლო ხანებში მან გოგის თხოვნით დაიწყო მოგონებების ქალღმებზე გადატანა. კვითხულობ ამ ჩანაწერებს, ნათელა ბაღიაურის მემკვიდრეებმა თავაზიანად რომ გადმომცეს, და ყურში ნათელას ხმა, მისი ხევსურული კილოთი დაფერილი ქართული ჩამესმის (... არაგვის ხმაურთან ერთად!), მეც რომ ყოველთვის გულს მიჩქროლებდა და საარაგვისაკენ მეწეოდა!

მაგონდება ჩემი ახალგაზრდობის ის ნეტარი დრო, როდესაც პირველად მოვინახულე დიდი ვაჟას სამშობლო.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტიდან 1955 წლის ივლისში ფშაური ლექსიკონის შესასწავლად ერთთვიანი მივლინებით გავემგზავრეთ სოფ. შუაფხოში (სალექსიკონო მასალების მოსაპოვებლად აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას პირადი ინიციატივით ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლები ხშირად იგზავნებოდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში).

მე და ჩემმა მეგობარმა ქალმა, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატმა, ნუნუ საყვარელიძემ, სოფ. შუაფხოში ნათელა ბაღიაურისა და ალექსი ოჩიაურის ოჯახში დავიდეთ ბინა. ეს არჩევანი იმანაც განაპირობა, რომ მათ შვილებს ადრევე ვიცნობდით და ვმეგობრობდით მათთან. თუმცა აქვე მინ-

და შევნიშნო, რომ ამ დიდი ოჯახის კარი ღია იყო ყველასათვის, ვინც კი ფშავ-ხევსურეთისაკენ წასვლას განიზრახავდა. მათ ოჯახს ვერაინ აუკლიდა გვერდს! ერთ საღამოს შუაფხოში ხმა მოვიდა, რომ უცხო მგზავრებს კარები სოფლის ქვევით არაგვის პირას გაუშლიათო. მახსოვს, როგორ აღელდა ოჩიაურების კერა, როგორ ვერ მოისვენეს, სანამ თბილისელი მგზავრები არ მოძებნეს და საკუთარ ჭერქვეშ არ დაიგულეს.

სოფელი შუაფხო, რომელიც თბილისიდან ასი კილომეტრითაა დაშორებული, ფშავის არაგვის ხეობაში მდებარეობს და დუშეთის რაიონის უკანაფშავის სასოფლო საბჭოში შედის. ორმოცდაათიან წლებში უკანაფშავის სასოფლო საბჭოში 13 სოფელი იყო გაერთიანებული. შუაფხოში კი 12 კომლი ცხოვრობდა. ოჩიაურების ოჯახი შუაფხოში ერთადერთი ხევსურული ოჯახი იყო, რომელიც არხოტიდან გადმოსახლდა ფშავში (მათი ჩამოსახლების შესახებ ქალბატონმა თინათინ ოჩიაურმა გვიამბო შესავალ წერილში).

ოჯახის მამა, ალექსი ალეკას ძე ოჩიაური, ავადმყოფობის გამო უკვე პენსიაზე იყო. მან პედაგოგიური მოღვაწეობა ბედნიერად შეუწყვილა ასეთსავე დიდსა და არანაკლებ მნიშვნელოვან მამულიშვილურ საქმეს, — მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე მისხალ-მისხალ კრებდა ფშავის და ხევსურეთის ხალხური პოეზიის ნიმუშებს და ეთნოგრაფიულ მასალებს. მის მიერ შეკრებილი ხალხური ლექსები გამოქვეყნდა კრებულში „ფშავ-ხევსურული პოეზია“ („საბჭ. საქართველო“ 1970 წ). მასვე ეკუთვნის „სტუმარ-მასპინძლობა ხევსურეთში,“ რომელიც 1980 წელს გამოსცა „მეცნიერებამ“; 1988 წელს კი ამავე გამოცემლობამ გამოსცა მისი კიდევ ერთი საინტერესო წიგნი „ქართული დღეობების კალენდარი“... როგორც ვიცი, მისი კიდევ ბევრი ნაშრომი ელოდება მზის სინათლეს.

თვალწინ მიდგას ეზოს გადაღმა, არაგვისპირა ფერდობზე ხის კუნძზე ჩამომჯდარი სათნო გამოძეგველების შუახნის კაცი, ყავისფერი ნაბდის ფართოფარფლიანი ქუდი რომ ახურავს და ნიკაპით გრძელ ჯოხს რომ დაყრდნობია. სიარული უჭირდა და მთელ დღეებს თითქმის ასე ატარებდა. სიტყვაძვირი იყო, უფრო — საკუთარ ფიქრებში წასული.

ოჯახში დაგვხვდნენ ნათელას დები, თუთი და მეღანო (შინაურობაში

მელანოს თეთრქალი შეარქვეს სიშავის გამო... ბავშვები ქაქალას ეძახდნენ და ეს სახელი შერჩა ბოლომდე. ქალბატონი მელანო ცნობილი ქართველი ეთნოგრაფის, სერგი მაკალათიას ძმის, პედაგოგ ნიკო მაკალათიას, მეუღლე გახლდათ).

ქალიშვილებთან ერთად ცხოვრობდა მათი მოხუცი დედა, ლელა სულხანაურის ასული წიკლაური, რომელსაც შვილიშვილები ბერდელას ეძახდნენ რაც ხევსურულად ბებიას ნიშნავს).

ზაფხული იყო და ოჩიაურების მრავალრიცხოვან ოჯახს ქალაქიდან ჩასული ნათესავებიც შემატებოდნენ. ასე გავიცანი ქალბატონი მელანოს ქალიშვილები, ფიქრია და მანანა მაკალათიები, და მათი ბიძაშვილი (დედის ძმის, — ლადო ბალიაურის, — ქალიშვილი), ლამარა ბალიაური, რომელსაც ერთადერთი გოგონა მაშინ სულ რამდენიმე თვისა ჰყავდა.

ბერდელა, ლელა წიკლაური, ის ხევსური და ხევსურულ ტრადიციებზე გაზრდილი ქალი გახლდათ, მტრის ვაჟკაცობას დიდად რომ აფასებდა და მარჯვენას უქებდა და ულოცავდა (მანსოვს, ამან საოცრად გამაკვირვა)... ამ თემაზე ბერდელასთან საუბარმა შთამაგონა ლექსი — „ბერდელას — ლელა წიკლაურს“ „რაისთვის აქებ ქისტებს ბერდედა?“). მასვე ვუძღვენი ეს ლექსიც — „ისევ ბერდელას“. მისი სახე გურამ თიკანაძემ უკვდავყო ფოტოსურათზე და „საუკუნის ქალი“ უწოდა.

მანსოვს ეზოზე შემოვლებულ დაბალ ყორესთან კაკლის ხის ჩრდილში მიმჯდარი თვალემოხუჭული მოხუცი, თითქოს ხავსიან სიპებს რომ შეზრდოდა და ღრმა ფიქრებში ჩაძირული დროდადრო ბურნუთს რომ იყნოსავდა.

ოჩიაურების ეზოში ორი სახლი იდგა(და დღესაც დგას) — ძველი და ახალი, როგორც ბებერი და ახალგაზრდა, როგორც... ბერდელა და მისი ნაშიერი. ძველი, ერთსართულიანი სახლი ბერდელასი იყო. იგი თავის ეზო-კარს გაცილებული არც მინახავს, — უკვე ღრმად მოხუცებული, ეზოში დაგზნებულ ცეცხლთან მოფუსფუსე კი მანსოვს, ნაცადი ხელით ყველი რომ ამოკვავდა საკმაოდ მოზრდილი ქვაბიდან.

საქონლით ივსებოდა ბაკი შებინდებისას. საქონელს თუთი მეთვალყურეობდა ხოლმე ზარისჭალაში. თუთი, ბერდელას გერი, მარტონელა იყო და

ბერდედას ჭერქვეშ ცხოვრობდა. თუთის ქმარი ქისტებს მოუკლავთ. დიღველმ ტურტურმ (ასე რქმევია მკვლელს – ა.კ.) მაკლ ჩემი ქმარი. ბიბინ იდგის, კვილ ქისტთაგან... ახლა დამცილდ (დამავიწყდა), თორე... მძულდეს წინაე დიღველებიო, – შემომჩვილა ერთხელ. წაბლისფერი, ჭადარაშურეველი ხეესურული ქოჩორი (ჩუბარიკი) განსაკუთრებულ იერს აძლევდა უკვე ხანშიშესული, გამხდარი და ჩია ტანის ქალის, ერთი შეხედვით, მკაცრსა და პირქუშ სახეს („თუთი წისკვილზე ჩამოვა ჩუბარიკშეუსერები,“ – ამ სტრიქონებით მყავს იგი მოხსენიებული ლექსში – „გაის გაზაფხულს“).

მალე დამდებოდა არაგვის ხეობაში. მთვარე ამალამ რომ ქუთხისგორს იდგა, ხვალდამ ხადოზე ბრწყინავდა, ზეგ – ჭიჩოზე, ხიდათგორზე, კადაჩალზე და ასე სულ აღმა მიუყვებოდა არაგვს. ჟიკუიკებდნენ ვარსკვლავები შუაფხოს ცაზე.

ორსართულიანი ახალი სახლის აივანზე საღამოობით მოვიყრიდით ხოლმეთავს ზტუმარ-მასპინძლები. მონუსხულები გადაყურებდით ზღაპრულ ხეობას. არაგვის ხმაურს მხოლოდ რამდენიმე დღის შემდეგ შევეჩვიე... ჩვენთვის ყველაფერი უცხო და საინტერესო, ყველაფერი ახალი და „სხვანაირი“ იყო – ხალხიც (თვით ჩვენი მასპინძლების ჩათვლით), ... ჰაერიც, წყალიც, ცაც, არაგვში ჩაყურსული ბორბოლიჭყებიც (ბროლნარევი ქვები), მზეც, მთვარეც, ვარსკვლავებიც! ყველაფერ ამას ზედ ერთგოდა ნათელას საოცრად მიმზიდველი საუბრები, ასე მაგიურად რომ მოქმედებდა ჩვენს აღზნებულ წარმოსახვაზე. იგი ხელსაქმით მოგვიჯდებოდა გვერდით და ყვებოდა ამ მთისას და იმ ბარისას. მისი საუბრის „კმირები“ მისივე ახლობლები, – ნათესავ-მეგობრები, მეზობლები, მშობლიური თუ მეზობელი სოფლების მკვიდრნი, მეზობელი ხალხების წარმომადგენლები იყვნენ:

სამშაბათს გათენებადა წვიმა ჩამასდის ცასაო,
 ჯალაფთ წყემსობად წამლალეს, გორშუ ვაძოვებ ცხვარსაო,
 ვაკეთებ კელისახოცსა, მალიმალ დავსწერ ჯვარსაო...
 გადმაკდა მენადირეი, ვაყურებ თოფის კმასაო...
 ტანთ ეცვა თეთრი ჩოაჰი, მასრან იცემდეს თვალსაო...
 კლდეთ ბოლოს გადმაძავალსა შორიდან მავხკრავ თვალსაო...
 ვაფერე ჩემსა ერთგულსა ხოლიგათ თათარასაო...

გუროს დავლნატრი ციხესა, — ქვაზე ნადებსა ქვასაო,
 მემრ შენა, გუროელაო, სასლა გაზდილო ტანსაო...
 უთხრიდით ჩემი ნათქვამი ხოლიგათ თათარასაო:
 არა გინდ, ნუ გეშინიან, არ გადმაგვდები მთასაო,
 არ წაგილაღავ შინითა გამახელაის ქალსაო...
 კიდევ-ვინ მისცემს ურბეთსა ჩემსა მამასა, ძმასაო...
 ვეს ლექს დაუბარებავ შატილით ფინჩოს ქალსაო.

ლექსი, როგორც ნათელამ აგვიხსნა, შატილში ხევესურთა შორის გაზრდილი ქისტი ქალის ნათქვამი ყოფილა. მას ხევესური, გუროელი ხოლიგათ თათარა შეეყვარებია (გუროელნი და შატილიონნი ერთი წყლის ხალხი), მაგრამ ქისტები ხომ არ მისცემდნენ ქრისტიანს ქალსაო? ამიტომ შატილიდან შეეყვარებულები არხოტს გადაიხვეწნენ, მაგრამ ისინი ძაღვ დააშორეს ერთმანეთსო.

ჩემ დაბერება ვინა თქვა,
 ძმობილ მამგონდა თავისა...
 განთ კაცნი ყველან სწორნია,
 ან სიტყვა სიტყვას ღვავისა?

ეს ლექსი კი ხიზანაის ცოლის, ნანუკა გაბურის ნათქვამი ას, — ახიელელი ხიზანა ნაროზაულის ცოლისაო... ასე გვაცნობდა იგი, როგორც მოგახსენეთ, თავისი ახლობლების ამბავს.

თავდაპირველად გვჭირდება ხევესურული კილოს გაგება და აღქმა, მაგრამ, როგორც იტყვიან, ძაღვ გაგვეხედნა ყური. ჩაწერას ვერ ვასწრებდით, — ამოუწურავი იყო მისი „რეპერტუარი“, ხვეწნა არ სჭირდებოდა:

აღმოსავლეთით ამაკდა თვალად ღამაზი ქალიო,
 ამოჰყვა საყურ-ბეჭედი, უჟღერიალებდა ქარიო,
 სათავნოდ ამაიყოლა სამას შიშაქი ცხვარიო,
 საწველად ამაიყოლა თვალჟუჟუნ თეთრი ქალიო...
 ვინაცა ძაღვ ქალს აკოცებს, ის იყოს იმის ქმარიო...

ან:

მე ჩემი ცოლი, ყამარი,
 მთვარეში ჩამიწერია,

ხელში მიმიცავ ტაგანი,
გარს ბაკში მომივლევია...

ნათელა განაგრძობდა:

რა ქნას, რო არა ტიროდეს
დედამამკვდარი ქალიო,
კერისპირ ჩამაუჯღება
სიკვდილისფერი ქმარიო...

გზადაგზა უცნობ სიტყვებსაც დიდსულოვნად, საკმაოდ დიდი ხალისით განგვიმარტავდა ხოლმე. უცხო და განსამარტავი, მოგეცათ ლხენა, ბევრი იყო. ახლაც ჩამქსმის მისი ხმა: იცით, რა განსხვავებაა მტერსა და დუშმანს შორის? რას ნიშნავს „ურბეთი“, „სათავნო“? და ა.შ.

საჭიროდ თვლიდა, ჩვენთვის ისიც ეამბნა, თუ როგორ ასწავლიდნენ უფროსები უმცროსებს სამანს, — მათ უნდა სცოდნოდათ, რომ ეს — ხევსურთა მიწაა, ის კი — უცხოთა, ღილღველთა. „ხევსურეთს ისეთი წესია, რომ იმათ საზღვარზე არ უნდა გადავიდნენ უნებართვოდ. სწავთა ადგილებში არც მასთიბენ, არც საქონელს გაუშვებენ.“ მაგრამ თუ რომელიმე მხარე დაარღვევდა ამ წესს, „საზღვრის დამრღვევს“ მკაცრად გააფრთხილებდნენ, — „თავის ადგილჩი ჩეუტიეო“... ბაღლობიდანვე ამ შეგონებით აღზრდილი ახალგაზრდობა საოცარ მორიდებას იჩენდა თურმე მეზობელთა მიწებისადმი და იქ ნადირობაც კი ვერ გაეებდა!

ნათელამ აკვიყვანა პირველად ლაშარის ჯვარში, ის იყო ჩვენი მეგზური წმინდა მთაზე, დაუნარებლად დაგვევებოდა სოფელ-სოფელ... ძნელად საგალ ბილიკებზე მთიელთა ბუნებისათვის დამახასიათებელმა მისმა მარჯვე და მსუბუქმა სიარულმა შთამაგონა მისდამი მიძღვნილი ლექსი — „ლაშარის გზაზე“. როგორი გზები და გზაწვრილები არ დაულახავს მას თავის სიცოცხლეში!

მისი ნაამბობი უდევს საფუძვლად ჩემს ლექსს — “ნათელა ბალიაურის მონაწერი“. სოფელ ამლას (პირიქითი ხევსურეთი) ერთხელ ქისტის ლაშქარი დასცემია. ქარჩათ ქალი, ბუბა, რომელიც იმ დროს შინ მარტო ყოფილა, არ დაბნეულა, — მამის ტალავარი ჩაუცვამს, მამისავე ხმალი აუღია და მტერს შებძია. უთანასწორო ბრძოლაში ბუბა დაღუპულა. ჩაჩქანი თავიდან

მოსძრობია და თმები გადმოშლია. ქისტებს რომ დაუნახავთ, ვისთან ჰქონიათ საქმე, მკვდრისთვის დიდი პატივი მიუგიათ: ხმალი და ჩაჩქანი მიცვალებულის გვერდით დაუწვევიათ და „აისრ გაუწირავთ“ (ასე დაუტოვებიათ) მოკლული მტერი ქისტებს თავისი მკვდრებისათვის არ შეუწირავთ, — „რომ იქ უზიდოს წყალია, მსახურად ჰყავდეს, მორჩილად და გაუბანდოს ჯღანია“... (უეჭველად მოგაგონდებათ დიდი ვაჟას ეს სტრიქონები „სტუმარ-მასპინძლიდან“). რომ მოკლული ქისტებმა თავის მკვდრებს არ შესწირეს, ეს ყველაზე დიდ პატივად ითვლებოდა თურმე ქისტებში. ნათელამაც, მახსოვს, საგანგებოდ გაუსვა ხაზი ქისტების ამ ვაჟაკურ საქციელს.

პანკისის ხეობის ქისტებში (მათთან შეხვედრა მქონდა ამ რამდენიმე წლის წინ, — ახმეტის რაიონის სოფ. დუისის საშუალო სკოლამ მიმიწვია) ჩემს ამ ლექსს მოწონება ხვდომია წილად. მთიელთა შორის შულღსა და მტრობას, როგორც ცნობილია, თავისი წესები ჰქონდა. მოწინააღმდეგე ისე არ დაბრმავდებოდა და დაყრუვდებოდა, რომ მტრის აგ-კარგი არ შეეცნო, მისი ვაჟაკობა არ დაენახა და არ ეღიარებინა. ეს ბადებდა ურთიერთპატივისცემის გრძნობას, რაიც მტერს მტრის მიმართ უკადრისს არ გააკეთებინებდა, ადამიანურ ღირსებას არ დააკარგვინებდა, პირუტყვეულ საქციელს არ ჩაადენინებდა. დუისელებთან საგანგებოდ აღვნიშნე, რომ ქისტებისადმი ეს ამალღებული გრძნობა (ვაჟას შემდეგ) სწორედ ხევსურებმა შთამაგონეს.

ჩემს კიდევ ორ უსათაურო ლექსს („ქსელს რომ ბეჭავდა ქალიკა“ და „მასპინძლის ქალი ქისტისა“) აქვს ასეთი მინაწერი — „ნათელა ბალიაური-საგან მოსმენილი“...

იახსრობის თვეში მოგვიწია შუაფხოს ყოფნამ, — ივლისში ფშავში იახსრის ხატის დღეობა იციან... დავესწარით ფშაურ ქორწილებსაც, მოგუსმინეთ მყეფარს, „გზიანი სიტყვა“ რომ „მაუდიოდა“... ყოველივე ამან ყურადღე გაგვიღო საოცარი სამყაროს კარი.

სავსებით ბუნებრივი იყო, რომ იმ ზაფხულს მივლინებიდან დაბრუნებულმა ნათელას წყალობით ფშაურზე მეტი ხევსურული ლექსიკა ჩამოვიტანეთ. „შეგკრიბე 1.164 სიტყვა და ჩავიწერე ფშაური და ხევსურული ტექსტები. შეკრებილ სიტყვათა უმრავლესობა ხევსურულია,“ — ჩამიწერია მივლინების მოკლე ანგარიშში და იქვე დამირთავს სია იმ სიტყვებისა, რომლებიც ძვე-

ლი ქართული ენის ლექსიკიდან უკვე კარგად იყო ჩემთვის ცნობილი.

„ჩემო ანა! მე შენგან წლოვანება მაყენებს შორს, თორემ სულით სულ ახლოს ვარ შენთანო“, — მწერდა ნათელა ბალიაური ერთ-ერთ წერილში. სიცოცხლის ხალისითა და ცხოვრებისეული ინტერესებით იყო სავე და ამიტომაც არ იგრძნობოდა მასთან ასაკობრივი სხვაობა, სწორედ ამიტომაც იყო მასთან ურთიერთობა ყოველი ასაკის ადამიანისათვის ესოდენ მიმზიდველი და საინტერესო. ვერა, „ვერ იტყოდით მის დაბერებას!“ უაღრესად პოეტური ბუნების მქონეს ხევებში მონაწირედ ქარების სილაღე ბოლომდე გაჰყვა, ღრმა სიბერეს სულით უბერებელი შერჩა. მამაჩემი, თათია (დავითი), გვერდიდან არ მიშორებდა. ჩვენთან ქალები და კაცები ხო ცალ-ცალკე სხედან სუფრაზე. მე კი... ყოველთვის მამასთან ვიჯექიო, მითხრა ერთხელ და ამით ხაზი გაუსვა, თუ როგორ ანებივრებდა მამა თავის ქალიშვილს.

მისი ბუნებიდან გამომდინარე, ვხედავ კიდევ, როგორ წაიძრო თითიდან დედამთილის მიერ გაკეთებული ბეჭედი და როგორ „გაუგორა ცხვირწინ“, როდესაც ამ უკანასკნელს ხევსურული წესის დარღვევისათვის შეურისხავს: 18 წლისა წამოვედი ბარისახოს (პირაქეთი ხევსურეთი). ახიელიდან ჩამომაკითხეს და უკან დამაბრუნეს. დედამთილი კარწინ დამხვდა, — აქ იყავო, მითხრა, — ძაღლებს რო აყენებენ, იქ, სახლში არ შემიშვა. დამწინდა, ბეჭედი გამიკეთა... თან... მლანძღავდა... გავიძრე ბეჭედი და ეგრევე იატაკზე გაუგორე და წავედი შინ. მერე დედამთილი სუ ტირილით მთხოვდა პატივებსო. ყოველივე ამას მამის ნებიერი თუ გააკეთებდა!

პოლიტიკური აგბედობის დროს დაღუპული მწერლის, ლადო ბალიაურის, ღვიძლი დაი გახლდათ. ძმის სახელი მისთვის წმიდათქმინდა იყო და სიკვდილამდე საფიცარი. ჩემის ლადოს მზემარო, — ხშირად იცოდა ხოლმე თქმა, და ეს იყო მისი უწმინდესი და უმაღლესი ფიცი!

როგორც მოგახსენეთ, მეც ბევრი მაქვს ჩაწერილი ნათელა ბალიაურის ნაამბობი. მათი გადაკითხვისას ...ზარისჭალიდან, ნაროულადან თუ ციხეგორიდან მობიერილი ქარი უმაღლ წამოშლის ჩემს მოგონებებსაც, — მინდორველთა მაცოცხლებელი სურნელი და არაგვისა თუ თეთრახევას განუმეორებელი ხმები რომ მოაქვს ჩემამდე და „უთვალავ ფერთა“ ელვარებით რომ „მათრობს და მაბრუებს“ დღესაც!

ანა კალანდაძე

1991

ჩემო გოგო, მე მაინტერესებს, რომ ხევსურეთი იყოს და არ და-
იკარგოს, როგორც კარგი, ჯანსაღი, მშრომელი, გულაღალი ხალ-
ხის მხარე, დარჩეს და იხსენებოდეს, როგორც ავისა და კარგის
შემგარძნები და გამრჩევი.

ამინ! ღვთის ძალით, ამინ!

* * *

ხევსურეთს ხევსურულად მირგვალ-ხევსურეთი ანუ ბუღის ხევსურე-
თი ჰქვია. იგი კაკეასიონის სამხრეთ კალთებზე, ხევსურეთის არაგვისა და
მისი შენაკადების ხეობებში მდებარეობს. სხვადასხვა მხარეებს, რომლებიც
კაკეასიონის ქედის იქითაა და ხევსურეთს ეკუთვნის (ისინიც მთებით არის
ერთმანეთისგან გაყოფილი) სხვადასხვა სახელები ჰქვია. ერთ ხეობაზე, რომ-
ლებსაც მთასიქითი ჰქვია, არის სოფლები: შატილი, გურო, კისტანი, ლება-
ისკარი, ჭეჭყეთი და გიორწმინდა. მეორე ხეობა სოფლებით — არდოტი, ან-
დაქი, ხახაბო, მუცო, არჭილო, ხონე, ხნისჭალა კი მიღმახევია. მესამე ხე-
ობა ჩვენი არხვატია. ის უფრო მოშორებულია სხვა მხარეებისაგან და ძა-
ლიან კარგი მხარეც არის; სათიბები, სახნავ-სათესი, სასამოვრე მთები ბევ-
რია, მაგრამ ისეა მომწყვდეული და შემოღობილი თოვლ-ყინულიანი მთე-
ბით, რომ დაკარგულ ქვეყანას უფრო ჰგავს, ვიდრე ხევსურეთში შემაკვალ
ადგილს. მას გარს ახვევია ბლოს მთა, როშკის მთა, ხევის მთა, სამთრეხ-
ლოს და შაონის მთები, კალოთანის მთა, ისართლელე, ნეთხიჩოს მთა და
კიდევ სხვა მთები, რომლებიც მაინც და მაინც დიდმნიშვნელოვანნი არ არი-
ან. არხვატში გადასავალი მთები, რომლებზედაც კაცი ცხენით გადავა, არის
ხევის, ალოს ანუ არხოტის, როშკის და ცროლისა.

არხვატის სოფლები: ჭიმლა, კვირიწმინდა, ახიელი, ამლა, კალოთანა ერთ
ხეობაზეა დასახლებული. ლექსად ასე იტყოდნენ:

ამლა, ჭიმლა, ახიელა

ცხენთაია სარბიელა.

კვირიწმინდას ჯარ ეწერას,

ჩემის თითის სახეიელა,

კალოთანას აღარვინ ას,

ყორენია ცარიელა.

ჭიმლას თავი უფრო ცალკე უჭირავს. ხან გვერდით უდგან არხოტიონტ ღილღვლებთან მტრობა-ძმობაში, ხან კი განზე დგებიან. ასევე იქცეოდნენ ადგილის დაჭერაში (ტანიე), ხევესურებთან ბრძოლაში (ხადუელებთან). ჭიმლასთან უფრო ახლოს არიან შავანელი ღილღვლები და მაგ წყლის ურჯულს. ბლოში ჰყავთ თავისი გვარის ხალხიც — გაიგაურები. კვირიწმიდელნიც ძირად ბლოველნია, გაიგაურები, მაგრამ არხვატს სულ გვერდში ედგნენ. ჯვარი საერთო არის (არხოტის ჯვარი — მიქიელ მთავარანგელოზი).

ახიელელთ გვარი ხალხი ხევესურეთში არსად არის. მარტო ქმოსტელნი არიან ძმობა-ნათქვამნი, ფშავში — ხოშარელნი, გაბილოურნი.

ამლიონთ თავის გვარის ხალხი ბევრი ჰყავს — როშკას, მთიულეთს, მოხევეებში, ართხმოს და ერწოს (წიკლაურები). კალოთანელთ გვარი — ქიბიშაური სხვაგან არსად არის (გადასახლებულნი არიან ბარში).

არხვატი ზამთარში სულ მოწყვეტილია საქართველოს, საქრისტიანოს. ერთადერთი გზა არის ღილღოზე და ისიც სულ მორწყულია ჩვენი და ქისტების სისხლით. სახელად ჭალა ჰქვია („არხოტის ჭალა“). ეს ჭალა ისეთი ვიწროა, რომ ზოგ ადგილს წყალი ძლივს მიძვრება. ჭალაზე ადგილებს სხვადასხვა სახელები ჰქვია, იმის მიხედვით, თუკი რამ ამ ადგილზე მომხდარა: ჯარაის წყაროს გაბურთ ნაომარი, მარტიაის წყალნი, გიორგათ ნაომარი, ბეწინა-ბეწინათ დანახოცი, ბეწინაის მანაკლავი, მინდიაის მანაკლავი, ჯვრნალის მანაკლავი, საღირაის შვილის მანაკლავი, ანდარუყოს მანაკლავი, გახამთის მანაკლავი, ჩერგეზაის მანაკლავი, ბეწიკაკაგათ დანახოცი, ტანიის კარი.

არხოტიონთ ჭალაის იქით გზა არ ჰქონდათ. თუნდაც ორი დღის დახოცილები ყოფილიყვნენ არხოტიონნი ან ღილღველნი, მაინც ჭალას ადჩადიოდნენ. მაგრები იყვნენ ქისტები და არც არხოტიონები იყვნენ ნაკლებნი.

ზამთარში ძაუგში მიდიოდნენ თურმე ახიელლები და ამლივნები. ზოგიერთებს კარგი ცხენები ჰყოლიათ. სოფლის ბოლოზე „ტარებით“ (იორლით) გაუკლევიათ. უფროსებს უთქვამთ — ბევრი ღილღველი კი გადაისვამს ულვაშებზე ხელს თქვენი ცხენების მუქარაზეო. მგზავრები ხამხის იქით, ჭალაში დამდგარან, დაუნთიათ დიდი ცეცხლი, ცხენებისათვის თივა-ქერი უჭმე-

ვით და შორი-შორს დაუბამთ. ახალგაზრდები „ყარაულებად“ დაუყენებიათ, უფროსები კი დაწოლილან. ცეცხლის შუქზე ბაბუხურმა (ჭოლიკაურთამ) რალაც ლანდს მოჰკრა თვალი. ცოტა ხნის შემდეგ სხვაც დაინახა. გატენილი თოფი მზადა აქვს. გარჩია, რომ ყველაზე საუკეთესო ცხენთან კაცი ბლუნვით მიდის და ასწია რომ სამბურში გადაჭრას. ამ დროს ესროლა ბაბუხურმა. გაიღვიძეს სხვებმაც — რას ესროლე, რა იყო?

შემოუარეს ცხენებს. იმ ცხენთან, სადაც ბაბუხურმა ქურდს ესროლა, სისხლის გუბე ნახეს, კაცი აღარსად იყო. უფროსებმა მიულოცეს ბაბუხურს, თანაც უთხრეს — რად გინდოდა მაგის მოკვლა, გვერდზე რატომ არ ესროლეო.

— ამაში მოსულს რად გავუშვებდი, თუ ვინმე უძებარია დარჩენილი, იმას შევსწირეო.

წასულან ისევ ძაუგში და არ იციან, ვინ ან რომელი სოფლისა მოკლეს. იმავე გზით უნდა დაბრუნდნენ უკან. იყიდეს ხორბალი, მოდიან და ბჭობენ რა ქნან; თუ დღე შემოივლიან, — დაინახვენ, ღამე გამოვლა კი სირცხვილია, მთელ არსოტს მოეჭრება თავი. გადაწყვიტეს დღისით, მზისით იმგზავრონ. მოდიან და იცინიან — ბაბუხური მივასწავლოთ, მოლა მოკლულის სულისათვის დააკურთხებსო. ქადახეს რომ მიაღწიეს, ნახეს, რომ სოფელი ხალხისაგან შავად იყო ქცეული, იქაური ყოფილიყო მოკლული. — რომ გვნახეს, ისე წამოვიდა ჩვენსკენ მეშველ-მეომარი, რომ მიწაზე წვიმის წვეთი არ დაეცემოდაო. ჩვენს გზას არ გადაუხვიეთ, არც საყურები იყო სადმე, რომ მოვფარებოდითო. უფროსებმა მიაბრუნეს უკან ჩვენსკენ წამოსულები, ქუდები ეჭირათ ხელში და ჩვენც ქუდებით გვანიშნეს — ჩქარა წადითო. აი, ასეთი უგზო იყო ახვავატი. მას არა ჰყავს რომელიმე მხარის ხალხი დამხმარე არც გზა აქვს, მტერი კი ბევრი ჰყავს.

ცოტა იყო ხალხი, მაგრამ არსოტიონთ ჭირი და ღვინი მუდამ სავსე იყო სიხარულით, სიმწუნარით, შუღლით, მხიარულებით, სიყვარულით, სიძულვილით, მტრობით, მოკეთობით. რა არ იყო — შრომა, სიმღერა, თამაშობა, ცხენ-მხედრობა, ჭრა-ჭრილობა, თავ-მოთავეობა, კაც-შუაკაცობა, სწორფრობა, ქალის მოტაცება, ქორწილი, დღეობა და ღრეობა. როგორ კარგად იცოდნენ შუღლი ახალგაზრდა ვაჟებმა.

ერთხელ თურმე ლადო ჩვენი და ოჩიაურები, ბევრი სხვაც, ზღის მყოლ-

ში არიან (პატარძლის მაყარში). წესია მყოლებს იარაღს ჩამოხსნიან და ერთი მასპინძელთაგანი შეინახავს. გახდა შუღლი. თუშთ ხთისო აქეთ ბანზე შუღლობს, ლადო — იქით. ლადოს ბევრნი მიეხვივნენ და რა ქნას, იარაღი არა აქვს.

— სადა ხარ ხთისო, ჩქარა ხანჯალიო! — დაიძახა თურმე ლადომ. გაიგონა ხთისომ, თავისთან მოშუღლარს უთხრა — ცოტა ხანს მოიცადე, ლადოს ხანჯალს მივაწვდი, მოვალ და დედას მერე გიტირებო. გაეგლიჯა მემველებს, შევარდა ჭერხოში, გამოიტანა ხანჯალი, მიუტანა ლადოს და თავის მტერს დაუდგა ისევ წინ. ეს ისე სწრაფად მოხდა, რომ აზრზე მოსვლა ვერაგინ მოასწრო.

ღიღღვლებთან ისეთი პურ-მარილი ჰქონდათ, რომ მოსულებს საკლავს უკლავდნენ, ღხინს უმართავდნენ.

ერთი ნეთხელი ქისტე იყო ანზორა, ამღას ჩინგლით მარაისძის ძმობილი. ერთხელ ის სტუმრად მოსულა მარაისძესთან. ამ დროს ახიელში სარაქათას სმა ყოფილა. ანზორიც მიუწვევიათ. ჭიდაობა გამართულა. შეურჩევიათ შესაფერები. აქ ყოფილა უა ოჩიაური, მარიემითა, მეტად თავმომწონე, ღონიერი, მარდი. ანზორაც ტანიანი და ღონიერი ვაჟკაცი ყოფილა. ისინი დაუჭიდებიათ.

მოუქნევია ანზორას უა და ქურთის (წივის) კოშკისთვის მიუწვევებია, წაუქცევია. შეურაცხყოფილ უას, წამოწეულა თუ არა, ანზორასთვის ხანჯალი უკრია.

გააგებინეს თურმე მარაისძეს ამღაში — შენი სტუმარი მოკლესო. სიფიცხისაგან მას იარაღის წამოღება დავიწყებია, ისე გამოქცეულა. ჩასავალას (ადგილია) რომ ამოჩენილა, შემოუგინებია ოჩიაურნი, გაქცეულან მისკენ ოჩიაურები და მეშველები.

მარაისძე უიარაღოა, ქვებს თოვლი აძევს, ჯოხი არსად არის და მოსულებისათვის თოვლის გუნდები დაუყრია.

ჩამოვარდნილა მტრობა მარაისძისა და უას შორის. მერე რჯულით სასტუმრო ხუთი ძროხა „კელითი“ გადაუხდევინებია¹. აი როგორები იყვნენ ერთმანეთთან ქისტები და არხოტივნები

1. სტუმრის მოკლის შემთხვევაში რჯულით (ხალხური სამართლით) მასპინძლისთვის განკუთვნილი გადასახადი. „ფეკითი“ ნიშნავს ცოცხალი პირუტყვით ანაზღაურებას, ხოლო „კელითი“ — საქონლის საფასურის გადახდას სხვადასხვა საგნებით (საილენძის ქურჭელი, იარაღი, ფარდავები და ა.შ.).

არხვატს, შატილს, გუროს და კისტან-ლებაისკარს ხევსურეთისა და ფშავის მცველ რკინის კარს ეძახდნენ.

არხვატი მთლად ცალკეა. მთები რომ შეიკვრის, გზა მარტო ქისტებისკენ რჩება. — ზამთარში ლაშქარი რომ დაგვეცეს, მთა-გზის გასვლამდე ვერავინ გაიგებსო — იტყოდნენ არხოტში. კაცებმა იცოდნენ ფეხონში თქმა: — რა ადგილია ეს დალოცვილი, არხვატს ხარის რქაში სძინავს, კარზე არაფერი მოგვადგება — არც ხელმწიფის ბეგარი, არც თავად-აზნაური, არც ჭირიო. მამაკაცებს მოუშორებლად წელზე ხანჯალი, ან დაშნა ებათ. ბერა თითზე რკინის ან თითბრის ხვეული (საცერულის სახეობა, თ.ო.), ან ღაჯია. ხევსური და არხოტიონი ხანჯლით შულს ერიდებოდნენ — შულში ხანჯლის წვერით შეიძლება მეშველიც დაზიანდესო. ხევსური უფრო დაშნას იბამდა. თოფი არხოტიონთ საქმეზეც თან დააქვთ, უფრო ქისტებთან მტრობის გამო.

ხევსური (პირაქეთელი) დინჯია, არ აჩქარებდა. ხევსურეთში ამბობენ — კაცობა ოცდასამიაო. ამ ოცდასამიდან ერთი ის არის, რომ არ გადაიროს შულლის დროს, არ აჩქარდეს, მძიმედ არ დაჰკრას, იარაღს მსუბუქად ხმარობდეს. შიმის გამომხატველია გაფიცება, პირზე ღიმი უნდა ჰქონდეს. აი, ამის მაგალითი: ხევსურეთში ცნობილია დევა-დავითაურთ მამიშველობა (გვარად არაბულებია). თქმულებაა ასეთი: თურმე ხევსურთა ღრეობის დროს ეშმა შევიდა სახლში, იქ, სადაც ხალხი ისხდა და სმა იყო. მიიხედ-მოიხედა, დევა-დავითაურთა ვერავინ ნახა და თქვა — ვერაფერს გაგხდები, დევა-დავითაურთა აქ არავინ არისო.

დევა-დავითაურებთან მტრობა ჰქონდა ძროხილათ. ძროხილათ კურდღელა (ამლიონი) მაგარი ვაჟკაცი იყო. ერთხელ კურდღელა არხვატით ერწოს მიდის. რძალი ძმის ცოლი მიჰყავს მამისახლში. დევათ ფიცხელას ახიელში და ჰყავდა გათხოვილი ოჩიაურთ კაცზე, ის კი იქ მიემგზავრება. შეხვდნენ და იცნეს ერთმანეთი. რა ქნას კურდღელამ, რძალი წინ მიდის, გვერდს ვერ აუქცევს, გზა ერთია და გაშლილი, მტრობა კი დევათ აქვს დაბარებული. წესია: თუ რაიმე საწყენი უქნა ხევსურმა ხევსურს, რომელიც ნაწყენია, მტრობას ის დაუბარებს იმ გვარის რჩეულს. ამის შემდეგ გვარი გვარის მტე-

რია. შეუთვლიან: გზას არ გაძლევეთ ჩვენ სოფელში და მზად იყავით, სადაც ვის შეგზვდებით, არ გაგცილდებითო. და აი, ფიცხელა და კურდღელა, ასეთი მტრები შეხგდნენ ერთმანეთს.

შემდეგში კურდღელა იტყოდა: არც მეშველი იყო, არც არაფერი მწყინდა, არც შუღლი მეწადა, მაგრამ რა უნდა მექნა, ჩამოვედი („ჩამაკვედი“) ცხენიდან, ტანისამოსი გავისწორე, ფარი მხარზე დავიკიდე და ხელის მომართვა გუთხარიო (გამარჯვებას პირველად ის ეტყვის, ვის მხარეშიც არიან. არხოტში – არხოტიონი, ხევსურეთში – ხევსური. აქ კურდღელას უნდა ეთქვა). ხურჯინიდან ქინთი (ტიკჭორა) ამოვიღე და ყანწი მოვიმარჯვე. ფიცხელამაც ამოიღო ქინთი და პირველად მე წამოვასხი არაყო. ამბავი არც კვითხე, არც მკითხა, ყანწი მივაწოდე და გუთხარი – არაყი მტერსაც ესმევა და მოკეთესაცო. სამ-სამი შეგვით და გვეყო – მითხრა, ქინთს პირი მოაკრა, მეც მოვახვიე, ჩადო ხურჯინში და ჩემსკენ ისეთი შემობრუნდა, როგორც სინაო: – ეგრე ვერ გავიფრებითო, – მითხრა, მუდამ ყმაწვილები არ იქნებოდნენ, რად არ იცოდით. მტერობა დაბარებული იყო, ყურს არ გაიცვითეთო. მაშინვე ცალ მუხლზე დავცა და ფარი დაისაბლუჯაო. – ფიცხელაო, გუთხარი – შიშში ნუ ჩამომართმევ, სახმლე თქვენი არაფერი მმართებსო („არაი მკიდავავ საკმლეივ“), – არა, ხმალი ამოიღეო! რა უნდა მექნა, მეც დავკეჭი ცალ მუხლზე, ამოვიღე ხმალი და ფარიც დავისაბლუჯეო. მომიქნია ხმალი, შევეუფარე, კიდევ მომიქნია, კიდევ არ დავაკვრევი. გაიცინა და – ნუ სჩქარობო – მითხრა, მაგრად არ დაგკრავ, კალს მინდა მოხდა, ეგრე ვერ გაგცილდებითო.

მომიქნია ხმალი, შაგუფარე, მაგრამ საწვივეზე დამკრა. ველარ მოვითმინე და თავში დავჭკარი. კიდევ გუთხარი: არაფერი „მკიდავ“ თქვენი, გავსცდეთ ერთმანეთსო. ისევ მოუქნიეთ, კიდევ დამკრა, – ეხლა გვეყო – მითხრა, მძიმეები არა დამიკრავ. ორივე გასერული იქნება, არა ავრეულვარ, ვიცი რაც გჭირსო, ადგა.

– მეშველი არა გყავს, ხმალმა გაძლომა არ იცის, მუდამ მშიერიო – თქვა.

ადექიო – მითხრა, ძალიან სჩქარობ. აუგს ნურას გაიყოლებ, ვაჟო, მე მომეწონეო. სისხლი წარბზე და წვერულვაშში ჰქონდა გამჯდარი, ხელი არ

მოისვარო. გავიყარენით. რომ მიეფარა ჩავიწიე პაჭიჭი და ისე მსუბუქად და-
ეკრა ორჯერვე, რომ ქალის თმა (ბალახია) არ გაივლიდა შიგ პირითო.

როცა მეუბნებოდა — ნუ სჩქარობო, მაშინ ვერ გავიგე, ესლა კი მივხვდი
მაგრად მექნია ხმალიო.

ჩემი სისხლი

ჩემი მამა თათია ბალიაური იყო, იმის მამა იყო გაგა, გაგას მამას ბადა
ერქვა, ბადასას ბეწინა.

გაგას დედა მინანი კიბალაურთა იყო, — წიკლაური. ბადაის დედა თო-
კოლჩათ ქალი, არაბული. ჩემი ბერდედა — მზია, ჩინგლათ ქალი იყო, წიკ-
ლაური — თოთაის ქალი. თოთა შარუმათ ქალის შვილი იყო — ნაროზაუ-
ლისა. მზიას დედა მინდა — გველეთელთ ქალი იყო ფუნჩიათა, — არაბული.
ჩემი დედა ლელა წიკლაური — გიორგათ ქალი იყო, სულხანაურისა. იმის
მამა ადუს ქერაულთ დისწული იყო. ჩემი ბერდედა მინანი დეკათ ქალი იყო.
დისწული გუდან ნასთვლევათი — ჭინჭარაულთა.

ბალიაური ძირად ბლოელნია. ახიელში მჭედლად მოსულა და სოფელს
სამრევლოდ ერთი ყანა მიუცია მჭედლისთვის, ნეთხიჩოს ბოძთ ტყე, თათ-
თხელ¹. მთა კი თათხელიონთ ამოწყეტის შემდეგ („თათხელიონთ დალვეიდ-
გეს“) „სადედოში“² ჰქონდათ მიცემული.

ბალიაურთ სახლი ბლოს ბროლათან სდგომია. ესლა იქ ჯვარია. ცოტა-
ნი არიან, მაგრამ ძალიან აზრიანი და მაგარი ხალხია. ერთი ბალიაური მო-
ნადირე ყოფილა, ისეთი, რომ მის აგებულ ლიგანასთან³ სხვა ვერავინ მი-
სულა. ეს ლიგანა ჭიმღის კლდედ დგას დღესაც. მან ამხანაგებს თურმე გად-
მოსძახა, — ფეხს იმდენ ხანს ნუ დააცდით, რომ დასხლტესო.

ერთი დიდი ბალიაური დანაშაულზე გაუსამართლებიათ და ჩამოხრჩო-
ბა მიუსჯიათ. მოუპარსიათ ცალი წვერიც (ულვაში). მას მთავარმართებლი-
სათვის უთხოვია — რატომ უნდა ჩამომხრჩოთ, ომში გამგზავნეთ, იქ მოგ-
კვდები და მტერსაც მოგიკლავთო. მაშინ რუსეთი ფრანგებთან ომობდა. გა-

1 ნეთხიჩო, ბოძთ ტყე, თათხელი ადგილის სახელება არხოტში.

2 სადედო — სისხლის საფასურში დედულთათვის რჯულით განკუთვნილი გადასახადი.

3 ლიგანა — ძნელად მისადგომ კლდეში, მწვერვალზე ამსვლელის მიერ აგებული პაწია, ყრუ კომ-
კი. ნიშნად სახელისა, ვაჟკაცობისა.

უგზავნიათ და მართლაც თავი უსახელებია. დაჭრილა თავში, გულზე და გადარჩენილა. გაუნთავისუფლებიათ. რუსეთიდან საქართველომდე სამი ცხენი გამოუცვლია. მთავარმართველს უკითხია: რას მთხოვ, რა მოგცე, მამული და ორი ყმა გლეხი გეკუთვნისო. ბალიაურს უთქვამს — მე არაფერი მინდა, თუ მომცემ ხევის წყალზე მიგუდა მომეციო და თავისუფლების გუჯარიო. მიუცია მიგუდა, მაგრამ იქ არ დამდგარა, მთაზე სიარული უჭირდა და ერწოს წასულა, მიგუდა კი სხვებს დაუჭვრია. მერე ჩემ ბაბუას გაგას მოუთხოვია მიგუდას მცხოვრები მოხვევებისათვის დალა, მაგრამ არ მიუციათ. ხუთი წელი სულ ბრძოლაში ყოფილა, მაგრამ კერაფერს გამხდარა. ამდგარა და სოფლისათვის ცეცხლი წაუკიდებია (ცეცხლ შაუყრაგ¹), დაუწვია და დაუბნევია პურიანი გოდრები. შეშინებულან და ადგილის საფასური მიუციათ.

ის ბალიაური გაგას ალალი ბიძა იყო. იმას ჰყოლია ვაჟი — ჯავრია. მოუკლავთ ღულელთა და უკენახოელ ლეგათ.

გაგა დიდი ჭკვის პატრონი ყოფილა. მან პირველმა ასწავლა თავის შვილს გიორგი (ბადია) ბალიაურს და მღვდლად აკურთხებინა. ეს იმ დროს, როცა ამლიონმა იონამ გადაგდებული ქაღალდი აიღო და სხვებს უთხრა: არაი ყოფილა ატრაბაივ, რუსმა უკენითი ამოისვა, გადააგდო, ავიღე, დავადუქუნე (დავაფურთხე) და გაწმენდაში გაიხივო.

გაგას ჯერ სხვა ცოლი ჰყოლია, — ადუათ ქალი, არაბული. იმასთან სამი ქალი გასჩენია — თუთი, მუშტარა და ნათუა.

ერთხელ თურმე არხოტის ჯვარში ჯარი¹ სხედს და ლუდს სვამენ. ახივლებს გაგას ქება დაუწვიათ — გაგავ, შენ სოფლის ფასი კაცი ხარო. აქ ყოფილა ჯაბუშანურთ კაცი გელიკათ კაგა. იმას უთქვამს: რაად აქებთ გაგას, გაგა რა საქებია, კაი კაცი რომ იყოს, თავისი თავისას გაიგებდა, ცოლის ხათრით სამ ქალს „შეხედავს“, კაცი უძეოდ იღვევო. მაგას ჩოხის კალთა მოსჭვრით² და ნულარც ჯარზე დაისვამთ გვერდზეო.

უფიქრია გაგას — ვინ მოვიყვანო. თუ მარტო სანაშენედ მოვიყვან, ბეჩავი იქნება, ქალთ-უარესი, კარგს კი ჩემი ხნისა რად უნდა, არც შე მინდა ბეჩავის გაჩენილიო.

1 ჯარი — მამაკცთა საერთო თავშეყრა და პურობა ჯვარში დღეობის ან სხვა ხალხიანობის დროს.

2 ჩოხის კალთას აჭრიდნენ დამნაშავეს მოკვეთის და გაკიცხვის ნიშნად.

თურმე ჩემი ბერდელა მზია ბაკურხეველთაგან „კვეთილიანი“ იყო. გაგამ მისი მოყვანა გადაწყვიტა, მაგრამ ეს ძალიან ძნელი საქმე იყო, რადგან მზიასთვის ორი გვარი იბრძოდა – ფიცხელაურნი და არაბულნი. მზია ჯუთელთ დანიშნული იყო, რომელთაც სწუნობდა, საქმრო არ მოსწონდა და არ მიჰყვებოდა. ისინი კი თავს არ ანებებდნენ. ამასობაში ბაკურხევლებმა გაიტაცეს, მაგრამ ძმამ არ მისცა. მაშინ ბაკურხევლებმა „კვეთილში ჩასვეს“.

აი, ამ ქალის მოყვანა გადაწყვიტა გაგამ, მაგრამ არაფრის იმედი არ ჰქონია. ბალიაური უკაცური გვარია, ეს ორი დიდი გვარი კი ამ ქალის თაობაზე მტრობენ. გაგა მარტოა, თავისიანები შორს, ერწოში არიან, უარის თქმაც ეთაკილება საკუთარ თავთან. თან ცოლშვილი ჰყავს, ორმოცს გადაცილებულია და ქალი არ იკადრებს მეორე ცოლად გაყოლას. გაგამ თურმე თავისთავს ჰკითხა: – რას იტყვი გაგავა გაგაის საქმეზე? თუ გეშინიან, მარტონი ვართ მე და შენ და საქმეს თუ ბოლომდე ვერ გაიტან, ესლავ მითხარი, ხმალი კი მოგხვდებაო. – მაშინ გაგა მოკვდეს, ხმალს რომ შეეშინდეს – ვთქვიო. – არც გაეზყდო ზალო – მეტყოდა ხოლმეო, იცოდა მოყოლა ჩემმა დედამ.

გამოუტაცებია მზია. ქალი ძალიან გაჯავრებულა, თუ რამე სამკაული ჰქონია – საყურე, სამაჯურები, ბეჭდები, ყველაფერი მუშორებია და დედასათვის გადაუყრია, – რად მინდა, ბალიაურთ გაგასთვის მიტაცებნო.

მისგლია კაც-შუაკაცი, მაგრამ მზიას ძმას – მარაიძეს უთქვია – თავი დაანებოს, მტერიც მოშორდება და არც ჩემი და გაჰყვება, ბებერი კაციო.

გაგას უთქვამს მარაიძისთვის – ეგ და მომეცი, შემეწიე, გააგონე და სადაც დაგჭირდება, სიკვდილამდე ძმად გექნებიო. რჯულიშიც დაგხმარები, ერთი კაცი ხარო.

კარგო, უთქვია მარაიძეს, რაც ჩემგან იქნება, შეგეწვიო.

როდესაც კაც-შუაკაცი მივიდოდა, მარაიძე მათთან ცუდს არაფერს ამბობდა, მზიას კი ატყუებდა – თუ თავი არ დაგანება, ხელ-ფეხს ჩამოგაყრევო. ერთხელ, როცა კიდეც მივიდნენ კაცები და მარაიძე საქმის გარიგება სთხოვეს, მარაიძეს უთქვამს – კიდეც ვაცალოთო. თურმე მზია ჩუმიად ყურს უგ-

1 კვეთილი – გათხოვება ალკვეთილი ქალი დაწუნებული საქმროს მხრიდან.

დებს. შუაკაცები რომ წასულან, მზიას ძმისთვის უთქვამს, — გაგძვრეს კე შარვალში, ჩემი მოქსოვილი გაცვია, როგორ მატყუებო. მაშინ მარაიძეს პირდაპირ უთქვია — მე შენი ვერაფერი გავიგე; ბაკურხეველი ახალგაზრდაა, ჯუთელიც ახალგაზრდაა, ორივენი დიდი გვარისები, ბალიაური შუახნისაა და ცოლშვილიანი, შენ რომელს მიჰყვებიო. მე გაგა მინდა მოკეთედ, შენ ქმრად რომელი გირჩევიანო?

— არცერთიო — უთქვამს მზიას, — შინ ვიქნებიო. არა ქალიცო, მე ცოლს მოვიყვან, შენ კი გაგას გაჰყვები, მარაიძეს ასე სწადიანო. შენც გაგას ცოლობა გერჩიოს. მოვლენ კიდევ, საკლავს დაჰკლავენ და გავარიგებო. აი, იმათი ჩამომავლები ვართ.

გაგას მტერი ვერ ერეოდა. ძალიან გონიერი, სწრაფი მოსაზრებისა, შორსმჭვრეტელი, შეუდარებელი მამაცი, პურადი, მშრომელი და ამირანივით ხმის პატრონი იყო.

ცურცუმელას ეძახოდნენ თურმე. შუღლში მჯიღებს სეტყვასავით მიაყრიდა მოპირდაპირეს. ხანჯალს არ იბამდა „— რად ვჭრა კაცი და მერე დრამა მივცეო“. დაბალი ყოფილა. ერთხელ კარგად მიუყუჟია ახიელები. შეყრილა სოფელი და უთქვამთ — გაგა ამანათის ჩამომავალია, საფლავ-სამარეში წილი არ უძევს და ბარუქას (სასაფლაოს სახელია) მკედარს ნუ დამარხავსო.

— იმდენი მომიკლას დიდებულმა არსოტის ჯვარმა, რამდენიც გაგამ გარუქას დამარხოსო, უთქვამს გაგას.

ბევრჯერ აჯობა მან მტერს ჭკუით და მამაცობით. ბოლო დროს მას მაგარი მტერი ჰყავდა ბლოს (სოფელია). ხევსურეთში წესი არ არის, რომ სოფელში დღისით ცხენით შევიდეს კაცი, რომელი გვარისაც არ უნდა იყოს. ქალი და ყმაწვილი (ბავშვი) კი შევა მტრის ოჯახიდან და გვარიდან. თუ მგზავრი დღისით ან ღამით ხმაურით შევიდა, შუღლი მოხდება, მასპინძელიც ხათთაბლაში გაეხვევა, სოფლის პირიც გატყდება. და აი, ახიელიდან ქორწილით ქალი მიჰყავთ ბლოში. ქალმა „მეოლში“ (მაყარაში) გაგაც დაჰატიჟა. მტრიანია გაგა, მაგრამ ქალი „აწევს“ (ჰატიჟობს). უფროსმა კაცებმა დაუშალეს — ნუ წახვალო, ახალგაზრდებმა კი არაფერი უთხრეს, მათთვის რომ შიშში არ ჩათვალათ. ქალის მამა-ბიძებმაც ურჩიეს — ნუ გაჰყვები, მტერი

გვავს, მუქარას გიბარებს, გზას არ გაძლევს თავის სოფელში. იქ შენი მისვლა და სოფლის დაღახვა არ იქნება, ხიფათში ვერ გაგზვევითო. გაგამ არ დაიშალა. მთა (უღელტეხილი) რომ გადაიარეს და მამუკაურთ მთაში ჩავიდნენ, დაღამდა. მყოლთ გაგა დაჰკარგეს. მიხვდნენ, სადაც წავიდა. გამოუდგნენ ახალგაზრდები და მისი მტრის სახლის საკვამში შეიხედეს. ნახეს — მტერს გაგა სათავეში დაუსვამს, თვითონაც გვერდით უზის, წინ ტაბლა უდგათ და ხელში ყანწები უჭირავთ.

თურმე გაგა ამ ბლოელს დიდხანს ებრძოდა მამულის თაობაზე. ბლოელი სიზმარს თურმე ნახავდა და ეტყოდა თავისიანებს — სიზმარში მწვევარნი¹ მოდიოდნენ არხოტიდან, აი ტიალ-ოკერა სადამ ემზადების აქისკენო (მარტო რომ იყო, „ტიალ-ოკერას“ ეძახოდნენ). აი, ასე გაათავა გაგამ მასთან მტრობა.

დიდ გამბედაობასთან ერთად, დიდი მოსაზრებულობაც ჰქონდა. მთელი დიღლი (ქისტეთი) თხოულობდა არხვატის მიწა-წყალს — ტანიე, ბისნა, ტერლა, თათხელი ჩვენ გვეკუთვნისო. თუ ამ ადგილებს წაიღებდნენ, მაშინ არხვატს მარტო ტანიის კარის ზემოთა ნაწილიღა რჩებოდა. მოვიდა მოურავი „მართებელი“ და მიწის მშომლები. მივიდნენ დიღლელები და მათი მამასახლისი, მოლები, მთელი ჩვენი წყლის (მდ. ასა) ურჯულო — ნარჩევი ვაუკაცები. არხოტივნიც წავიდნენ ჭალას და ბინა ტერლის-კარ დაიდგეს. იჩივლეს ქისტებმაც და არხოტივნიც, მაგრამ ქისტებმა გაიმარჯვეს და გადაწყდა საზღვრის კორღანის ტერლის-კარ ჩადგმა.

გაგა მაინც ვერ გატყხეს. მან თავის ხალხს უთხრა: — წადით არხოტში და ვისაც თოფის გასროლის თავი აქვს, 12 წლის ზევით ვინც არის, თავის თოფებიანად ყველა წამოიყვანეთ, ბისნის-კარს გამოყოლებით კლდეს მოუსხდნენ და თოფები გადმოსხითო.

მოვიდა სოფელში მაცნე — არიქათ ჩქარა წავიდეთ, თორემ კორღანს ჩაგდებენ, ერთი გაგა ვერ გასტყხეს, შეუვარდება კარავში და გამოათრევენ, როგორც ხარი ეგრე ბრუნავს „მართებლისა“ და მოლების შუაშიო.

დაძრულა მთელი ხალხი და დიღლისთვის უკვე თოფები „გადაუსხამ“. გაგას უთქვია მთავრობის კაცისად — აგერა ყმაწვილო, ერთი იქ შეხედე, ის

¹ მწვევარნი — მითოლოგიური, ზებუნებრივი პერსონაჟები, რომლებიც არხოტის ჯვარს ემსახურებიან და მის მტრებს ახადგურებენ.

თოფები ყველა ტყვიას გამოისვრისო. მაშინვე მოგლიჯეს საზომი და უთხრეს — მაშ საიდან ფიქრობ გაგავ რომ თქვენიაო. — ავე ოჯახის სათიბის შემდეგ არის მაჰმადიანთ მიწა, ამის ზემოთ ხევსურისა არისო.

— კარგი, კარგი გაგავ, იქ იქნება კორღანი, ოღონდ ის ხალხი მანდიდან წავიდესო.

— ჯერ კორღანი ჩავსვით და მერე თვითონ წავლენო — უთქვამს გაგას. მოლებს თვალები სისხლში უბრუნავდათ სიბრაზისაგან, მაგრამ ველარაფერს გამხდარან. სადავო ადგილები გაგას გამჭრიახობით არხვატს ღარჩა.

* * *

ჩემს მამას თათიას ერთ ღილღველთან სარჯულავე და სადავო საქმე ჰქონია. მამაჩემის გატეხა ლაპარაკში, ძალიან ძნელი იყო, თავის ნათქვამს იშვიათად, ან სულაც არ გადათქვამდა. ქისტს აჯობა თუ არა, ეს არ ვიცი, ოღონდ თვითონ იტყოდა: ქისტმა მითხრა — ჰაი, გაგაის შვილო თათიაო, ფირის თოფო, ბაყდა ტყვიას კი ისრევეო. ესე იგი, მრუდე თოფი ხარ, მაგრამ მართალ ტყვიას ისვრიო.

* * *

ხევსურეთში დიდი გაკვირვება გამოიწვია ერთმა რჯულმა: თათია ბალიურის მწყემსს ცირცლოვანს (ადგილის სახელია არხოტის ხეობაში) ცხვარი ჰყავდა ძალლა, არხოტის მთის პირზე. მწყემსს დასძინებოდა, ცხვრის ნაწილი მოსხლეტოდა ფარას და ხევსურეთისკენ გადასულიყო. ეძება მწყემსმა, მაგრამ სად წავიდა და ვინ მიითვისა, ვერ გაიგო. ბევრი დავიდარაბის შემდეგ მიაკვლიეს, რომ ცხვარი აყნელიონთ გაერეკათ. იმუქრებოდნენ ბალიურნი, რომ კარებიდან ავუხსნით ხარებს და შინ მოვრეკავთო.

თათია ბალიური — მეცოდარი კაცი იყო, ფიცხი, მამაცი და პურადი. რჯულის კაცებში ავლევდნენ — მთასიქითში, პირაქეთ ხევსურეთში, ხევის წყალზე, გუდამაყარაში, ღილღოსაც. უყვარდა ლამაზი თქმა, ცოცხალი რჯული, მხიარული სიტყვით მოხიბლვა კაცისა. ხანდახან რჯულიდან რჯულში მიჰყავდათ. აქებდნენ და სიამოვნებდა. იტყოდა — მე გაგაის შვილი ვარო! ეხლა ბალიურებს და აყნელივნებს ჩამოუვარდათ მტრობა. თათია მოკეთებთან არაყით წავიდა ხიტალეს. ხიტალე და აყნელი ერთმანეთის მოპირდა-

პირე სოფლებია. გაიგეს აყნელში, რომ თათია ხიტალეს იყო და კაცი გაუგზავნეს, შერიგება სთხოვეს. თათიამ რჯულში გასვლაზე უარი არ უთხრა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი უფროსი ძმა იქ არ იყო და უმისოდ საქმის გარეგა წესის მიხედვით ცოტა ურიგოდ გამოდიოდა.

გავიდნენ რჯულში, რჯულის კაცებში დიდად მცოდნე არავინ ერია. ჯერ თათიამ იჩივლა, მერე აყნელივინებმა. თათიამ უსმინა რჯულის კაცებს და მერე უთხრა: რჯულში მე თვითონ ჩავჯდები, თქვენ გატყობთ მაგეებს „დაამკლებთო“ (დაახარალებთო), მე კი მართალს ვიტყვი, რაც ხევსურეთის წესით მერგებაო.

— კაცო, რას ამბობ, ხევსურეთში წესად არ მოდის მომჩივანი რჯულში თვითონ ჯდებოდესო, უთხრეს ხევსურებმა.

— ხევსურეთის რჯული როცა დაიდო, მაშინ ბახალაურიც ერია იმ კაცებში, ის კი ჩემი დედიძმათა იყო; თუ რჯული არ არის, ამის იქით იყოს რჯულის წესშიო — უპასუხა; დაჯდა და სხვებთან ერთად საქმე კარგად გარჯულა. შეურიგდა კიდეც. შემდეგში დიდი ქება-დიდებათი უამბობდნენ ხევსურები ერთმანეთს — არხოტიონთ მოუგონები არაფერია, ვის გაუგონია — კაცი თვითონ ჩიოდეს და კაცებშიც თავადვე ჩაჯდესო.

თომა ბალიური

თომა ბალიური¹ ჩემი ტოლი იყო, მარტო ორი თვე იყო ჩვენ შორის განსხვავება. გიმნაზია ჰქონდა დამთავრებული. მამას — გიორგი ბალიურს ძალიან უყვარდა თომა. მამაჩემს — თათია ბალიურსაც მოსწონდა და აქებდა. იტყოდა: ჰოო, ძალიან ვაჟკაცია ჩემი ძმისწული თოთაო! (თომას სულის სახელი თოთაც ერქვა). ხევსურეთს, ხევის წყალზე და საურჯულოს უფრო მეტი ვაჟკაცი არ მინახიაო.

თომა მაღალი იყო, წელწერილი და ბეჭვანიერი. ძალიან ლამაზი თავი ჰქონდა, მაღალი შუბლი. სახე საკვირველად ზომიერი, თვალები ფუტკრის — ფერი, ცხვირი სწორი, მაღალი, ოდნავ კეხიანი, ყბები ხელით ჩამოქნილს მიუგავდა, რომლებიც ლამაზად ბოლოვდებოდა მრგვალი ნიკაპით. კბილები სწორად მიწყობილი და თეთრი, ბაგეები მომსხო, პირის ჭრილი ზომიერ-

¹ თ. ბალიურის შესახებ იხ. დანართი.

რი და თითები ლამაზი. ხმა ძალიან გაუკაცური, როცა გაბრაზებული დაიყვირებდა, შემზარავი, არც ძალიან ბოხი, მაგრამ ძალის გამომხატველი. უყვარდა ხუმრობა. თავისთავს დასცინოდა. და-ძმებს აჯავრებდა, უფრო უფროს დას – ნინოს.

ერასტე¹ განსაკუთრებით უყვარდა. როცა ერთად იყვნენ, არ იშორებდა. დადიოდნენ საკალმახოდ, სანადიროდ, შალშავის საკრუფად, ან შორს სადმე მთებში.

თომა ამბობდა: მე არც მენშევიკი ვარ, არც ბოლშევიკი, ეროვნულ პარტიას ვეკუთვნი რწმენით, სულით კი ხევსური ვარო. იტყოდა: ხევსური უსწავლელია, მაგრამ ისე კარგად აქვს შესისხლხორცებული ძველი ქართული ზნე-ჩვეულებები, რომ ხალხი არ დაჩაჩანაკდა, გაუკაცობას აძლევს დიდ მნიშვნელობას და სიმაძაცე ჰირველ ღირსებად მიაჩნიაო.

უყვარდა იარაღი, კითხულობდა ძალიან ბევრს. მშრომელიც იყო. თუ-თი² იტყოდა ხოლმე – რა მუშა არისო! თიბდა, მკა არ იცოდა, არ იცოდა ხვნაც. უყვარდა ნათესავეები, დედიძეები. მას ცუდი არაფერი ჩაუდენია, რომ ხალხს ახსოვდეს (ბოზობა, ღალატი, ბეჩავის დაჩაგვრა და სხვ.). უყვარდა შუღლი. იტყოდა: ხევსურები საკმაოდ მაგრები არიან იარაღში, კარგად იციან კაცურად თქმა და ქნაო... იყო მორწმუნე, სჯეროდა სიზმარი, სწამდა ბედისწერა. ამბობდა: ძალიან ცუდ სიზმრებს ვხედავ ჩემს მომავალზე. შორიდან ქალის ხმა გავიგონე – თომავე, დრო კი შეიცვლება მაგრამ შენ ვერ მოესწრებიო.

ერთხელ დედაჩემს უთხრა! – ლელავ, შენ ძალიან სადი გონისა ხარ, ჯიშინი, გიორგათ ქალი. ნუ დამიმაღლავ, მკითხავმა ჩემზე რა გითხრა – ხომ ვერ დამიჭერენ, ვინმე ხომ არ მიღალატებსო. წყევლა აშინებდა. აშინებდა დედაკაცებიც. დედაჩემი ეტყოდა – ჩემო თომავე, ეგეთა მამაცს დიაცებისა რადლა გეშინიაო.

– ლელავ, აი ხომ კაი დიაცი ხარ, მაგრამ ხასიათი და სისუსტე მაინც დიაცისა გაქვს, დიაცი არ არის სანდოო.

თომა თავს უშიშრად გრძნობდა მთაში, რადგან აქ ღალატი არც ისე ად-

¹ თ. ბაღაიურის უმცროსი ძმა, ექიმი.

² ნ. ბაღაიურის უფროსი და, თომას ბიძაშვილი.

ვილად ხდება. ზაფხულში ის ყოველთვის ორ ლოგინს იცვლიდა; ჯერ სახ-
ლში დაწვებოდა, მერე გარეთ გადაინაცვლებდა.

პურადი იყო, უყვარდა სტუმარი. გამოუღევლად ისხდნენ მასთან კაცე-
ბი საქმეში თუ უქმეში.

ერთხელ ჩვენთან შუაფხოში სტუმრად იყვნენ ჩამოსულები — თომა, ერას-
ტე, ლადო, მიხა, გიორგი თედორაძე, ანდრო და ირაკლი თოფაძეები, როს-
ტომ ღუღუშაური.

გარეთ რაღაცასა ვაკეთებდი და ყვირილი შემომესმა, შინისაკენ გავიქე-
ცი. რომ შევედი, თინა პატარა იყო და ჩემი დედამთილის ზურგს იყო ამო-
ფარებული, დედამთილი კი ისე იყო შეშინებული, რომ მკვდრისფერი ედო.
თომა და ანდრო თოფაძე ყვიროდნენ, თედორაძის სიცილი მოისმა — ნუ სუ-
ლელობთო!

თომას ძალიან სწყინდა, თუ ქაქუცას ვინმე აუგად მოიხსენებდა. ახლაც
ანდროს ეთქვა — ქაქუცამ ხევსურეთს ცეცხლის მეტი რა მოუტანაო და ამა-
ზე შეჰყოლოდნენ.

როდესაც ქაქუცას რაზმი დაიშალა, თომა კახეთიდან გამოქცეული არ-
ხოტში მოვიდა. ძალიან გამხდარი და დატანჯული. აქვე დარჩა საცხოვრებ-
ლად, რადგან წასასვლელი აღარსად ჰქონდა, დასაჭერად დასდევდნენ. აქ
გაატარა ცხოვრება და აქვე მოკლეს 36 წლისა.

* * *

სოფელ როშკაში ერთ-ერთ მამიშვილობას ჯოყოლიკათ ეძახიან. ამ მა-
იდან ძალიან მამაცი ვაჟკაცები გამოდიან. ჯოყოლიკათ მამის ერთ კაცს ჩალ-
ხია ერქვა. ბორუყოთ ჩალხიას ეძახოდნენ. ძალიან ზორბა, მხარბეჭიანი, მა-
ღალ კისრიანი, ლამაზი, ამაყი ვაჟკაცი იყო (შენი პაპა და ის დათაშვილები
იყვნენ). პურადიც იყო, გულადიც, მოჩხუბარიც. თან ძალიან ღარიბი. იმას
ერთ ხევსურთან ჰქონდა მტრობა, მაგრამ ვერაფერს უხერხებდა, — შეშველ-
ბი საიარაღე მანძილზე ერთმანეთთან არ უშვებდნენ.

ერთხელ თურმე ჩალხია ღუღის ჭალაზე მიდის. უცებ ეს მტერი წინ შე-
მოპყრია. ჩამომხტარა ცხენიდან: — ეხლა სადღა წამიხვალ, ხევსურო, უკან
კლდე გიდგას, წინ კი ბორუყოთ ტიტველა გყავს ამოყუდებულიო.

— მოგიკვდი ჩაღხნავ, არც ჩვენ ვუქმობთ დღესო, — უპასუხნია ხევსურს და იარაღისათვის მოუსვია ხელი.

* * *

ხევსურს თავისი ლანძღვა ისე არ სწყინს, როგორც გვარისა და მით უფრო მამიშვილობისა. ამ ნიადაგზე აი რა ქნეს სიძე-ცოლისძმამ — ბარისახოელმა ბეწუკელთ გაგამ და ჯუთელმა იდიათ შიშიამ. შიშია გვარად არაბული იყო, იდიათ მამიშვილობისა, გაგა ჭინჭარაული ბერლოჯანათა. ძილა შიშიას ცოლი იყო, გაგას და, რომელთანაც ორი შვილი ჰყავდა.

გაგა და შიშია ერთად თურმე მიდიან დათვისისკენ, სადაც შიშია „თავისებთან“ (სახლისკაცებთან) არყით მიდიოდა. გიგაურთის ველში რომ გავიდნენ, ცხენებიდან ჩამოხტნენ, უნდა დასხდნენ და არაყი დალიონ სირცხვილია, თუ მოკეთესთან ქინთი (ტიკჭორა) პირმოუხსნელი მიიტანეს (მასპინძლისათვის საწყენია)! ჩამოაგდეს საუბარი ხევსურთ ყოფაზე, — სად ვინ რა ქნა, ვისი გვარისამ. ვინ უფრო იბრძოდა რუსებთან, როდესაც ხევსურეთს იჭერდნენ და ა.შ.

ერთი აქებთა არაბულთა ვაჟკაცობას. მეორე ჭინჭარაულთას. შიშიამ უთხრა: — დაშინებული ჭინჭარაულები არაბულებთან ეძებდით შესაძეროძსო.

— რუსების დაშინებულებმა თქვენ „გაისრიეთ“ (გადააგდეთ) გზაში შვილი, ჩვენ არ გადაგვიგდიაო, — უპასუხა გაგამ.

— სად „მამიკელავ“ (მიპოვნი) ამაზე ანდრეზსო.

— დაგიზტკიცებ. თქვენი გადაგდებული ქალი შიმშილათას გაზრდილა, მერე მამა მისულა წამოსაყვანად, თანაც დედის დაქსოვილი წინდები მიუტანია. იმ ქალს წინდებზე დაუფურთხებია და არ გაჰყოლია: — მამაც აქა მყავს და დედაცო.

— აბა, ახლა შენ მე დამაშინეო! — უთქვია შიშიას.

აატყრაშუნა თურმე გაგამ ხანჯალი, მაგრამ შიშიამ დაასწრო და სწყვი-

1 ერთხელ ბარისახოელმა ნადირათ გაგამ დათვისში ცოლისძმას — ლაკვაჩათ აბას მიუტანა სავეს ქინთი და უთხრა — პირმოუხსნელია, ბევრი შემომეყრა გზაზე, მაგრამ შენთან მძიმედ მოსკლა მინდოდა და არაყის დავალეკინეო. აბამ ხელი მოავლო ქინთს და გაისროლა — მე ბევრი არაყი და ისიც სირცხვილიანი არ მინდა. აქედან გამოძვერი. აბას ეგეთა მძიმედ მოსული მოკეთე არ უნდა, კაცთ უნდა გაეგო, რომ შენ აბასთან მოდიოდიო.

ტა, დაჰკრა გაგამაც. ჩაუგიათ მერე ხანჯლები და დამსხდარან.

— რა ვთქვით, რაზე ვიშუღლეთ, ან რომელს უფრო ძძიძე ნაჭრევი გვჭირ-
სო?

— სიძეს უნდა სჭირდესო.

— არა, ცოლისძმასო.

— რაით შავიხვიო ნაჭრევი, რა ეშმაკად გვინდოდა. ძილა რას იტყვის შენ-
ზე, ან მე რას მეტყვისო.

როგორც იყო, შეიხვიეს თავები და გასწიეს დათვისისაკენ. ეს შიშია თა-
რუამ (ნ. ბალიაურის და, თ.ო.) რო დაიწუნა შიშიათ გიორგი, იძის მამა იყო.
თომას უყვარდა ამისთანა ამბების მოსმენა.

— კაცო, თომაო, კიდეც მომწადდება ხანჯლის დაქნევ-მაქნევაო, — ეტ-
ყოდა ხოლმე შიშია. — ნეტავ ბებერიმც არა მქნა, შენთანამც მაშულლა, წინ
როგორ დაგიდგებოდი, როგორი კარგი საიარაღე ხარო. კარგია მამაცსთან
შულლი, გულს დააჯერებს კაციო.

* * *

ჭიძლას ქისტებმა მანგიათ ბეწიკას სახლიდან ხარ-ცხენები გამოუყა-
რეს (მოჰპარეს, გამოურეკეს, თ.ო.). წესია, თუ ღამე სახლიდან საქონელს
მოიპარავენ, რა წამს გაიგებს პატრონი, თოფით ხელში არხოტის ჭალაის-
კენ გარბის, არავის არ ეძახის, ძმასაც კი, თუ ის უკვე გაყრილია და ცალკე
ცხოვრობს. მანგიათ ბეწიკა ისე გაიქცა, ტყვია-წამალი ცოტა ჰქონდა. ამლას,
დედისძმებთან მივიდა და სთხოვა. მისცეს დედიძმებმა, თან ალალი დედიძ-
მიშვილიც გაჰყვა. არც ამლას არავის გააგებინეს და გარბიან. უშიშა, — გა-
ჯალათ ჩაჩაურის შვილი წინ მირბის. ხიდზე გადავიდა, ცოტა კიდეც და გაგ-
არდა თოფი. უშიშა ჩაიქცა. ბეწიკამ სროლა ვერც კი მოასწრო, ქისტი გაქ-
რა.

მოვიდა მდეგარიც (მდეგარი — მტერს რომ მისდევს სოფლის ყველა მა-
მაკაცი, ვისაც რბოლა შეუძლია). ზოგებს უშიშა უნდა წამოეღოთ, ზოგი კი
ქურდებს უნდა დასდგომოდა. არხოტიენები როცა გარბოდნენ, კაცის კივი-
ლი გაიგონეს. შემოდგომა იყო, მთვარიანი ღამე. კივილი ამდის პირდაპი-
რიდან ისმოდა. კივილით მიმავალმა კაცმა აიარა და ზეთუკა გადაიარა (მთის
სახელია).

გაჯალათ უთხრეს ხალხს: თქვენ ჭკალას ნუღარავინ წამოხვალთ. მდგარში, ხიფათში არავინ გაეხვიოთ. ეს მარტო ჩვენი საქმეაო. წავიდნენ მარტო გაჯალნი: გაგა, მამუკა და ერთიც სხვა — გიორგათ მამის კაცი — სულხანაურთ უშიშა. ბისნის კარს რომ მივიდნენ, გათენდა. უთხრეს ერთმანეთს, — აქ უნდა დაეუცადლოთ იმ კაცს ამღის პირდაპირ რომ აიარაო. დასხდნენ დაღლილები და მწუხარეები (უშიშა გაგაის ძმისწული იყო). გაგამ თქვა: — წინ-წინ მე ვესვრი და მეორედ ვისაც გინდათ, იმან ესროლეთო. სულხანაურთ უშიშამ უთხრა — მე შენ არ გვითხავ შენ გასროლამდე ვესვრი თუ არა. წელში დავადებ ნიშანს და თუ იქ მოხვდა, ჩემი ნასროლი იქნებაო. გაგამ თურმე სიხარულის ცრემლი გადმოყარა — რა კარგი ყმა ხარო. გამოჩნდა ქისტი, სახელად ჯერნალი. მიხვდა თურმე რაც უნდა მომხდარიყო. იტყოდნენ — ისეთმა გამოიარა, როგორც ირემმა; თავადებულმაო. ჩვენ გზის ძირში ვისხედით, ცქიტილები, დაცრეცილებიო. „მარჯ უაღალ“ — გვითხრა და ჩვენც ქართულად ვუთხარით შენც მშვიდობით წადიო. გაგამ გვითხრა — ვერ ნახეთ, ბალახის ქოჩთ დაახიჯა და ისე მსუბუქად გაიარა, ქოჩნი არ დაილახნენ, ეს უშიშაისად საფერიაო. ორი საბლის გაშლაზე გაგვცდა და ვესროლეთო. რომ მოხვდა, წაჰკივლაო. სული რომ დალია, მერე მივედით, მანამდე გაგამ არ მიგვიშვა — კაი ვაჟკაცია, აღარაფრის თავი ექნება, ცოლოა თავზე ნუ წავადგებითო.

მერე ვნახეთ, რომ გაგასა და უშიშას ნატყვიარები ორი თითით იყო ერთმანეთს დაცილებული, მამუკას ნასროლი კი მარცხენა ბეჭს სჭირდაო.

* * *

ამლიონმა კურდღელათ გიგამ დედა-ღების გაჯავრებულმა თოფი დაიკრა. მას ცოლად ჰყავდა ჯუთელთ ქალი ძილა, რომელსაც ქმარი ძალიან უყვარდა. იმდენად, რომ კიდევაც დასცინოდნენ. ერთი პატარა ქალის მეტი შვილი არ ჰყავდათ. როდესაც ძილამ მომაკვდავი ქმარი ნახა, უთხრა, — დაიცადე, შენ ეხლა გჭირდება მომკვლელი და მეც მოვდივარო. ამ სიტყვებს არავინ მიაქცია ყურადღება, რადგან ხევსურეთში ცოლის ტაკტაკი არავის სჯერა. ძილა ქმართან შვევიდა. შვილი ზურგსუკან კედლისკენ მიიმწყვდია, თოფის სასხლეტი ძაფით გიგაის ხელს მიამაგრა, შემოაყენა, მოსწია და ტყვია

შიგ გულში მოხვდა. ბავშვი ცოტა განზე გაწეულიყო და ტყვიამ მუსლის თავზე გაუარა, მსუბუქად დაიჭრა. ეს ქალი გაზარდა მამიდამ, ოჩიაურთ დიაცმა, ბასილის ცოლმა.

რას იტყვი, როგორი ძალა აქვს გიორგათ სისხლს, ის გიორგათ დისწული იყო.

* * *

პირაქეთ ხევსურეთში ჭინჭარაულები დიდი გვარია. იყოფიან სხვადასხვა მამებად: — ხაშიანი, ნასთვლევეანი, უჭკუანი და სხვანი. ბარისახოელი იყო უჭკუათ გოგოთური, რომელსაც ჰყავდა ძმა — ბაბუა. გოგოთურის ვაჟს სულხანაურს მოსწონდა გუდანელ ბაძიათ აბიკაის ქალი ლელა. აბიკას ამ ერთი ქალის მეტი შვილი არ ჰყავდა. ის და გოგოთური ჭინჭარაულთ გვარში შვიდი თაობით ერთმანეთს დაცილებულები იყვნენ, ლელა და სულხანაური რვა თაობით.

სულხანაური სწორთაზე დიდად მამაცი¹ იარაღში კარგად გაწვრთნილი, ხევსურეთის რჯულის მცოდნე, თავმდაბალი და მხიარული ახალგაზრდა იყო. ძველი ოთხი კლასის ცოდნაც ჰქონდა. ლელა, როგორც დედისერთა ქალი, ძალიან განებივრებული, ლამაზი, ვერცხლის სამკაულით მორთული, არავის ნდომილობდა, ყველას სწუნობდა. სულხანაური უყვარდა, მაგრამ მასზე გათხოვება, როგორც სახლისკაცზე, არ უნდოდა. მაშინ ამ საქმის გაკეთება ძალიან მძიმე იყო. ამას მოსდევდა გვარის გაყრა და ათასი სხვა უსიამოვნება. აბიკა¹ გუდანელი გადუას ბიძა იყო, გვარის საამაყო კაცი, ხევსურეთის რჯულის მცოდნი. უჭკუათ გოგოთურიც ხევსურთაზე მეტი იყო სიმტკიცით, სიმაგრით, პურადობით, პირდაპირობით, გვარის, ოჯახისა და ჯვარის წესების დაცვით, თავმოყვარეობით, ხევსურეთისთვის თავდადებულობით. აბა ლელას როგორ უნდა სდომებოდა სულხანაურზე გათხოვება. მაგრამ სულხანაური სხვანაირად ფიქრობდა. მან თავისი გულის ნადები შინშს (ბიძაშვილს) გიგიას გაანდო. გიგია ობოლი იყო, გოგოთურის გაზრდილი და მათთან ცხოვრობდა (ძმები გოგოთური და მინდიაც გაუყრელ, ერთ ოჯახად

¹ აბიკა, ქუქუცა ჩოლოყაშვილის ხევსურეთში ყოფნის დროს, მისი ხელშემწყობი, საბჭოს წევრი და მრჩეველი იყო. დაახვლა იდიათ იდიამ დათვისელმა, დაჭერიან ბოლშევიკებს და მეტეხის ციხეში მოკვდა. გადუამ ჰქონდა თოფი იდიას და მოკლა. იმის სახლის კაცი იყო ჯუთელი შიშიათ გიორგი, იმან კიდევ გადუა დაჭრა.

ცხოვრობდნენ, რაც ხევესურეთის მიწა-წყალზე ერთადერთი შემთხვევა იყო. გიგია ძალიან გაჯავრდა და უთხრა: — ხომ არ გაგიჟდი, და ცოლად როგორ მოგყავს. აბა, გონთ მოდი, რას იტყვის შენი დედ-მამაო. ამ საქმეში კი ვერ დაგიდგები გვერდით და დამისახელე ვინც გინდა ქმრიანი (დანიშნული) ქალი, წავალ და მარტოკა წამოვიყვანო, მაგრამ ვერ გადაათქმევინა. სულხანაურმა ლელა წამოიყვანა. ღულის ძირს, ხიდთან დახვდა გიგია და ქვითინით ქუდი გადაუგდო: — შენი ჭირიმე, გაუშვი, გუდანამდე მე გაცეცებიო. არ გაუჭონა სულხანაურმა თოფი აიღო — მოკვდები და არ გადავთქვამო.

— მე ვერ მოკვლავ, შენ დედ-მამასთან ვარო, — უთხრა გიგიამ, — მე მომკალი, სანამ ბიძა ამ ამბავს გაიგებსო. სულხანაურმა არ გაუკონა, წამოიყვანა ლელა და ორ წელს მალრანის ძირს კლდეში ცხოვრობდნენ. გოგოთური და აბიკა კი, ეს ორი მაგარი ხევესური ერთმანეთის სამტროდ მოილესნენ. ორივე გუნდის ჯვარის ნუცესი და უნჯი ყმები, ერთმანეთს მუქარას უბარებდნენ — მზად დამხვდი, თუ სადმე შეგეყარე, არ გაგცდებიო.

ერთ დღეს ეს ხანში შესული მამები ღულის ჭალაზე შეეჯახნენ ერთმანეთს. ორივენი ჯორებზე სხედან, ორივეს გალესილი, გრძელტარიანი შუბები უჭირავს. გადააყენეს ჯორები გზიდან და მანამ ერთმანეთს დაშუბავდნენ, ღულელმა მწყემსმა ქალებმა ჯორებს ფეხებში მანდილები ჩაუყარეს და მოჩხუბრები დაიჭირეს.

ისე მოკვდა გოგოთურის შვილი (შატილიონთ მოკლეს), რომ მამას მისთვის ხმა არ გაუცია. არ აპატია. გიგიაც მითხოს მოკლეს (ლელა ჩემი მეგობარი იყო, სულხანაური კი მამაშენისა).

სულხანაური როცა შატილიონთ მოკლეს, ამაზე ბიძაშვილმა ნათულამ მაშინვე თოფი დაიკრა.

ნატყვიარი წვეს სულხანაური, ნატყვიარი წვეს ქალი ნათულა. გოგოთური თურმე ღრიალებდა: გამითავდა ძმის ბოლო ნათულავ, ბიძა რად-არ დაინანე, ვის უყურო შენს მერე. ძმისწული მომიკლეს, არ მიტირია, თავს ვერ მოკვერიე, მტრისა მრცხვენოდა — ქისტები გაიგონებენ და იტყვიან — ხო ვატირეთო. შენ იყავი ჩემი სიხარული და შენც დამლუპეო. ჩემ შვილს მაგის გარდა სხვა გზა არ ჰქონდა, მტერს მიჰყვებოდა და მტრის ხელს ეს გამოსდისო.

გოგოთური ლელას ხმას არ სცემდა, შვილი რომ მოუკლეს, მერე შეურიგდა. ათ წელიწადს იცოცხლა სულხანაურის სიკვდილის შემდეგ, მერე დაავადდა, კუჭი სტკიოდა და მეტწილად იწვა. ერთ დღეს შეყარა სახლისკაცები, მოაყვანინა შვიდი-რვა წლის ყმაწვილებიც-კი და გამოუცხადა მე თავს მოვიკლავ და იცოდეთ ვისთან რა საქმე გვაქვს გასარჩევი სამტროც და სამოკეთეოცო. უთხრა — როგორ უნდა გაერჩიათ საქმე შატილიონთან (სულხანაურის მკვლელობაზე, თ.ო.), თავი არ უნდა გაებარათ, თავი ამათაც დაედოთ და იმათაც¹. გოგოთური ამბობდა: — ხევსურმა რომ ხევსური მოკლას სხვისი თავემკიდებარი, მაშინ ხევსურნი ერთმანეთს ამოწყვეტდნენო. უთხრა რომ დაეცვათ მისი მამულების „სამან-სამძღვარი“, არ გაეტეხათ ხევსურეთი, სოფლის პირი შეენახათ. დაიბარა რა „დაეყენებინათ“ დოღისთვის, ცხენები ვისი გაერიათ დოღში, „ცხენინ“ სად და სად უნდა წასულიყვნენ, ვისთვის უნდა ეძლიათ პატივი და თვითონაც ვისგან მოუდიოდათ. ისიც უთხრა, „ღაბაკზე რა დაეყენათ“, სად დაეყენათ და საიდან ესროლათ.

სახლისკაცებმა ქულები გადაუყარეს და მუხლის ჩოქით თავდახრილები ტირილით შეეხვეწნენ — ნუ ჩაიდენ მაგ საქმეს, ყელს ნუ გამოგვჭრიო.

— თავს ვატყობ აღარ მოვრჩები და ლელაის შესანახავად ვარ გამხდარიო, უთხრა გოგოთურმა. რომ ვერაფერი გააგონეს, ხაშიათ თათარამ შეყარა სოფელი და საკლავი მიჰგვარეს, მაგრამ ამაოდ. არაფერი შეისმინა. მაშინ ბარისახოლებმა გოგოთურის თოფს ჩახმანხი წააძვრეს და ჩუმად დამალეს, თვითონაც გადამალეს საკუთარი თოფები.

ეს ამბავი რომ ხდებოდა, ცოლი თამია მოწმავს იყო ძმის სანახავად წასული. ლელამ თქვა — რძლის (ძმის ცოლის) გაკეთებული „ტალავარი“ (ტანსაცმელი) ჩაეცვა, შენახული ჰქონდა მის პატივსაცემადო. ბანზე გამოვარდა და დამიძახა — უნამუსოო, ჩემ თოფსაც მიახელი ხელი? სად დამალე ჩახმანხი, თქვი, თორემ დანას დაგცემო. მე არ ავეძრახე, ხელი გავიქინე

¹ სულხანაურმა შატილიონი გვიგათ აბა მოკლა ქისტის გონებით. შატილიონთ მღევარმა კი სულხანაური მოკლა.

თავ-მეთავეობა იგივე სისხლ-მესისხლეობაა. თავის დაღება ნიშნავს მკვლელობაში დადანაშაულებას, რაც სისხლის აღებას ვარაუდობს.

— არ ვიცი — იმის ნიშნადო. გავერიდე, გუდელას (ბარისახოს ბოლოში, სადაც წინათ ხატის მამულები იყო, თ.ო.) ჩავიარე, ვითომ ხბოებისთვის თვალის დასაველებად. ამ დროს გავარდა თოფი, მივხვდი რაც მოხდა და გავექციო. თვითონ რაღაც ჩახმახი მოერგო თოფისათვის, ვაშლის ძირში ხალიჩა დაეგო, შემოერტყა ხმალი, გადაეკიდა ფარი, სამკლავიანი, ჩაჩქანი, ჯაჭვის პერანგი, ხანჯარ-სარტყელი, აშურმანი, ყველაფერი ზედ ჰქონდა, და ისე დაეკრა თოფიო.

ამ ოჯახიდან ბაბუამ თოფი დაიკრა, გოგოთურმა თოფი დაიკრა, ნათულამაც, გიგია და სულხანაური სხვათა დახოცეს. ასე უბედურად წავიდა ამ ოჯახის ცხოვრება.

* * *

როცა ხევსურეთში ერეკლე კაცებს გზავნიდა ლაშქრის შესაკრებად, არხოტშიც, ვისაც შეეძლო ყველა გამოდიოდა. ერთ ლაშქრობაში ნაროზაულთ გვარის კაცი ბადათ ბადიაც ყოფილა, უხარმაზარი ტანისა და ღონის პატრონი, მტერთან შეუპოვარი და მედგარი მეომარი.

ბრძოლაში ერეკლეს ხმალი გადასტეხია. ბადასთვის უთქვამთ — შენი ხმალი მიეციო.

— მე ჩემ ხმალს ვერავის მივცემ, რისთვისაც ერეკლეს უნდა ხმალი, მეც იმისთვის მინდაო.

— რად არ მათხოვე ხმალიო, — ბრძოლის დამთავრების შემდეგ უკითხავს მისთვის ერეკლეს.

— ბატონო, ჩემი ხმლის გარდა, სხვა ხმალს ვერ ვგუობო.

— სამოც ხმალს მოგიტან შენი ხმლისნაირსო.

— არ იქნება ამნაირიო.

— მაშ კარგი; სამოც ხმალში თუ შენსას ამოიცნობ, ეგ ხმალი შენ დაგრჩება, თუ არა, დაჰკარგავო.

დაუწყევიათ მინდორზე სამოცი ხმალი, წაუფარებიათ ნაბადი, ისე რომ მხოლოდ ხმლის წვერები გამოჩენილიყო.

ბადა მისულა, დაუხედა, ერთ-ერთისთვის წაუკვლია წვერში ხელი და აუღია — ბადას შენ სხვაში არ აერევიო.

— მშვიდობაში მოგახმაროსო! — უთქვამს მისთვის გახარებულ ერეკლეს.

ერთხელ მეფე კაი გუნებაზე ყოფილა და ჭიდაობის გამართვა უბრძანებია. გამოსულა თათარი და ფეხზე ვერაგინ დასდგომია, ყველა წაუქცევია. დგანან ხევსურნი და უკვირთ — ეს რა ხელ-ფეხს იქნევენო.

ერეკლეს უკითხია ბადასთვის, — ხევსურო, თათარს ვერ წააქცევო?
— რად არავ, ბატონო. ხელებისა და ფეხების ქნევა კი არ ვიცი, ჩვენებურად კი წავაქცევო.

— როგორია ბადავ, თქვენებურად წაქცევაო.
— აისეთივ ბატონო, კაცს გულაღმა, ან პირქვე მიწაზე რო დაგანარცხებო.

— კარგი, ოღონდ თათარი წააქციეო.
გასულა მინდორზე ბადა, არც უციებია, არც უცხელებია, უკრია თათრისთვის „ყინჭარეში“ (ყელში) ხელი, რაც ძალი და ღონე ჰქონია დაუდგია მოქნეული მჯიღი ცხვირში და დარეტიანებული თათარი გულაღმა დაუბერტყებია.

მობრუნებულა ბადა მეფესთან მისასალმებლად, მაგრამ მეფე სიცილისაგან უნაგირზე ყოფილა გადაქცეული.

— ოო, ბადავ! ძალიან ყოფილა თქვენებური ჭიდაობაო.

* * *

მეფე ერეკლე ხევსურეთში როცა მოვიდა, თურმე ძალიან შინაურულად ექცეოდა ხალხს. საუბრობდნენ, სუმრობდნენ, ერთმანეთის იარაღს სინჯავდნენ. ერთხელ, როდესაც ერეკლე აქ ყოფილა, ერთი თავმომწონე პირაქეთელი ხევსური მიდმოდიოდა და ისე უყურებდა თურმე არხოტიონთ, ვითომ თქვენ ვინა ყრინხართო. მისულა ერეკლესთან და უთქვია: — ბატონო, ამ არხოტიონისა ნურაფერი გაგიკვირდება, ეგ შენი ყმაც არის და ჩემიცო.

აბა ბახალაურს (ვიზედაც იყო ნათქვამი) ჯერ ერეკლესთვის შეუხედნია და როცა ხევსურისთვის არაფერი უთქვამს, სწვდომია ამ ხევსურს, მოუქნევია, დაუხეთქებია და ჩაუწიხლია: — ჩინგლათ აბა ბატონს გარდა არავისი ყმა არ არის, მარტო ერეკლეს ემსახურებაო.

— ოო, ხევსურო, ეგეთი ყმა მე ნუ მომცეს, შენ კი ნუ მოგაკლოსო, უთქვია სიცილით ერეკლეს წაქცეული ხევსურისათვის.

სოფელი მოწმად პირაქეთ ხევსურეთში, ფშავსა და ხევსურეთის მიწა-წყლის საზღვარზე მდებარეობს. აქაურები გვარად ფიცხელაურებია. ამ სოფლის სათიბი მთა აფშოს (სოფელია ფშავში) მხარეზეა. ამ ადგილზე წინა დროში ფშაველები და მოწმოვლები ერთმანეთს თურმე ეკიდებოდნენ. დაცხროცეს ხევსურები, მაგრამ მოწმოვლებმა მაინც თავისი გაიტანეს და ადგილი დაიჭირეს. ეს ადგილი ყველასი იყო, ყველა მოწმოელი თიბავდა.

მეფის-დროს შეცვლის შემდეგ ხევსურეთი თავისუფალი დარჩა, არც ხელისუფლება, არ მემამულეები და ვაჭრები. არავისთან იყო საბრძოლველი და დაიწყეს ძიება ვისთან ვის რა ჰქონდა სადავო. ხევსურეთსა და სხვა კუთხეებში უტევედნენ გარეშეებს. აბიკა წიკლაურის ლექსია ამაზე ნათქვამი:

აღელდეს ერეკლეს ყმანი,
დუნია დააღონესა,
გასცილდეს საქართველოსა,
სათათრე ააყროლესა,
დაცხროცეს ბოლშევიკები
ძალღებს აჭმევდეს მზორებსა.
ღმერთსთან მეენე სჭირდების —
ღვდელიც თან მიაყოლესა!

მოწმადს ორი ძმა — ბათია და აბა კონდათ მამისები იყვნენ. ჰყავდათ ახლობლები შინშ-მამიშინშებიც და გარე ბიძაშვილებიც (სახლიკაცები). ორივენი ცოლშვილიანები იყვნენ. აბას არსოტიონი — თეთრაულთ ქალი ჰყავდა — დედიკა, ბათირას გუდანელთა — სამძიმარი. ბათირა სამი ქალ-გაჟის მამა იყო, ქალები უფროსები იყვნენ, აბას ორი ქალ-გაჟი ჰყავდა (გაჟი სხვა ცოლისაგან, ქალი კი დედიკასთან).

ბათირა ძალიან ამაყი ხევსური იყო, ხალხში „ღღიანი¹ და ილეითანი“ იმაზე იყო ნათქვამი:

აბეჩავ, ბათირუაო,
გიდგას საკმაოდ კა ტანი.
აქ შენ ხარ კვესურთ კემწიფე,
ქალაქ ზის გუბერნატარი.

ცხენა იყიდე ისეთი,
რომ არ იცოდას ჯანჯალი,
წელზე გრტყავ დავით-ფერული
ვერცხლისანი ხქონ ვადანი...

ამ ბათირამ მოწმოდელთ უთხრა — დაჭერილ მთებს თქვენ ნულარ მოს-
თობთ, ფშავლისად წართმეული მთა მე მეკუთვნის, მაგ სათიბის გულისათ-
ვის ჩემი ბაბუა და იმის მამა არიან დახოცილნიო.

აღარავინ გაუშვა სათიბლად, ერთი კვირა იქ იყო თოფიანი, და თვითონ
თიბდა, ხალხი კი სოფელში სახლში ისხდა.

ბათირას შუაკაცებს უგზავნიდნენ — კიშხევი ჩვენიც არის და შენი და შე-
ნი ძმისაცო. ბათირა კი იმასვე ამბობდა — კიშხევი ჩემი მამა-პაპისგან ძა-
ლით დაჭერილია, იქ არის მათი სისხლი დაღვრილი და მე მეკუთვნისო. რო-
ცა ვერაფერი გააგონეს, გადაწყვიტეს ბათირას და აბას დახოცვა და მათი ოჯა-
ხების ამოწვევტა. ხალხი ჯვარში შეიყარა და საკლავი დაკლეს რომ პირი
არ ჩაეშალათ და არ გაეთქვათ. არ მიუშვეს ყმაწვილები. არ უნდა მოეკლათ
აბას ცოლი დედიკა, რადგან მას მამულში წილი არ ედო (ვაჟი არ ჰყავდა),
თანაც თეთრაულებისა ეშინოდათ. ბათირა კი სულ უნდა მოესპოთ ცოლ-
შვილით. არ უნდა დაესაფლაებინათ თავიანთ საფლავ-სამარეში. თოფი მის-
თვის პირველად ახლობლებს უნდა ესროლათ, დაჭრილი არავინ დაეტოვე-
ბინათ. ოჯახიდან მათი ახლობლები კონდათ მამისები იყვნენ-თათუა, ქო-
რია და აბიკა.

პირველად მოკლეს ბათირა, მერე აბა და ბათირას ცოლშვილი. ბიჭი დე-
დამ შემოიხვია და წერილას (პურის ძნის ზვინი) მოაფარა, მაგრამ ერთი ტყვი-
ით ორივენი დაჭრეს და მერე ცალ-ცალკე დახოცეს. ბათირას ქალები ტყე-
ში შეცვივდნენ. მერე მეშვლები დათვისელ-გველეთლები მიეხმარნენ. აბას
ვაჟი ცხრა-ათი წლისა, დათვისელმა მარაიძეთ უთურგამ გაიტაცა. მოწმოვ-
ლები გამოუდგნენ, მაგრამ უთურგამ ხანჯლით და მიფარ-მოფარებით მი-
აღწია და სხვის სახლში შეაგდო, თვითონ კი ირგვლივ ხანჯალს იქნევდა
და იმდენ ხანს იბრძოლა, სანამ სხვები მოეშველებოდნენ. ბათირას ორი ქა-

1 დღიანი — სხვისგან გამორჩეული თვალსაჩინო პიროვნება, მოსაწონი თვისებებით, პირადი ხიბ-
ლით.

ლი და აბას ცოლ-ქალნი როშკას გააპარეს, ვაჟი კი ისე გააქრეს, რომ არავინ იცოდა სად გადაძალა უთურგამ.

მოწმოელთ ძაღლს დაჰკრეს თოფი¹ — ეს სულის სახსარი იყოსო². სასაფლაოზე არ მიიტანეს მკვდრები. ბათირას და აბას აკუშოში ჰყავდათ გათხოვილი და. მან კაცი გაუგზავნა ბაკურხეველთ — მამიძმათ — გვიპატრონეთო (ბაკურხეველნიც ფიცხელაურნია, როგორც მოწმოელნი). ბაკურხეველნი ქუდზე კაცი წამოვიდნენ — ეს სადაური რჯულით გააკეთეთო და მოწმოელთ მოსთხოვეს ყველაფრის რჯულის წესით შესრულება. დააკვლევიანეს ძაღლის სამხსნელო, დააკვლევიანეს ჯვარ-ჯარისკაცის სამხსნელო, დამარხეს მკვდრები, მოკრიფეს ცოცხლად დარჩენილები, ვაჟი შემოისკვეს ცხენზე და ისე გადაიყვანეს ბაკურხევში. თეთრაულებმა ბაკურხევიდან წამოიყვანეს დედიკა და როშკას გურიათას მიიყვანეს (აბა-ბათირანი ვეშაგურის დისშვილები იყვნენ). ბაბუა (ასე ერქვა აბას ვაჟს) ჯერ ბაკურხევში იზრდებოდა, მერე მამიდასთან. ბათირას ქალები ჯერ დედიძებთან იყვნენ გუდანში, მერე მამიდასთან, სანამ თავის თავის მოვლას შეძლებდნენ. მერე საფიცხელაურო ადგა და დაემუქრა მოწმოელთ. დააფიცეს, დახოცილების ხიზანი (ოჯახი) სოფელშივე დააბრუნეს და თვითონვე პატრონობდნენ. აბას ნანობდნენ, — ტყუილად მოკვალითო. თურმე წისკილიდან მოდიოდა, თოფის ხმა რომ გაიგონა, ჯორიდან ჩამოხტა და თქვა — რას ვინ ისვრის და კივიან, ძმაძმისწულები კი არ დამიხოცონო.

ოცი წლის შემდეგ ბაბუა რომ გაიზარდა, ყველაფერი წაართვა, რაც წესით ეკუთვნოდა. მკვლელები ცუდად დაიხოცნენ: თათუა მთაში ცხენებმა გაიკალოეს, ქორია შეიშალა, განავალს ეტანებოდა, აბიკა კი მშვიდად დაბერდა. ჰურს ბაბუა აჭმევდა.

ბოლო არავისი არ არის.

ბაბუას ორი ვაჟი და ქალები ჰყავს, თვითონ კი თავი მოიკლა.

¹ ძაღლისთვის თოფის დაკრა. — მოკვეთის რიტუალის ელემენტი, მიმართავდნენ უმიძიესი ფორმის დროს. აქ: შეურაცხმყოფელი, მიცვალებულთა გაუწმინდურების მიზნით ჩადენილი მოქმედება.

² სულის სხსარი — მიცვალებულის სულის განწმენდის, მისი გამოხსნის მიზნით დაკლული საკლავი.

ამლას გიორგანი ამაყი ხალხია. მათ ერთი ჰყვანდათ შედარებით მღა-
 რე, სახელად ჩაჩაური ერქვა. ძმები ხან ჩაჩურს ეძახდნენ, ხან ჩუჩურს. ერ-
 თხელ ჩაჩაური და სხვა ამლივნები მღევარში ყოფილან, მაგრამ ღილღვლები
 სხვა მხრით წასულან. გზა იქაც შეკრული ჰქონიათ, მაგრამ ჩასაფრებულებს
 არ ეგონათ, რომ ქისტები მათკენ წამოვიდოდნენ, მწყურეიელას (ველური ხი-
 ლია) გაჰყვანენ და ტყეში შევიდნენ. ისე გადასცილდნენ ქისტები, რომ მათ ვე-
 რაფერი გაიგეს. ეს სხვებმა დაინახეს ღურბინდებით. როცა მღევარი ამლას
 მოგროვდა, ამით ჰკითხეს — მტერმა რომ გაიარა სად იყავითო? — წყალი მოგ-
 ვწყურდა და მწყურეიელას ვჭამდითო.

ეს საუბარი ჩაჩაურსაც ესმოდა, მოვიდა ამ კაცებთან, წინ დაუდგა და უთ-
 ხრა: აი, თქვენ კი „ჩაგაფსენით“, მწყურეილა რაღა იყო, ამაში მოსული მტე-
 რი გაუშვიათო.

ჩაჩურს ერთი შვილი ჰყავდა. ისა და ერთიც სხვა მისი ტოლი ტანიეს ზვაგ-
 მა დახოცა. ხალხს ძალიან ენანებოდა ორივეს მშობლები, განსაკუთრებით
 ჩაჩაური, რადგანაც შვილი უდედოდ ჰყავდა გაზრდილი. ერთი ამლიონი —
 ძიათ უთურგი შევიდა მიცვალებულის პატივსაცემად სახლში, დაიწყო
 „თვალვა“¹, მივიდა ჩაჩაურთან, წინ დაუდგა და გააგრძელა:

— ოი, ჩაჩაურო, რაღა გითხრა, შე ბეჩავო, შე საცოდავო.

ჩაჩაურმა უთხრა — შენზე ბეჩავის დედაც! ჩემს მეტს არხოტში შვილი არა-
 ვის მოჰკვდომიაო? დიაცი კი არა ვარ, რო ბზუკუნებ, კაცურად მითხარი და
 კაცურად დამინანო.

სოფელი ბლო პირაქეთ ხევსურეთში არხვატის მთის ძირში მდებარე-
 ობს. ამ სოფელში გვარად გიგაურები ცხოვრობენ. ძალიან კარგი ხალხია,
 პურადები, ვაჟკაცები.

სოფლის გვერდზე კლდეთ სათავეზე ველებია და იქ სოფელი აბაბუნაა.
 აქ ცხოვრობდნენ ძმები ჭრელა და გიგი. ძალიან პატივცემულები, მდიდრე-
 ბი, კეთილები.

¹ თვალვა, დათვა — მიცვალებულისათვის სიტყვების თქმა.

გიგის ჰყავდა ერთი შვილი — ბერდია და ორი ქალი — ხორა და დედიკა. ჭრელას კი ორი — გაჟი ბადა და ობოლა, ქალი — ქაცანე. ჭრელას ცოლი ორსულად იყო. ღამე მუცელი ასტივდა. ქმარი აბა რას უშეუღლიდა. თვითონ მოამზადა ბავშვისთვის შესახვევი, ჩასაცმელი, ჭიპის მოსატრელად მაკრატელი, ჭერში ჩამოსაბმელად საბელი. საბელს ჭერში ჩამოაბამდნენ, რომ მშობიარემ ხელი მოავლოს და თავიც მიაყრდნოს. ამ ქალმაც ასე გააკეთა. დაიბადა ბავშვი. ქალმა თოკს ხელეები გაუშვა, მაგრამ ორმაგად ჩამობმულ თოკში თავი გაუძვრა, ალბათ გული შეუღონდა და დაიხრჩო.

ჭრელამ გარედან მიაკითხა, შიგ ვერ შევიდოდა. გაიგონა ბავშვი ტირის. დედის ხმა კი არ ისმის. დაუძახა ხმა არავინ გასცა.

შეიხედა საკვამიდან და დაინახა — ბავშვი ჩალაზე გდია, დედა კი თოკზე ჰკიდია. გამოასვენეს ქალი. ბავშვიც ცოცხალმკვდარი აიყვანეს.

ერთ ღღეს ჭრელა ხნავს. ობოლაც სახნავზე წაიყვანა. დვალით¹ მოაწოვა, და ტყავში გახვეული მიაწვინა, თვითონ კი ხენა განაგრძო. უცებ ბავშვის ტირილი მოესმა. დააკვირდა და დაინახა, რალაცა მოძრავია ბავშვთან. გაიქცა და ხედავს — მაჩვი ობოლას ტყისაკენ მიათრევს, თან პირიდან სისხლი გადმოსდის.

— დაიცადე მაჩვო, ამას კი ვერ შეგატყვევო და ჯოხით პირიდან გააგდებინა. ნახა — თითი მოეჭამა ბავშვისათვის.

გაიზარდა ობოლა. 1914 წლის ომში იბრძოდა და დაიკარგა. გავიდა 10 წელი. გადაუწყდათ იმედი და გადაწყვიტეს ხარჯების გადახდა. მოამზადეს ცხენ-დოღვი, ღაბახი, მოიწვიეს მოკეთეები და სოფელი. ცხენნი მოვიდნენ, ხარჯია. ამ დროს ყმაწვილებმა თქვეს — წყაროსთან ვიღაცა სალდათი ზისო. ალბათ მოხვევე ვინმეა, აქ მოიყვანეთო — უთხრეს უფროსებმა.

— წამოდი, საქნარი აქვთ და გეპატიუებიანთო, უთხრეს სალდათს.

— ვისი საქნარი აქვთო, ჰკითხა უცნობმა.

— ჯარში დაკარგულის საქნარიაო. წამოიყვანეს.

— ვინა ხარ ან სადაურიო, — ჰკითხეს.

— ობოლა ვარო.

ჭრელამ უთხრა, ტყუილს მოკლე ფეხები აქვს, აბა ხელეები მაჩვენეო.

¹ დვალი — საწოვარა.

აჩვენა ხელები და ჭრელას გონი წაუვიდა. მერე საქნარი საღმთოდ მოაქციეს.

ობოლა დღესაც ცოცხალია.

* * *

მთასიქით სოფელ გუროში ცხოვრობენ ულაკაურნი. ულაკაურთ კაცი მოუკლია მითხოვლებს (ჩაჩნებს). ამ კაცს დარჩენია ვაჟები — ხოლიგა და იღუა, ქალი — მხევინარი. დაზრდილან ეს ვაჟები და კარგები გამოსულან. ერთხელ თავის სოფლელებთან უშუღლიათ და იმათ შეუყვედრებით — მამა გყავთ უძებარიო, აქ რას შუღლობთო. ამდგარან „ჯარზეით“ და შინ წასულან. დედისთვის უკითხავთ — კაცო, ჩვენ მამა ხომ ნაძებნი გყავს, რალას-ვინ გვაყვედრებსო?

— ძმამ იძებნა, არ არის უძებარი. ალბათ თქვენი გულის დაღონება უნდათო — უთქვია დედას. — მითხოველ თქვენი აღარაფერი მართებთო.

იღუა პატარა ყოფილა. შიშინი (ბიძაშვილი) ჰყოლია აპარეკა და ხოლიგას იმისთვის უთქვამს — შენც გამოგვეყვი, იღუა პატარა არის, მე რომ მომკლან, გზას ვერ გაიგებს, დაეწევიან და მოჰკლავენო. გაჰყოლია აპარეკა და საამაღლებოდ წასულან:

— ამაღლებას კი კაცთ სწორები დავსხდებით ჯარზეო.

ჩაუვლიათ შატილის ჭალა, მითხოში ს. ბოსოსხს გაღმა შეუკრიათ გამოსავალი. ხიდის ახლოს „სახვევთ“ თავში ჩამსხდარან. სოფლიდან გამოსული პირველივე ქისტის მოუკლავთ. გასტეხიან ხმა. ამათ ხიდი ჩაუგდიათ და ისე ჩამსხდარან სიყუჩში, რომ ზურგისმხრიდან არაფერი ეფარებოდათ. გამოქცეული მითხოვლები თავებს უქნევდნენ თურმე — დაგვაცადეთო! გუროვლები არ ელოდნენ, რომ ქისტები ალაღებულ წყალში შემოვიდოდნენ. დაინადეს თურმე მათ შარვლები, და გამოვიდნენ. პირველად იდია მოკლეს. ხოლიგამ აპარეკას უთხრა: — წადი, შენ მაინც უამბე ჩვენი ამბავი დედას, სოფელში ხმა გატეხეო. ძმა დაუდვია სანგრად და მანამ ტყვია-წამალი ჰქონდა, უხოცია მითხოვლები. მერე ერთი ძმისთვის შეუწირია, ერთი თავისთვის, ერთი მამისთვის. მერე გადაუყრია თავისი და იღუას თოფები და დამჯდარა. მოსულან მითხოვლები, დაუჭრიათ ხელები და ორივენი წყალში გადაუყრიათ.

ეს იმათი დის ნატირალია:

მე არდოს დამიგოცეს ძმანიო
 იდუაი და ხოლიგაიო,
 შორს გაიყოლნა არდოს წყალმაო,
 მეღ-კვერნან ითრევენ დოდოჩათაო!¹
 ჩემს ძმას უთხარით ხოლიგასაო,
 წამაედ, მამიტანენ თმანიო,
 თქვენთან წყალს გამატანებულნიო,
 მომწყინდა ქოჩორობაიო,
 რად დამსვით უთმო, უძმოთანაო.

მზევინარს თმები მოუჭრია და წყალში გადაუყრია, ხვესურეთშიც და ფშავ-
 შიცი ძმის სიკვდილზე ქალები თმას იჭრიდნენ და აღარ გაიზრდიდნენ.

ესეც სიმღერა ამ ამბავზე:

ამაღლებასა დილასა სად მიდის მეკოპარია,
 შატილის ჭალას უნახავ
 სამის გუროვლის კვალაი,
 ხოლიგასა და იდუას
 ძმათ ხქონდა საუბარია:
 – ჩვენ ნაძებნი გეყავ მაძაი,
 რას გვაყვედრებდნენ სხვანია?
 დაუაზრიდი დედაო,
 იდუამ შაიბ კმალია.
 მიუვლენ აპარეკასა:
 – შინშო, გვიჭირე მკარია,
 ბოსოხ შაუკრეს სახვევი:
 – გზა აქ ას ჩვენის მტრისაო,
 გავიდა ახალგაზდაი,
 ცეცხლი ახვიეს პირსაო.

ენლა რასაც ვწერ, ეს მერე მიაძმო ხთისომ, ლეგუას შვილმა: ხოლიგას
 ცოცხალს ამოსჭრეს გული და ქალებს სისხლიანს აჭმევდნენ ქისტები – მა-

¹ დოდოჩა – ჩონჩხი

მაცის კაცის გულია, შეჭამეთ და მამაცი შვილები გაგიჩნდებათო.

სოფელ აძლაში ცხოვრობდნენ მზევინარანი (ბერდიშვილთ მამისანი) — მარტიას შვილნი: მინდია, ბათაკა და თომა. მინდია მონადირე იყო, მისვლა-მოსვლა ჰქონდა ღილვლებთან. მიუხედავად მტრობისა და მოსისხლელობისა, თან იმათი რჯულიც მიიღო და იქაურად ლოცულობდა. ერთ შემოდგომას არხოტის ჭალისას მინდია მარტოკა წავიდა სანადიროდ. იქიდან შეეძლო მისულიყო ტერლას, ბისნას, ჩორეხს და ტანიეს (სანადირო ადგილებია). დახოცა ნადირი და საღამო ხანს ტერლიდან ამჟორიტეს ჩამოვიდა. ამჟორიტეში არხოტიენებს საზამთროდ სახლები ჰქონდათ, თივას იქ ამზადებდნენ, საქონელსაც კვებავდნენ და ორი-სამი თვე რჩებოდნენ. აქ დადგა მინდიაც. ჯერ დღე იყო და „კალმახობა“ დაიწყო. დაიჭირა, შევიდა სახლში, ცეცხლი დაანთო, მიაყუდა სიპი და ზედ კალმახები უნდა შეწვას. ამ დროს შევიდნენ ქისტები. მინდია არ შეშინდა, მიიპატიჟა — დასხედით, აი ხვთის მოცემული ხორცი და კალმახიო.

ქისტებმა მადლობა გადაუხადეს, მაგრამ არ დასხდნენ. ერთს ალბერდი ერქვა, რომელსაც მამა ჰყავდა ამლიონთ მოკლული (ანდარუყო). კარგი კაცი არ იყო, თორემ საძებნი აღარაფერი იყო. დიდი მტრობა ჰქონდა მაინც ყველასთან — ჩემი მამა რატომ მოჰკალითო. ადრეც უხვდებოდა სხვებს.

ალბერდმა უთხრა მინდიას — ძაღლო, მე შენთან ჰურს არა ვჭამ, თოფი აიღე, რომ დიაცურად არ მოკვდეო.

— მე გაგათი ვარ, არ ვიტირებ და არ შეგეხვეწები, ძაღლი მამაშენისად იყოსო, უთხრა მინდიამ. გინდა რომ თავი ისახელო, ვითომ იარაღის ხმარების საშუალება მომეცი, მაჯობე და დიაცივით არა მკლავო. მე უიარაღო ვარ, ან გარეთ უნდა მოგეკალი, ან მომპარებოდი და თოფი საკვამიდან დაგეკრა, მე ხომ სტუმრად მიგიღე ძაღლოო. ალბერდს თოფი შემოყენებული ჰქონდა და დაჰკრა. დაჰკრა მეორედაც. დაგრიხეს წნელი, შეაბეს წელზე, დიდ კლდეს მიაბეს და წყალში ჩაუშვეს. გაქრა კაცი. მთელმა არხვატმა ძებნა მინდია. ხვესურებმაც, მოკეთებმაც, მაგრამ უშედეგოდ. წყალმა რომ იკლო, მგლებმა გამოათრიეს ხმელეთზე გამოსრული და ხელ-ფეხ დაგლეჯილი.

ბევრი ძებნის შემდეგ მიაკვლიეს მკვლელებს. მათ თვითონ იამბეს როგორც იყო.

არხვატს ადგილები სოფლებიდან საკმაოდ შორსაცა აქვს. ერთი ასეთი მხარეა ტანიე. ის ჯერ ღილღველთა ყოფილა. აქ საზამთრო სახლები ჰქონიათ, უკვებიათ ცხვარ-ძროხა. ქისტებს თურმე არხოტივნები არ უსვენებდნენ. დიდი საჩივრის შემდეგ ნაწილი ხადუკლებს, ხოლო ნაწილი არხოტივნებს დარჩენიათ. როცა არხოტივნები მთლიანად ვერ ეპატრონებოდნენ, ძალიან ძნელი იყო ტანიეს ცხოვრება. ერთი ამლიონი გიორგა, მდიდარი კაცი, ცხვარ-ძროხის პატრონი ტანიეს ჩავიდა ზამთარში ცხვარი რომ გამოეკვება. ღილღველთ სთხოვა — ნურაფერს დამიშაგებთო და ხარი დაუკლა. ქისტები დათანხმდნენ — შიში ნუ გექნება, ჩვენს ახალგაზრდებს გავაფრთხილებთ და დავიჭერთ. დარჩი აქ და ცხვარი გაკვებო.

როცა ხარის ხორცს ჭამდნენ, გიორგას ერთმა ღილღველმა უთხრა — შენ გგონია ხარი რომ დაუკალი, საშიში აღარაფერი გაქვს? მანამ შენი ხარის ხორცი პირში აქვთ და ყელს არ ჩასცილებია, ნუ გეშინიან. ყელს ჩასცილდება თუ არა, მაშინვე დაავიწყდებათ პირობაო.

მართლაც გიორგა იმავე ზამთარს მოკლეს, ცეცხლი შეაყარეს ქონს და ცხვარი და კაცი ერთად გამოწვეს.

ერთი ამღელი ბერდიშვილთ მამის კაცი ისე გაამაყებულა, რომ კაცს ბუზად არ აგდებდა. მოვიდოდა თურმე ამლიდან ახიელში, დადგებოდა სოფლის ბოლოში და სამ სოფელს: ახიელას, ჭიმლას და კვირიწმიდას იქიდან დაუძახებდა: — ხვალ მუშანი მყვან. თუ ვინმე მოგვეშველებით, წამოდით, თუ არა ჩემს ამას და ამასო.

ერთხელ ჭიმლას მკვდრის ხარჯები ჰქონიათ თეთრაულებს. ასეთ დღეს მოკეთებდნენ და სხვა ხალხიც ყველანი მივლენ და თან არაყს მიიტანენ. ახიელელებიც და ამლივნებიც იქ ყოფილან. ჩაჩაურიც (ასე ერქვა იმ კაცს) იქ არის. იქ ყოფილა ახიელიდან ოჩიაურთ ბადაის შვილი მინდია. ძალიან სწრაფი და იარაღის მარჯვედ მხმარებელი.

ჩაჩაურს ხალხისათვის ანგარიში არ გაუწევია და ჭერხოში ლუდიან კოლებთან მოსასაქმებლად დამდგარა. ხმა არავის ამოუღია. მინდიას ვერ მოუთმენს და რა წამს ჩაჩაურს ტანსაცმელი გაუსწორებია, მისთვის დაშნა და-

უკრავს — ემაგ ფაშვს წინ დაგიცლიო. ამაზე ამღივინებსა და ოჩიაურებს შინა
 რის დიდი ჩხუბი მომხდარა. ამღივინები წამოსულან და ოჩიაურებისთვის გზა
 შეუკრავთ. შინ მიმავალი ოჩიაურები ჩასაფრებულებს გადაჰყრიან და დი-
 დი შუღლი მომხდარა. იარაღის ქნევითა და ჩხუბით ჭალაში ჩაცვივნილან.

მერე თურმე იტყოდა ბატარათ მანგია — ვიდრე ჭიმლიდან მეშველები, მი-
 ვიდლოდით, ერთმანეთი ჩაეკაფათო.

როგორც იყო, გაუყრიათ მოშულლარნი. მინდია ადრე მისულა სახლ-
 ში, აუღია არაყიანი ჭურჭელი (დოქი) და ამღივინებს სოფლის ბოლოში
 ჩაჰკებებია, სადაც მათ უნდა გაეცლოთ. ხიდის-ყურთან შეხვედრია. გადახ-
 ვევიან სისხლიანები ერთმანეთს, დაუღევიათ არაყი და ძმებად გაყრილან.

მინდიას ძმა მამუკა იმ დროს სანადიროდ ყოფილა. შინ მოსულს მძიმედ
 დაჭრილი ძმა რომ უნახავს, ძალიან გაბრაზებულია, — ჩაჩაურსა და სხვა ამ-
 ღივინებს ამას არ შევარჩენო.

მინდიას უთქვამს — კაცო, ისეებიც ნაჭრევიანებია, იმათაც სჭირს, შენი
 აღარაფერი მართებთ, დაჯექი, თორემ არაფერს მოგცემენო.

მამუკას არ დაუშლია, აუსხია იარაღი და ამღისკენ გაქცეულა. დაბრუ-
 ნებულისთვის მინდიას უკითხავს — რა ჰქენიო?

— ვერაფერი. ვეძახე, ვლანძლენ, ვაგინენ და გარეთ არავინ გამოვიდაო..

— ქვითკირშიაც ეძახეო?

— არაო.

— ჰო, თუ იქ დაგეძახა, მალე გაიგონებდი რკინის ქარქაშთ ჟღრიალსო,
 უთქვია მინდიას.

* * *

ბლოელი ხევსური — ბიჭურათ ნათელისძე თვალ-ჭანადი, გულადი, ია-
 რალში სწრაფი, ძალიან გაამაყებული იყო. ერთხელ იგი არხოტში, სოფელ
 ამლას არაყით მოვიდა მოკეთილებთან. როდესაც შინისაკენ მიემართებოდა, რო-
 გორც წესია, ამღივინები საბეკურის-კარამდე გადაჰყვნენ, არაყით გააცილეს.
 გამცილებლებში ჩინგლათ თოთაის შვილი მარაისძეც ერია. სტუმარი მთვრა-
 ლი იყო და წარამარაობა დაიწყო: ამოსწევდა ხანჯალს ქარქაშიდან, უკან-
 ვე ჩაატყრაშუნებდა და იტყოდა: ბიჭურაის გაპირნაწყლულიაო

(გაპირნაწყლული — თავგასული, არაფრის არაფრად ჩამგდები. უპატიური გამოთქმაა).

მასპინძელი სტუმრის, ხოლო სხვები მასპინძლის ხათრით ვერაფერს ეუბნებოდნენ. მარაისძე ძალიან ფიცხი ახალგაზრდა იყო, მაგრამ მასპინძლისა დიდი მორიდება ჰქონდა და ითმენდა.

მასპინძელმა ნათელისძეს კიდევ მიაართვა ყანწი. მანაც ისევ ჩაატყრაშუნა ხანჯალი და იგივე სიტყვები თქვა. აქ კი გაწყდა მოთმინების ბაწარი, მოისვა მარაისძემ ხანჯალზე ხელი, დაჰკრა ცხვირზე და უთხრა: აი, წარახუაო, ესეც მარაისძის გაპირნაწყლული ხანჯალიო.

* * *

სოფელ ოხერხევში ბევრი ვაუკაცი გაზრდილა. იქაური, ძალიან კარგი ახალგაზრდა, თვალ-ტანადი, ყველაფრით გამორჩეული, მძიმედ დაჭრეს და ვედარაფერს შევლოდნენ. საცოლუ ჰყავდა, სახილოელი ქალი თიურა (სულ ხან ქეთელაურის მამიდა). ეს ქალი არცკი იყო საქმროს სახლში ნამყოფი, ისე იცნობდნენ ერთმანეთს. რაკი მიხა (ასე ერქვა) კვდებოდა, თიურაც წაიყვანეს. იგი მოკრძალებით უვლიდა ავადმყოფს. მიხამ უთხრა თურმე: — ქალო, ეს ტაგრუცი მე თორელთ დედიკას გავუკეთე, იმან წაიღოს. მომწონდა, თავკვირბულია და არ დამივიწყებს. შენ ბეჭედს მოგცემ. როცა ჩემი ნაჩუქარი ბეჭედი აღარ გიხდებოდეს, ჩემ თავს შენს თვალში სხვა დაეფაროს, მაშინ ეს ბეჭედი მოიტანე და შენი ხელით ჩემთან, ჩემი საფლავის მიწაში ჩამარხეო. სხვა ვალი არაფერი მაქვსო.

როცა გარდაიცვალა, თიურა ვერ იტირებდა, — ქმარზე ტირილი სირცხვილია. დედამთილისთვის უთქვამს, როცა მოკვდები, მეც აქ დამმარხეთო.

— შენ თავს აქ არავინ დაგვამარხვინებს, ვინ იცის, ქარი საით გაგიტაცებსო, — ყურადღება არ მიუქცევია მისი ნათქვამისთვის დედამთილს. შესულა მკვდართან თიურა, მოუჭრია თმები, ნაწილი ხელში მიუცია მიცვალებულისთვის, ნაწილი გულზე დაუფენია და მისი თოფი დაუკრია. დედამთილი რომ შევარდნილა, კიდევ ცოცხალი ყოფილა:

— ვერ მომერია დედამთილო, ქარიო, — ამისი თქმა მოუსწრია.

მაშინ იქ ყოფილა მჭედელი თოთია. ის ამბობდა: — ორივენი გვერდიგ-

ვერდ იწვნენ, ვერცხლით მორთულები, ეგეთი შემზარავი სილამაზე არსად მინახიაო.

* * *

ხევსურეთში ანდრეზად არ მოდის, რომ დიაცი რჯულის კაცებში ჩაჯდეს და მტრები შეარიგოს. ერთი ბერდიშვილთ ქალი — ჩაჩაურთ ნათელა ძალიან მცოდნე ყოფილა. კაცებივით სცოდნია ხევსურეთის რჯული.

რჯულია თურმე და მცოდნეები სჭირდებათ. ნათელას უთხრეს — შენც ჩაჯექი რჯულის კაცებში, ხნიერიც ხარ და მაცოდარიცო (მცოდნეცო).

ჩაჯდა ნათელა რჯულში. ნახა ეს ხევსურმა და თქვა — მანდილოსანს რა ესაქმის რჯულის კაცებში, ქუდიანი და უქუდო რამ გაასწორაო.

ადგა ნათელა რჯულიდან და უთხრა — ქუდიც არის და ქუდიც. შენი ქუდი შაური არა ღირს, ჩემი მანდილი კი სამ ცხვრად ფასობსო.

* * *

სხვა მხრისა თუ სოფლის მცხოვრები თუ ქვეითი არ არის, სოფლის პირში ცხენიდან ჩამოხტება და სოფელში ისე, უხმაუროდ შევა. მას გამარჯვებას კაცები, ხოლო ქალები მშვიდობას ეუბნებიან. თუ სოფელში ცხენით შევიდა კი შუღლი არ ასცდება. სხვის სოფელში ცხენით შესვლა მხოლოდ თავის გვარისას შეუძლია. მამის სოფელში გასათხოვარი ქალიც შევა ცხენზე ნაჯდომი, დიაცი კი არა.

ერთხელ ბალიაურები, ძმები — ვიორგი, თათია და ქორი, ჯუთაში ცხენებით შევიდნენ. ეს იწყინეს ჯუთლებმა და კინალამ დახოცეს. ქორი ძალიან ღონიერი იყო და ბევრი დაეხვივნენ. ხან ძირს და ხან ზემოთ! თათიამ ორ კაცს წვერი დააგლიჯა, ზოგს მუცელში წიხლი ჰკრა, ზოგს ცხვირში მჯიღი. მარდი იყო და ვერ წააქციეს. მღვდელი (გიორგი) თურმე ხიდის კუროსთან შეათრიეს და ცემა დაუპირეს. ერთ-ერთმა მისი თმისაკენ წაიღო ხელი, მაგრამ გაჩერდა და უთხრა: — ე თმანი, დიაცისანი! შენთან შუღლი როგორ ვიკადროო. მეორემ დაუძახა:

— დაჰკარი, ბალიაურთ გაგაის შვილია, არ არის დიაციო.

მღვდელს გაეცინა — შუღლი ჩემი საქმე არ არის, აგერ ქორი და თათია არიან, იმათთან იშუღლეთო. ხელი არ აღმართა და ვერ აკადრეს ცემა.

ბოლშევიკები რომ შემოვიდნენ, თავისი კანონები შემოიტანეს, მაგრამ ხევსურები ყურს არ უგდებდნენ არც ხელისუფლების მიერ დანიშნულ აქაურებს და არც მოსულებს. თუ გაიგებდნენ რომელიმე ხევსურზე — ბოლშევიკების „შპიონიაო“, ისინი, ვისი გვარისაც ბოლშევიკების საწინააღმდეგო რამე ჰქონდა ჩადენილი (აკრძალულ იარაღს ატარებდა, ან ბოლშევიკი ჰყავდა მოკლული), კაცს მიუგზავნიდნენ „შპიონის“ გვარს:

— თუ ჩვენ თქვენი ენით რამე მოგვივიდა, თავს არ აგაცილებთო.¹

ხიტალიონ ხელმოკლიათ მამუკაის ქალმა მზექალიკამ, რომელიც არ-ხოტში, ამდას იყო გათხოვილი, ერთხელ სმა იყო და ხალხს შეჰფიცა: — ჩემის ხთვისოს მზემ, ჩემმა ძმამ ხთვისომ საკუთარი „ბალშენიკი“ მოკლა ღულის ჭალაზეო. გუდანელმა ხოსროთ წიქამ დახოცა კომუნისტები. ამაზე არ-ხოტში სამასხარაოდ გააღექსეს წიქა, ვითომ თიკნები დაეხოცოს და საცინლად მღეროდნენ:

წიქას ენახა სიზმარი

— ფულის ტყავ მეცვა ტანზედა.

ციცა ჩაგაკვდას წიქაო,

მამკვლარო ატრატაზედა (ვითომ ქალაღმის ფულზე)

დახკოცე ბოლშევიკები,

ცოდო დაიდე თაეზედა.

ხუთი, საქადაგებლად მოსული კომუნისტი ახოს მოკლეს. აიშალნენ ხევსურნი და რაც უნდოდათ, იმას აკეთებდნენ. ქალებმაც კი აიღეს იარაღი და თოფის სროლას სწავლობდნენ.

შეიყრებოდნენ ჯვარში დღეობის დროს. დასვამდნენ ქადაგს და ისიც იძახდა. როშკის ხელოსანი (ხევისბერი) კიბალაურთ ბეწინტური ქადაგობდა: — დიდგორის ჯვარი ამბობს: ისევ ბაგრატიონი უნდა იყოს მეფეო. კვლიათ მინდიაც ბაგრატიონების დაბრუნებას ამბობდა — კიდეც არის ნაპერწკალიო. გუდანის ქადაგები კი ამბობდნენ — ღვთისგან არიან, ჩვენ ღვთიშვილთ მორიგე ღმერთისაგან ჯერ ნება არა გვაქვს, ყმათ რამე გავაგებინოთო.

1. თავის დადება — მკვლელობაში დადანაშაულება. ითვალისწინებს სისხლის აღებას.

სოფელ ამაღში ორი ძმა ბეწინიკაის შვილნი კაგა და ბეწიკა და სამი ქალი — ქალია, სანდუა და მინდა ობლები დაზარდა დედამ, — ვეფხვიას ქალმა თარუამ. თარუა კარგიც იყო და ავიც (არავისთვის არაფრის შემრჩენი).

ბეწიკა და კაგა არხოტის ჭალას „ბუნაგობად“ წასულან (ბუნაგი — ხის კასრები). იმ დღეებში ჭალას სხვებიც ყოფილან. თურმე ქისტების მზირია ჩამსხდარი და ელოდებიან ბოლოს მომდინრებს. ყველაზე გვიან ეს ორი ძმა და ერთი ჯაბუშანურთა — ახალაის შვილი უშიშა დარჩენილან. უშიშამ ისე გამოიარა თურმე, რომ ვერ „დასწონეს“ (გაბედეს) — ამას ვერას დავასწორობთო და მშვიდობით გამოსცდა. ძმებმა კი დაღლილებმა დაუდევრად გამოიარეს. არც იყვნენ არხვატში გაზრდილები, მათი მშობლები ერწოდან ყოფილან მოსულები და ბრევად (გაუფრთხილებლად) იქცეოდნენთურმე. აი, ესენი დახოცეს ქისტებმა.

ბერდიშვილებს ეჭვი პირველად სხვა გვარზე ჰქონიათ. სცოდნიათ, რომ მკვლელები ნეთხელნი იყვნენ, მაგრამ რომელი გვარისა — ხარსიანი თუ ციციკანი, — ვერ გაუგიათ. ხარსიათ დაუფიციათ — ჩვენ არა ვართ მკვლელებიო. ვეფხვიათ თარუას უთქვამს — (დედას) — მე წავალ ნეთხას და აქ მოვიტყუებ, ვეტყვი: საფლავეზე „შაკედიო“ (შედექით) და დაიფიცეთო¹.

წასულა თარუა, ეს ხნიერი ქალი, მარტოკა. მისულა ნეთხას ციციკათას და უთქვია — აქ იმიტომ მოვედი, რომ ხარსიანი თქვენ გაბრალებენთ ჩემი შვილების დახოცვას. მე კი ვიცი, რომ კაგას და ბეწინას თოფს არ ესროდით. თქვენი ცოდვა არ მინდა ჩემს შვილებს მოვახვიო და მათი სული ცოდვით შევაწუხო. რაკი მართლები ხართ, წამოდით არხოტში, შედექით საფლავეზე, ცოდვა მოიკიდეთ სამ სხვადასხვა საფლავეზე და ჩემი შვილების საფლავედაც, თორემ ბერდიშვილები არ გაგიშობენთ, მე კი ცოდვას ვერიდებო.

შეყრილან გვარის უფროსები და დაფიცება გადაუწყვეტიათ.

შემდეგში თარუა ამბობდა თურმე — ჩემი შვილის „ჯღანნი“

1. საფლავეზე შეხდომით დაფიცებას სხვა წესი აქვს. დამფიცავი საფლავეზე შედგება უიარაღო: იქვე უნდა იყოს დამფიცებელიც. მოისმინოს და დაინახოს რას იტყვის და მოიმოქმედებს ფიცის დროს. შუამავლები შეამოწმებენ ორივე მხარეს, რომ იარაღი არ ჰქონდეთ დამალული. დამფიცებელს ყური უნდა გაუკაწონონ და საფლავეზე სისხლი დაეწვეთოს. ასეთი ფიცი მტკიცეა.

(ძირგაბანდული ტყავის ფენსაცმელი) ერთ-ერთ მკვლელს ფეხებზე ეცხვებს და მეუბნებოდა — თარუა დედავ, ჩვენ მართლები ვართ და დავიფიცავთო. წამოიყვანა თარუამ ქისტები. მოსულან ახიელში. ამღივნებიც (სასაფლავო ახიელში აქვს ყველა არხოტიონს) კაგაისა და ბეწიკაის ახლობლები და სხვებიც. საფლავზე შედგომამდე წესით — იარაღს შეხსნიან ქისტები ხევესურებს, ხევესურები ქისტებს. ამღივნებს — აბაისძეს და ქორიას ხანჯლები დაუმალიათ. როცა საფლავზე შემდგარან და ყურზე ეკალი უნდა გამოჰკრან, წახრილან (სისხლის წვეთები საფლავზე უნდა დავარდეს) და ამ დროს ამღივნებს „ველ გაუსომ ხანჯრებისად“ და დაუხრციან. ერთი აბაისძეს ჩაუქცევია საფლავზე, ერთი გამოქცეულა. ქორია დასწევია და არხოტის ჯვარის გალავანთან უკრია ხანჯალი.

შენმა პაპამ იცოდა მოყოლა: — ერთი ბებერი ქიტი იყო იმათი ახლობელი და ის ტიროდა — ვაიი ბადი, ვაიი ჩოფოო!

კარგახნის შემდეგ თარუა ჭალას ყოფილა და „ჩირახი“ (კვარი) თურმე მოაქვს. გაიხედა და მტრების გვარის ქისტები, მონადირეები მოდიან. თარუა ამბობდა, გზას არ მოვერიდე, კლდეს მივაღექი, თუ დამხანჯლეს, ქვემოთ ჩაქანდები, პირქვე დავეცემი და ისე მოგკვდები. გულაღმა გადაქცევა მეუკადრისებოდაო. გამოიარეს და ისე გამცდნენ, ჩემსკენ არ მოუხედაითო.

* * *

სოფელ ახიელს ლაშქარი დასცემია და ვერაფერი წაუღიათ.

ქადაგობს გაიდაური — ბძანებს გუდანის ჯვარია:

საათენგენოდ გამიძღვან სამის ბატონის ყმანია,

სამი ამიბან დროშიაი, სამი შააბან ზარია,

ახიელის ძირს ჩავიდან, ატირან ქალი, ზალია.

გაბეგრან არხოტივნები, კვამლზე აოდან ცხვარია.

გაიგა არხოტი ჯვარმა, წელზე შაირტყა კმალია,

— მე სხვაკნით ამაქვ ბეგარი, დამპალო, სად მიხვალა!

შეყრილა ლაშქარი: გუდანელნი, ბაცალიგველნი და ზეისტეჩიოელნი. გამოხდლოდა გაიდაური. კვირიწმიდას რომ მოსულან, შუქიაური ციხეში შესულა და იქიდან ჩამოუძახნია: — ახიელას გაიარეთ, სადილს ისინი გაჭმე-

ვენთ, სამხრად კი მე გეყოფითო.

ლაშქარი რო დასცემია, ახიელები ზოგი ბაკათ ქვითკირში შესულა, ზოგი ქავთართ ქვითკირში, ზოგი ზენ-უბან ციხეში. ლაშქარს გორისას (ადგილის სახელია) გადმოუვლია და ციხეს შემოსხვევიან. ზოგიერთები სახლებში შესულან. გუდანელი ხევსური — თამარისძე ერთ სახლში შევარდნილა. სახლის პატრონს მოხარშული ფაფა დარჩენოდა. გამოვარდა გარეთ და ციხეში ასძახა — ძმობილო, შენ სახლში ფაფიანი ბაკანი დაგრჩომია, ფაფა ამოვჭამე ყვერფში (კერაში) კი გაგიკეთე; როცა ჩამოხვალ, მაშინ დაწმინდევო. ციხიდან მუნძულთ კაცმა დაუძახა:

— ძმობილო, ვერ გავიგონე რას მეძახი, ცოტა აქეთ წამოდექიო. ეს ხევსური ჩარდახის ჩამოსწვრივ დამდგარა და იგივე სიტყვები აუძახნია. „ჩამოუკლია“ ბურა (თოფის სახელია) და თამარისძე გაგორებულა.

დამინებულან ხევსურები — აქ რა გვინდოდა, ესენი სულ ამოგვწყვეტენო. გაიდაურს უთქვია, — დავბრუნდეთ, ოღონდ სოფლიდან როგორ გავიდეთო? ერთი ხევსურის ქალი, სახელად აგუნდა, არხოტში ყოფილა გათხოვილი. ის მოუყვანიათ.

— რომელზე გადავიართო გორის იქითო, — უკითხნიათ მისთვის.

— ეხლა მონადირეები არ არიან შინ, თორემ ეგრე შექუჩებულები ვერ იქნებოდით, ჩქარა გაეცალეთ აქაურობასო.

— მე ამიკიდეთ ზურგზე თითო-თითომ და ისე გადადი თ სამშვიდობოსო. მოიკიდებდნენ აგუნდას და გორის იქით გადადიოდნენ. გაიდაურს თურმე დროშაც მხარზე ედო და ისე გადაავლია აგუნდა, ამაზე კაფია იყო — „გადადის არაბულები, აგუნდის დანერბულები“. წავიდა ლაშქარი. ერთი ახიელელი ამ დროს დაბრუნდა ნადირობიდან. ნახა განადგურებულია ყანა, სათიბი, ბან-კარი. გაიქცა მუნძულთ საჩალიაისას და ხედავს, ერთი ხევსური სამართე გვერდზე შიდის. ესროლა და მოკლა.

დაგროვდა ლაშქარი მალოზანას (ადგილია).

— რა კენათ, ახლა შუქიაური არ გაგვიშვებსო.

წასულა ლაშქარი, ზედველაის რუვი აუვლია და ქვიშას გადასულან.

ერთი კარათ ქალი ბაცალიგოს ყოფილა გათხოვილი. თურმე დილას, მზე რომ მოვიდა, მამამთილმა უთხრა — გახედე ზალო (რძალო) საარხვატოზე

არავინ „გადმოკდაო“ (გადმოვიდაო), ლაშქრის დაბრუნების დრო არისო.

— არავინ ჩანსო. კიდევ უთხრა — გახედეო. გახედა ზალმა და — მოდიანო. — ჭერემაები (ჭრელი ძროხები) არ მოუდისთო? — ჭერემაები კი არ მოუდის, მკვდრები მოაქვთ საკაციოთო.

ერთი გუდანელი იყო მოკლული, ერთი ბაცალიგველი. მეორე დღეს ტირიან ნათელისძეს. ეს კარათ ქალი არ მივიდა სატირლად, ქმარმა ჰკითხა — სატირლად რატომ არ მიდიხარო (ხმით მოტირალი იყო).

— იმიტომ, რომ ცუდი რამე მეთქმევაო.

— რაც გინდა, თქვი, მე ვიცი, ნუ გეშინიანო.

მივიდა ეს ქალი და დაიტირა. ამ კაცს* თამარისძე ერქვა და ვითომ შეცდომით თამარულაობით (ქალის სახელია) „იძანა“

თამარულაო მახვედაეო?

არხოტახიელ იყავეო?

ახიელლები შინ იყავეო?

ციხეში ვაჟებ არ ისხდაეო?

ბურა არ გამადიოდაეო?

ტყვიის სკამები არ ესხაეო?

წამალ გარცლებით არ ედგაეო?

წყლით საკვებ კოდებ არ ედგაეო?

ჩარდახით არ ჩამაგვივლესთაო?

აბა არხოტა რა გინდოდაო,

არხოტიენები რას მაგცემდესო,

რა-ვის წაულავ ჭირის მეტო,

რაი აქვ მტრისად მისაცემო.

სიმღერეც არის ამაზე:

შავხენე კვირიწმიდასა,

ყროლანი გამადიანა,

აქა ნუ მაზღით ყროლანო,

გულთ სისხლნი გადაგვდიანა.

არ დაიშალეს ყროლათა,
სოფლადავ შამოდიანა.
ციხით დასჭეხნა ბურამა
ყაწიმნი ლამში ხყრიანა.
ამადეგ, თამარისძეო,
ლულუან გელევიანა.

* * *

ოჩიაურებს ქისტიის დიაცმა შემოუთვალა: რომ იმუქრებით და იკეცხნით: დღისით, მზისით სოფელ ჩხორეგოში შევალთ, მტერს თავის კარებზე მოკვლავთ, ჩვენ კი ცოცხლები წამოვალთო, აბა, ვინძლო შეიღი ჰაატა ლოგინში მომიკლათ და ქვიტკირის ბიანიდან სალუდე ქვაბი გადმომიგდოთო.

ოჩიაურებმა იწყინეს: დიაცი დაგვცინის და ჩვენ ჰურსა ვჭამთ, რად გვინდა სიცოცხლე, თუ სხვის დასაცინად მზეზე დავდივართო. წავიდნენ სამნი: თათარა, მამუკა და მინდია. თათარა დაბალი იყო, გულოვანი და მარდი. ისეთი სწრაფი, რომ შულღში იშვიათად ვინმე დაჰკრავდა.

სანამ ჩხორეგოს, სოფელში მივიდოდნენ, ცხვრის მწყემსი შეხვდათ და ჰკითხეს — ჰაატას სახლი რომელია, ძმობილია და სტუმრად მივდივართო.

დალამდა და ოჩიაურებიც შევიდნენ სოფელში. ჰაატას ქვიტკირის ახლო დასხდნენ და იქიდან ზვერავენ ვინ სად იძინებს, ან ქვიტკირში შესვლა და გამოსვლა საიდან უფრო მოსახერხებელია. როცა სოფელი მიწყნარდა, მზირნი კალოში შევიდნენ. ნახეს ტახტში სძინავს კაცს. თათარამ დასცა ხანჯალი, მაგრამ გვერდზე მოუვიდა. ქისტი წამოხტა და ქვიტკირისაკენ გაიქცა. ისევ თათარა გამოუდგა და ზურგზე შეახტა. ქისტმა მოხვია ხელები თათარას, მაგრად მიიკრა და უთხრა — ძაღლო, ძაღლთან დაგკლავო. ეს ქისტი უზარმაზარი იყო და თათარა ფოთოლივით გაიტაცა ქვიტკირის კარისაკენ. თათარამ დაიძახა — სადა ხართ, ვერა ხედავთ, შინ მივწყვევარო. ძლივს გაერკვნენ მამუკა და მინდია რომ ქისტი თათარას არ უშვებდა. კიბის ძირში მიასწვრეს და დახანჯლეს. თურმე თათარაიანად წაიქცა. ხმა არ ამოუღია, არავისთვის დაუძახნია, ისეთი მაგარი ვაჟკაცი ყოფილიყო.

ახლა თათარა ველარ გააჩერეს — სალუდე ქვაბიც უნდა გადმოვაგდოო.

ავიდა ქვიტკირის ბანზე და ჯდმოაგორა. ქვაბი ისეთი ხმაურით დაგორდა, ძალღებმა ყეფა ასტეხეს, გაიღვიძა ხალხმა, ატყდა სტვენა, კივილი, სირბილი, — რა ამბავიაო. ოჩიაურები ტყეხ მოხვდნენ. ისეთი ავდარი დაატყდათ, რომ ვერ გაიგეს საით მიდიოდნენ. გათენდა და ნახეს, რომ ახლოსვე მისულიყვნენ. ხატს აბრალებდნენ — გვიშველა რალაცამ, რომ ცოცხლები გადავრჩით და მშვიდობით გამოვაღწიეთ იქიდანო.

* * *

კალოთანაში ძალიან მამაცი ვაჟკაცები იზრდებოდნენ, ძმები გიორგი და კვირიკა ქიბიშაურები გიორგათ¹ დისწულები იყვნენ (ჩემი შინშები).

ეს ამბავი ჩემ გაჩენამდე მომხდარა. ქისტები და კალოთანლები ერთმანეთთან კარგად ვერ იყვნენ. კალოთანის მთაში ცხვარი ედგა ფშაველებს — უძილაურებს, ხიწვა და ჯლუგა ჩორხაულებს. კვირიკა და გიორგი მათთან მეგობრობდნენ და მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ ცხვარში. ქისტებიც მიდმოდიოდნენ ფშაველებთან და, როგორც ჩანს, ცხვრის გარეკას აპირებდნენ. ეს ფშაველებმაც იცოდნენ და ხირსილათაც (გიორგის და კვირიკას კრავლიანათაც) ეძახოდნენ — კრაველივით ხუჭუჭა თმის გამო. ისე კი, მამიშვილობით ხირსილანი იყვნენ). ერთ ღამეს შათ ბინაზე ქისტები მივიდნენ. გიორგი და კვირიკაც იქ იყვნენ. ქისტს ერთს ანადარუყო ერქვა, ორ სხვას ბუნხო და ასმათი: ჭამეს. დაწვნენ ქისტებიც დასაძინებლად. დანარჩენები კი ფარეხიდან გავიდნენ ცხვრის ფარების მოსავლელად.

გიორგიმ უთხრა ფშაველებს: ეს ღიღღვლები ხშირად მოდიან ამ ბინაში. გვზერავენ. მოკლე ხანში ბევრნი მოვლენ და ცხვარს გარეკავენ, ჩვენ რა ვქნათო. ჯლუგამ უთხრა: — მაგეებს ბოლო უნდა მოვუღოთო. გიორგიც მიემხრო. ხიწვამ კი იუარა — რად გვინდა მაგათი დახოცვაო. გიორგიმ იწყინა, მე

ხიწვამ უთხრა: — რად იწყინე, მე თუ უარს ვამბობ, მე ჩემ ფშავეში წავალ, მტერი კი შენ დაგრჩებაო.

შემობრუნდნენ და დახოცეს. დახოცილები შორს, აღმართზე აიტანეს და შორი-შორს ჩამარხეს, ნათხარი რომ შესამჩნევი არ ყოფილიყო.

¹ გიორგანი — წიკლაურთა გვარის ერთ-ერთი „მამიშვილოა“ სოფ. აძღაში.

დაიწყეს ღიღღვლებმა ძიება. მოვიდნენ ქისტები, მათი და არხვატის-მასანლისები და გამოტყვეს მკვლელები. საფლავების საძებნელად გააყოლეს ნისლაურთ ხირჩლა. გზაში მტრებს და მთავრობას პირდაპირ შემოხვდათ ხევსურეთიდან მომავალი მკვლელი, კვირიკა, რომელმაც გამარჯვება უთხრა და გაიარა. ზოგებმა იცნეს, მაგრამ უცებ გონს ვერ მოვიდნენ. როცა მიხვდნენ, ქისტები შეჯგუფდნენ და უნდა დაეწიონ. ხირჩლა ჩაჯდა და უთხრა, — რას მიპირებთ, ჩემი მოკვლა გინდათ არაო? აბა სცადეთ და როგორ გაიმარჯვებთ იმასაც ვნახავთო. ქისტებიც უყვიროდნენ: შენ კი არა, ის ვინ იყო რომ გაიარა, იმას მოვკლავთო. ხირჩლამ ხანჯალი ამოაგო, — აბაე რაზე მკლავთ, თქვით და გამოდით, რომელიც უფრო საიმედო ხართო. გაგრძელდა საუბარი და ამასობაში კვირიკა სამშვიდობოს გავიდა. ხირჩლა ვეღარ დამშვიდეს და ისე კარგად გამოუდიოდა, რომ ქისტები გაკვირვებულები იყვნენ — რად ჰგონია, რომ მას მოვკლავთო. როგორც იქნა, ვითომ დამშვიდდა. მიიყვანა საფლავებთან ქისტები. მათ ამოთხარეს მიცვალებულები და წაიღეს. ამაზე ლექსიც უთხრეს:

ეგეთა ვერავის უცდავ
მანდ რო კრაველან ცდიანო,
ოხშამთ წინ, ოხშამთ უკენა
საბაკეს სისხლით სვრიანო,
რაი შჭირს ანდარუყოსა,
ლაშ-ყბან რო გვერდზე ღბიანო?
ჯღუგამა, ფშავლის გაზდილმა
მაუზერ ჩაუზრიალო...

ამ მკვლელობის შემდეგ კალოთანა სულ დაიცალა. ხალხი აიყარა. ადგილი ამღივნებმა იყიდეს. კალოთანელთ მტერიც ადგილის მყიდველებს დარჩათ. ამღივნები არ ეპოებოდნენ ღიღღვლებს და დაკვა ჰქონდათ ცხადად და ფარულადაც.

ერთ-ერთი მყიდველი იყო ამლიონი ბეწინა, ახვაის შვილი, გიორგათ მამისა. მას ებრძოდნენ ნეთხელები — დიდი გვარი, მგონი მარსანი თუ მარსაგანი. პირადად ანდარუყოს შვილიშვილი ოსი ფარეშაისშვილი. ოსიმ ბეწი-

ნას პირში უთხრა — კალოთანას თავი დაანებე, შენ პირადად მკვლელის მამულს პატრონობ და მე ამას არ შეგარჩენო: ბეწინამ ცუდი სიტყვა უთხრა — ესენია შენნიო. ოსიმ თავი ჩაიქნია და წავიდა. ნეთხელთ კარგად იცოდნენ არხოტივების სათიბ-სახნავეები სად რა იყო, როდის ვინ თიბდა ან ხენა როდის იწყებოდა. არხოტს ეკუთვნის ტანიე, რომელსაც ხადუკლებიც თავისობენ. ეს მარჯვენა მხარეა. დანარჩენი ახიელებსა და ამღივნებს აქვს გაყოფილი და სათიბლად ერთად მიდიან ყველანი. და აი, ოსიმ მოიყვანა მზირად ოთხი კაცი და ტანიისკარს შეუკრა გზა. მიდიან მთიბლები, ქალი და კაცი. ბგერი ხალხი ჩააცილეს მზირთ. სადამო ხანს ბეწინა და ძიათ აბაისძე ერთად მოდიან. წესია, ტანიის კარს ჩამდინარ-ამომდინარი ხალხი ისვენებს, დაჭერილ კალმანს გახურებულ სიპებზე წვავენ და შეექცევიან. ბეწინა და აბაისძეც ჩამოხტნენ ცხენებიდან და დასასვენებლად უნდა დასხდნენ, ბეწინამ თოფი აიხსნა და ხელში უჭირავს. ამ დროს გავარდა და ბეწინას დაჰკრეს. საყუჩი არ ჰქონდა მეორეც დაჰკრეს.

როდესაც გიორგათ მიცვალებული დამარხეს და „პირისსამქსნელო“ დაკლეს (სულის სახსარი), იმავე კვირას შურის საძებნად გიორგათ მზირიც წავიდა. ბადიათ ხომიზურა და იონა-ძმები, სულხანაურთ უშიშა, გაჯალათ გაგა, ხომიზურაის შვილი ბაბუა — ცამეტი წლისა. ბაბუა დედისერთა იყო. არ მიჰყავდათ, დაამწყვდიეს, მაგრამ საკვამიდან გაძვრა და გამოუდგა. ნეთხიჩოს-კართან ხიდი შეუკრეს. დილას „მზემათ“ (მზის ამოსვლისას) გაიშალა ხალხი სოფელში. გიორგათ მტერიც გამოჩნდა სათიბზე მიმავალი. ესროლეს. ერთი მოკლეს, ერთი დაჭრეს. გატყდა სოფელში ხმა. დასცხეს ქისტის შვილებმა არხოტივებს. ერთი თურმე ყველაზე წინ გამორბოდა. ხომიზურამ უთხრა ამღივნებს — ხილზე არ შემოუშვათ, თორემ ეგ გვაზარალებსო. ეს კაცი თურმე ოსი იყო ფარეშაის შვილი. ადგნენ სანგლიდან არხოტივები და წამოვიდნენ. ქისტებმა ტყვიები სეტყვასავით დააყარეს. ფოთოლი ბხესავით ჩამოსდიოდა ტყეს და თავზე გვეყრებოდაო. — მოვიდოდნენ ხიდის ყუროზე, ვესროლით და მივაბრუნებდითო. უშიშას ტყვიამ მიწა ფეხებში აუთხარა, დაეცა და კივილი დაგვცესო. ხომიზურა ფიცხი იყო თურმე და ცოტა მშიშარაც. გაგა კი სხვა მამაშვილობისა იყო და სახალისოდ, სახელის გულისთვის გაყოლილი. ხომიზურამ, აფეთქებულმა, გაგა ვერ დაინახა უკან რომ მორბო-

და და თქვა — ი გაგელა სადღა დაიმალო. გაგამ გაიგონა, გაიცინა და უთხრა, აქა ვარ ხომიზურავ, მოგიკვდიო. როცა სამშვიდობოს გამოვიდნენ, ბაბუას სისხლნი მოეწივნენ (გული შეუღონდა). მოჭრეს ბუსნა მიწა სამჯერ კბილი დაადგმევიანეს და მოგონთდა. ასე უნდა თურმე თუ „სისხლნი მოეწივიან“

„გაქცა“ გაჯალათ იმის შემდეგ დღემდე ჰქვიან.

უმიშა ჩემი დედის ძმა იყო, ბეწინა თორელთ ჩუაის ბაბუა.

* * *

ხახმატში ცნობილი კაცი იყო ძიკიათ ჩალხი. რისი გაკეთებაც მას შეეძლო, იმას სხვა ხევისური არ იზამდა. ერთხელ მან ჯვართ გაქურდვა განიზრახა. ერთი ხევისური შეიამხანაგა, მაგრამ ის შიშით ჯვარში შესვლას ვერ ბედავდა — ვაი თუ ღვთიშვილმა დამაბრმავოს ან გამაგიჟოსო. მაშინ ჩალხმა მოიფიქრა: ჯვარი რაკი წმინდა კაცს არ ერიდება, ისეთი რამ უნდა მოვიმოქმედოთ, თვითონ ცხრა მთას იქით გადავარდესო. დაკლა კატა, მისი სისხლი ქულზე წაიციხო. ამხანაგსაც მოუსვა და უთხრა — ეხლა ხატი სიხლოვეს აღარ გაგვივლისო. შევიდნენ გამოიტანეს კერცხლეული, ფული, შეწირული თაემლები და რაც უნდოდათ. გამოვიდნენ თუ არა, ჯოხებით მოიხადეს ქულები და წყალში გადაყარეს. თვითონ კი საკლავის სისხლით გაინათლნენ და უენებელნი გადარჩნენ. მერე ხალხს უამბობდა ჩალხი ამ ამბავს და აცინებდა.

ერთხელ ჩალხმა სოფელში იშულა. სხვა მამის ვაჟებმა რაღაცაში აჯობეს და ამაზე იყო გაბრაზებული. ერთ-ერთი მათ შორის ნათელისძეთ გიგია იყო, ძალზე კარგი ვაჟკაცი, თავსნიერი, ქალ-ხალთან ნამუსიანი. ჩალხმა სწორედ მისთვის შეურაცყოფის მიყენება გადაწყვიტა და მის ცოლს ჯოხი დაჰკრა. გიგია ამ დროს მთაში, სათიბზე იყო. დაბრუნებულს მამამ ყველაფერი უამბო.

გათენდა, ქალები ზოგი ძროხებს მიჰყვება, ზოგი წისქვილში მიდის, ზოგი წყალზე. ჩალხის ცოლი დედიკა, თავმომწონე, ცნობილი ხევისურის — დავითაურთ ბეწინაის ქალი, წისქვილისაკენ წავიდა. ჩალხმა იცის, რომ გიგია არ შეარჩენს და გზად უნდა იყოს. საკვამიდან უყურებს რა მოხდება. ამ დროს

გიგია ძვის ახლოს დგას და შეშას „ხალავს“ (ტოტებს აკაფავს). ხათუთას ხედავს, მაგრამ არ მივიდა, ქალმა გაიარა, წისქვილს მოუარა, ფქვილი ამოკრიფა და შინისკენ მოდის. აი ამ დროს გადაუდგა გიგია წინ: — ხათუთაო, — უთხრა, — გუშინ შენს ქმარს ჩემის დიაცისად ჯონ დაუკრავ და ჩემთვის სირცხვილი დაუღვია. შენი ბრალი არაფერია, მე ჯოხს არ დაგკრავ, პირს არ გავიწბილებ, რო მოკვდე, სატირლად უნდა მოხვიდე და კიდევაც უნდა მიგლოვო. ესეც ცემა არისო და ყალივნის ამოსაჩიჩქნი ჩხირი მისი მანდილის კუთხისთვის სამჯერ შეუხია.

* * *

ოჩიაურები შიბუს ძვით შავანისაკენ სანადიროდ წასულან (ჭიმილიონთა და ქისტების საერთო სანადიროა). ერთი ყოფილა საჩინათ მამისა — უშიშა ოჩიაური, მეორე ალუდიკათა — თათარა, მესამე ცისკარაულთ კაცი კვირიკა.

უნადიროთ და ბევრი ნადირი დაუხოციათ. მისულან ეხში, დაუნთიათ ცეცხლი და აქ დამდგარან. უშიშას თურმე ისეთი ყნოსვა ჰქონდა, რომ ყველაფრის სუნის გამორჩევა შეეძლო. ეხში რომ ისხდნენ, ადამიანის სუნი უგრძენია. სუო, უთქვამს ალუდიკათ კაცს, წელან მე გადავედი იქით და დაგჯექი, ალბათ იმის სუნი მოგდისო. — მკვი გეუბნებით და თქვენ იცით, მზად მაინც იყავითო, — უთქვამს უშიშას. თავისი გატენილი თოფი იქვე მიუყულებია. ამ დროს გავარდნილა თოფი და უშიშას მოხვედრია. გამოცვივულან ეხიდან კვირიკა და თათარა. უშიშა დაჭრილი მარტო დარჩენილა. აუღია თოფი და გაუსროლია, მაგრამ მიმხვდარა, რომ სხვისი თოფი იყო, დაუწყია ყვირილი — სად მიგაქვს ჩემი თოფი თათარავ, არ წაიღოო. ისინი მაინც გაქცეულან იმის შიშით რომ ქისტებს გზა არ შეეკრათ. მაგრამ უშიშას თოფს სხვისი ტყვია არ გამოადგებოდა, დიდი ტყვიები უნდოდა. ამ თოფით იქ თათარა მაინც ვერაფერს გააკეთებდა ისე, როგორც უშიშა თათარას თოფით. შევიდნენ ქისტები ეხში და დახანჯლეს, ერთის მოკვლა უშიშამაც მოასწრო. ამის შემდეგ ალუდიკათ აყვედრებდნენ „მეხეთ“ ეძახოდნენ შუღლში. უშიშაზე ნათქვამი ლექსები

უშიშავ ოჩიაურო დალოცვა შენის პირისა,

ბევრა მაგიკლავ ღიღღველი, წყენა არ იცი ჭირისა.

ჭიმლის-კლდეთ ყორნებ აყეფდა, ერთი უძახებს სხვასაო,
— ველთ გაოს ოჩიაური, გავხყვათ ამაგის კვალსაო,
არ მაგვაკლებდა უშიშა სახრავად ღიღღვლის ძვალსაო.

რად გაგინარდათ, ღიღღველნო, არსოტივენების ზიანი,
უშიშამ ოჩიაურმა არ დაგიბარათ გზიანი,
მიუეკას ალუდიკასა — შინშო, ორთ სირცხვილიანი,
ამლას მაგვიკლეს დისწული აბათ კურდღელა კმლიანი.
ადგეს, ჩაიდგეს საგძალი, წვერ გაიარეს კლდიანი,
კორიგოათოს ჩავიდგეს, დილა ას თვირთვილიანი.
გაუოს ჩხორეგოელი მანძილა, რქაჯანგვანი,
ჩამაეხვივნეს თოფებსა, მაჟრებს გახქონდა ძგრიალი.
— იქნებიმც კურდღელაისად, მანდ დაწვე გულნატყვიარი...
ჩორეს აყეფდეს ყორნები — ვინ იყავ, ვინ ხქენ რიალი,
იყენიან ოჩიაურნი, ბევრკან სხვაკან ქნეს ზიანი.

* * *

არსოტის ჭალას მანამ ჩავა მეჭალავე ხალხი, როგორც აქ ეძახიან, სოფელ ამლასთან გაივლიან. ამ სოფლის მცხოვრებთ დასახლებიდან დღემდე, მტრობა აქვს ურჯულოსთან. აქ უფრო ბევრნი ბერდიშვილები არიან, რომლებიც იყოფიან მამებად — გიორგანი და გაგანი. ორივე ჯიშიანი ხალხია, თვალჭანადნი, მებრძოლნი. უფრო გიორგათ აქვთ კარგი მაგალითები მტერთან გამარჯვებისა, სროლისა, მუხლიანობისი — ხან მტერს მისდევდნენ, ხან გამორბოდნენ. აი, ნატირალი:

ჩემი აბაი დაბერდაეო?
ქვეითი ცხენში რბისადაეო?
მოვიდეს შენნი დედისძმანიო
მცნობელნი თოფის კველვისანიო,
მთაშიით ბარად ჩამამსვლელნიო,
მძებნელნი უშიშაისანიო.

ეს სიმღერეც:

ჩურჩულს ამბობენ, ყურყულსა
 ამლას ქალისას, ზლისასა,
 თავწვერად წასვლას ამბობენ
 გიორგათ ახლებისასა.
 ჩასვლაი მალღონანში
 ჩარისხვას ღგვანდა ხვთისასა.

გიორგათ ბევრი ქისტი ჰყავდა მოკლული. ტყვეებიც ორჯერ მოუყვანიათ. გიორგათები იყვნენ უშიშა და თამარისძე — ძმანი, თათარა და აბა-ძმანი, ერთმანეთის ახლო ბიძაშვილები.

თამარისძე შმაგი ყოფილა, უშიშა დინჯი, შეუდრეკელი. აბა ჭკვიანი, წყანი, ლამაზი, მუნღიანი მებრძოლი. თათარა ლადი, კარგი მეთოფე. მოყვარული, საუკეთესო მონადირე და გონებაფხიზელი.

თამარისძეო მალუშაო,
 ცოდვიანაო, ცხროვიანო,
 ვეფხო, სიბერემარეულო,
 ჯიკვო საწოლთით ველარ სდგები,
 მუკლნ ვერ უძლებენ სიმძიმესა,
 თვალთა სინათლე დაღლევივა.

ერთხელ სამნი ერთად წავიდნენ სანაღბროდ — აბა, თამარისძე და თათარა. ზეთუკა აიარეს, თათხელი, ბისნა, გაინადირეს და ტერლისწვერ გავიდნენ. უშიშაც წავიდა სანადიროდ, თან ახიელელი ალალი დისშვილი 15 წლის ოდინა და ამღიონი — გაჯალათა, ისიც ოდინა, თან გაიყოლნა. ესენი ჭალაისას წავიდნენ. მაგრამ ბისნის კარი ქისტების მზირს შეეკრა. ესროლეს და უშიშას დაჰკრეს. დისშვილს თოფმა „მოუცდინა“, არ გაკარდა. ის პატარა იყო, გამოუცდელი; როცა წყალში გადადიოდნენ თოფი დაესველებინა და ფალიაში წამალი აღარ აფეთქდა. უშიშას თოფი გაჯალათ ოდინას გამოუტაცებია, გამოქცეული მოსულა ამლას და უთქვამს — ოდინა და უშიშა იქვე დახოცეს, მე გადავრჩი. სანამ ტყვია-წამალი მქონდა, ვესროდი, გამითავდა და წამოვედიო. თურმე ტყვია-წამალი ხან სად გადაეყარა, ხან სად (ამაზე მერე გაჯალათ გაქცათ ეძახოდნენ). როდესაც უშიშას დაჰკრეს, ქისტები ცდილან მკვდარზე მისვლას, მაგრამ პატარა ოდინას მისთვის თავი არ დაუნებებია,

საყუჩიდან თოფს ტყუილად უშიზნებდა, ვითომ თუ გაჩნდებოდნენ ქისტები,
— ესროდა.

ქისტები წავიდნენ და წაიღეს უშიშას თოფის ბუდე, თოფის ამოდრობი-
სას შორს გადაგდებული. როცა აქ სროლა იყო, იმ დროს გიორგათ ვაჟები
სამნი ტერლისწვერს იყვნენ. ისხდნენ და თოფებს ტენიდნენ. უშიშას თოფის
ხმა იცნეს და ერთმანეთს უთხრეს: რაღაცა უჭირს, ალბათ ისიც სანადიროდ
წამოვიდაო. გამოქცეულებს ჩამოვლიათ ჩნატნი, სასაგძლე ქვიშათას ამო-
სულან და სახვევი შეუკრავთ. მოსულან მზირნიც. თამარისძეს მაშინვე უც-
ნია თოფის ბუდე და უთქვამს — აგერა, გერში მოვიდა, ჩემი ძმის თოფის ბუ-
დე ღილღვლის თოფს უკეთიანო, ესროლა და ქისტი ჩაიქცა, მეორეს აბამ ეს-
როლა, მესამეს თათარამ. გაიქცა ქისტი და პირქვე წაეფშვნიტაო. სხვები აღარ
გადმოჩენილან. წამომდგარან საყუჩიდან და დაუნახიათ: სამნი გარბოდნენ
სახვევით ბლოზეო.

მისულან უშიშასთან. ცოცხალივე ყოფილა. — ვერ წამოსდგებიო? ისე-
თი არაფერი გჭირსო. გაიცინა და გვითხრა — მჭირსო. ასწია ხელი და ფილ-
ტებმა დასტვინეს, სისხლი აღმა ამოფხუკდაო.

— ორი ვესროლეო — გვითხრა, წინწინ ნასრევივე დამკრესო.

— „უნცროსი წინ წავლალეთავ — უთხარითავ — იქ დაგვდებისავ“¹.

— თოფიო? — იკითხაო.

— თოფი ოდინამ წაიღოო.

— ეხლა კარგად კვდებიო — გვითხრა.

გაკაკეთეთ საკაცე და წამოვიღეთ, გზაში მოგვიკვდაო. ხალხმა ოდინა რომ
დაინახა, ყველას გაუკვირდა — აკი ორივენი დახოცესო?

ამ ადგილს, სადაც ბრძოლა მოხდა, ეძახიან „გიორგათ ნაომარს“. ამა-
ზეა სიმღერა:

ტერლის-წვერ გაუგონებავ
ბისხას დაქცევა კლდისაო,
ერთმანეთს ეუბნებიან —
— უშიშას უჭირს, გმირსაო.
უშიშაისა კირიმი

¹ მისთვის უნცროსად შეწირული ქისტი.

ნელინელ გამადისაო,
 სადუცე ჩამაიარეს
 არწივებმ კივილითაო,
 შაუკრეს მაღალ სახევეი
 – გზა აქ მავ ჩვენის მტრისაო.
 ეტყოდის თამარისძეი
 – აგე გერშ ჩემის ძმისაო.
 ჩემის ძმის თოფის ბუდეი
 ქისტის თოფს შაშვენდისაო.
 გასულებს დიღღვლის შვილებსა
 ბოლ დახვივიან პირსაო,
 ზოგებ ჩაყარეს წყალშია,
 ზოგნ კი აკჳმაკეს ჩდილსაო.
 გაჳისა ოდინაისა
 დედაიმც ცხონდებისაო,
 არ მაუტივნა მკვდარზედა,
 დისწულ ას დედიძმისაო.

ამათი ქალი იყო ლელა, შენი ბებია, აბაის შვილიშვილი, სულხანაურის ქალი.

არხოტის თემის სოფ. ახიელაში სხვადასხვა გვარის ხალხი ცხოვრობს, რომელთაც სისხლი საერთო არა აქვთ. მაგ. ბალიაურებს, ჯაბუშანურებს და დანარჩენ გვარებს – ოჩიაურებს, ნაროზაულებს და ცისკარაულებს. ეს ბოლო სამი გვარი კი გადმოცემით ერთი ძირიდან მოდიან და ერთმანეთის მოძმეებად ითვლებიან.

ბასილ ოჩიაური ალუდიკათ მამისა იყო. ძალიან კარგი ახალგაზრდა. მას ადრე ნათხოვი ჰყავდა ბერდიშვილთ ქალი, ნინო, რომელიც ობოლი იყო. იმის მამა – ივანეთ ბეწინა ადრე გარდაიცვალა; არხოტის ჭალაზე მიმავალს მთიდან დაგორებული ქვა თავში მოხვდა და მოკლა. დარჩა სამი ქალი – ნინო, მინდა და ნათელა. მათ დედა გაუთხოვდათ და ობლები ბიძასთან იზრდებოდ-

ნენ. ნინო უფროსი იყო. ეცოდებოდა დები, როდესაც ხედავდა მშვიერებს, ნაცემებს, ღამე გარეთ გამოყრილებს და რაც შეეძლო უკვლიდა. ქალები დაიზარდნენ და ყველანაირად კარგები დადგნენ. მინდა ახიელში იყო გათხოვილი (ქორძოს დედა), ნაროზაულთ ჰყავდათ (ზვავმა მოკლა), ნათელა ჯუთაში ბაბალათ წაიყვანეს, გიგიტაის ძმის შამილის ცოლი იყო (გიგიტა არაბული ნ.ბალიაურის დის ქმარი – თ.ო.), იმან თავი მოიკლა თოფით, ნინო კი ბასილს მოჰგვარეს და ჯვარი დასწერეს.

ახიელშივე ნაროზაულთ მამუკას ნათხოვი ჰყავდა ამლიონთ ქალი კურდღელათ მათა. მათას ჰყავდა და მზექალა და ძმა გიგია (ეს ის გიგიაა, რომელსაც ცოლმა თავი დააკლა). მზექალი ჭიმღაში ჰყავდათ თეთრაულთ. ზმანაც თოფი დაიკრა. მათი ორი პატარა ძმა ლაგის (საჭმელი მცენარეა) საკრეფად გაეპარნენ დედას. კლდეზე გადასვლის დროს უფროსი უმცროსს მიეხმარა, ორივენი გადაცვივდნენ და არსოტის წყალში დაიხრჩვენენ (შენ ხომ ხედავ, რა უბედური ოჯახია!).

მაია და ნინო ოთხი თაობით დაშორებული ბიძაშვილები იყვნენ. ნინო ბასილის ცოლია, მაია მამუკას დანიშნული. მოხდა ისე, რომ მაიას და ბასილის ერთმანეთი შეუყვარდათ. ხალხში ხმა გავარდა – ბასილი ცოლს თავს ანებებსო. ისიც ითქვა, რომ მაია ქმარს სწუნობსო (ქმარი დანიშნულზედაც ითქმის – თ.ო.). ადგნენ ნაროზაულები, მოიყვანეს მაია და ჯვარი დასწერეს, მაგრამ საქმეს არაფერი ეშველა. ჩამოვარდა უსიამოვნება ბასილსა და ნინოს შორის. ქალმა მამასახლისთან უჩივლა (მამასახლისი მამაჩემი იყო, მღვდელი – ბიძაჩემი, გიორგი ბალიაური). ბიძაჩემმა ბევრი ურჩია, რომ არ გაყრილიყვნენ, მამაჩემმა კი ბასილს დაუჭირა მხარი – ძალით ცოლ-ქმრობა არ შეიძლება, თან არც შვილები გყავთო. გართულდა საქმე, მამუკა მაიას თავს არ ანებებდა, იცოდა რომ ის ბასილს გაჰყვებოდა, რაც გვარისათვის დიდი სირცხვილი იყო. როდესაც ნინო დარწმუნდა, რომ ბასილი მასთან აღარ იცნოვრებდა, აძღის ბოლოს წყალში გადავარდა და თავი მოიკლა. ეს უფრო იმიტომ ჩაიდინა, რომ თუ თავს მოიკლავდა, ბერდიშვილები მაიას ბასილს აღარ გაატანდნენ, როგორც მკვლელობაში გარეულს (ორივე ქალი ხომ მათი გვარისა იყო). ბერდიშვილებმა კი თქვეს – თუ ქმარმა თავი გაანება, რატომ სხვას არ გაჰყვავო.

ნინოს სიკვდილის შემდეგ მამუკამ მაიას თავი გაანება, მაგრამ უკვეთა ახიელში გათხოვება არა მარტო ბასილზე, არამედ სხვა გვარის ახიელელზეც. ამლასა და ახიელს შორის დიდი არეულ-დარეულობა და მტრობა ჩამოვარდა. ბერდიშვილებმა ბასილს კერაფერი უყვეს. ის ამბობდა: თუ ცოლს თავი დავანებე, ხევსურეთის წესია. თავი თუ მოიკლა, ჩემი რა ბრალიაო. გაიტაცა მაია და ღიღღოს გადაიხვეწა. გამოიცვალეს რჯული და შვიდსა თურვა წელს იქ იცხოვრეს.

ოჩიაურები და ნაროზაულები ძალიან აირივნენ. მათი წასვლის ორი თვის შემდეგ ნაროზაულები ოჩიაურებთან საბრძოლველად გამოვიდნენ, ბებერმა კაცებმაც კი აიღეს ქართული თოფები. ჩხუბის დამწყებნი ოჩიაურები იყვნენ; ნაროზაულებმა მათი დიაცები გალანძღეს, რომლებმაც ეს ამბავი თავიანთ ქმრებს უამბეს (თუში და გიგია ოჩიაურები იყვნენ). ისინი გამოცვივდნენ ყვირილით: — ერთს კი არა სხვა ცოლებსაც წაგართმევთო. ეს ნაროზაულებმა იწყინეს და ისეთი ამბავი დატრიალდა, მეშველი და მოშუღლარი აღარ იგებოდა. თუში დაჭრეს და თვენახევარსა იცოცხლა. ამაზე ნაროზაულთა მთელი გვარი აიყარა და გადასახლდა (დარჩა მხოლოდ ორი კომლი ქორძას ჰაპა და ხიზანა). გადასახლებულებმა ვერ აიტანეს ბარის ჰაერი და ბევრიც იქ მოკვდა.

ლაშქარი არხვატში

არხვატი სრულიად მოწყვეტილია საქართველოს, მდინარეც კი არ ერევა ხევსურეთის მიწის ნაწურ წყალს. არხვატი მარტო ებრძოდა მტერს და თავის მიწა-წყალს იცავდა. ქისტები თუ ესხმოდნენ თავს, არც არხვატელები აკლებდნენ. ბევრს აშავებდნენ: მოუდიოდათ ცხენები, იტაცებდნენ ცხვრის ფარებს, ხოცავდნენ მწყემსებსაც. ღიღღვლები უბარებდნენ კაი კაცებს — ახალგაზრდობა გააფრთხილეთ, თორემ ცუდი საქმე მოხდებაო. ერთხელ კიდევ გამოლალეს ცხვარი ამღივნებმა და მწყემსებიც დახოცეს. ეს ძალიან იწყინეს ქისტებმა. შეყარეს დიდი ლაშქარი, აირჩიეს წინამძღვარი. ქართელი ანდარუყოს შვილი ელამარძა, ბაღიაურების კარგი ნაცნობი. (ელამარძას ძმა ბუხუხო მღვდლის — გიორგი ბაღიაურის ძმობილი იყო). ლაშქარი სამ ნაწილად გაიყო. ნაწილი წამოვიდა ზეთუკისას, ნაწილი ჭალაისას, ნაწი-

ლი ტანიისას (ზეთუკა, ჭალა და ტანიე ადგილის სახელებია) და ერთ ლამეს არხვატის ორ სოფელს — ამლას და ახიელას გარს შემოერტყნენ. მესამე სოფელი ჭიმლა მტრის ანგარიშში არ იყო. ისინი შავანელ ქისტებს ბეგარას აძლევდნენ.

ახიელში თომა ბაღიაური ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმელი იყო და თანაც მთავრობის რწმუნებული კაცი ჰყავდა მოკლული, ამიტომ მთავრობა სდევნიდა. ლაშქარი მთავრობის ჯარი ეგონათ, რის გამოც მათ ხელად აიღეს სოფელი.

ლადო, თომა და ვახტანგი¹ დილით ადრე ნეთხიჩოსკენ მიდიოდნენ და ვილაცებმა გზა გადაუღობეს. ლადო და ვახტანგი გაიქცნენ, თომას კი სროლა აუტეხეს, გაჩერდა და დაიჭირეს. ღვედით ხელები გაუკრეს და წინ გაიგდეს. თომამ ღვედი გაწყვიტა და ის იყო უნდა დაეხვრიტათ, რომ შუახნის კაცმა აუკრძალა — სისხლი არ დაიღვაროს, ჯერ ბევრი საქმე გვაქვსო. რამდენი კაციც გამოვიდა სახლიდან, ყველა დაიჭირეს.

მამაჩემი თათია ძალიან ფიცხი კაცი იყო, სწრაფი და მოსაზრებელი. თვალი მოჰკრა, რომ ბანზე ვილაცები დადიან და დედაჩემს უთხრა — ეს ხალხი ჩვენ გვივლიან, კარგია რომ თომა გასულია, ალბათ მასთან არიან მოსულე-ბიო. მაგრამ ღილღვლების მიხვრა-მოხვრა აქეთო.

თომას უთხრეს ქისტებმა — ეკლესიაზე ადი და სოფელს დაუძახე. ყველა მოვიდეს, თორემ შენ მოგკლავთო. თუ სროლას აგვიტეხენ, არხოტის ყველა მთის წვერი ჩვენ ხალხს უჭირავს და ნიშანს ელიან, ცუდი საქმე დატრიალდებაო. თომა ავიდა სამრეკლოზე და სოფელს დაუძახა — ლაშქარია მოსული, ბან-კარზე „შემომკდრებს“ თოფი არავინ დაჰკრათ, სახლებში გამაგრდითო. ლაშქარში ქართულის მცოდნეები ყოფილიყვნენ და გაიგეს — არავინ გამოხვიდეთო რომ დაუძახა. ამაზე კინაღამ მოკლეს. ორმა კაცმა (მიხა ოჩიაურმა და იმედა ნაროზაულმა) მაინც ესროლეს და თავის კარებზე არ მიუშვეს. ამაზე ელამარძამ მისცა ნიშანი და ყველა წვერიდან — ზეთუკით, საკარისმაღლით, მზისპირის წვერით, ბარუქის წვერით ატყდა სროლა. ახიელები მიხვდნენ რომ მტრის ხელში იყვნენ. ღილღვლებმა გარეკეს ცხენები და მსხვილფეხი. წაიღეს მთელი სოფლის ქონება, ვერცხლის იარაღი,

¹ ლადო — ბაღიაური, ძმა ნ. ბაღიაურისა, ვახტანგი და თომა — ბიძაშვილები.

ქალების სამკაული, ტანსაცმელი, ქალებსა და ხატებს (საკულტო სამლოცველოებს) არავენ შეხებიან.

ამ დროს ამაში გაიგეს, რომ არხვატს ლაშქარი დაეცა და სახლებში გამაგრდნენ. ქისტები სოფელში შევიდნენ. ერთი სახლის ბანზე ნახეს თივაჩალის ზვინი და ცეცხლი შეაყარეს. დაიწვეს კივილი: — აბა, გარეთ გამოდით, სანადირო ენებში ქვებზე რომ გვიწვრდით ქალებო, ეხლა აქა ვართ თქვენ ბანებზეო. ამღივნები მაინც არ გამოვიდნენ. რომ ვერ გამოიტყუეს, ახიელში, სადაც მათი უფროსები ელამარძა და ერთი ნასწავლი კაცი იმყოფებოდნენ, კაცი გაგზავნეს — როგორ მოვიქცეთო. მათ თათია და თომა ბალიურები შუამავლებად გააყოლეს ამაში და შეუთვალეს — სახლებიდან გამოსულიყვნენ, მთელი ქონება და ცხვარ-ძროხა უკლებლივ ჩაებარებინათ.

ამღელვებმა შემოთვალეს: ჩვენ იარაღი დიდღვლებისთვის გვაქვს, მანამდე ვზოცავთ, სანამ ტყვია-წამალი გვეყოფა, მერე ხმლითა და ხანჯლით ვიომებთო.

ღაბრუნდნენ ახიელში და მოუტანეს ამბავი. თომამ რუსულად უთხრა ელამარძას თანმხლებ ნასწავლ დიდღველს — თქვენს ხელისუფლებას როგორ მოეწონება რასაც აკეთებთ მშვიდობიან დროს. მოსახლეობაზე დაცემა განა კარგს უქადის თქვენს ხალხსო.

ამ კაცმა უთხრა — ცუდი საქმეა, რაც მოხდა, მაგრამ ხევსურების ბრალია, უნდა ვიფრთხილოთ უარესი არ დატრიალდეს, ხევსურებმა კაცი არ მოკლან, თორემ ხალხი გასწყვეტს ერთმანეთსო.

თომა და თათია ისევ ამაში წავიდნენ. თომამ დედისძმისშვილს თოთას დაუძახა. ის თურმე გიჟივით ყვიროდა — გიორგი სადა ხარო? გიორგი (დავითი) თოთას შვილი, როცა ქისტებმა თივას ცეცხლი წაუკიდეს, ხანჯლით გავარდნილა გარეთ. შემოეხვევიან ქისტები, სოფლის თავში აუყვანიან და როცა დავითს ხანჯალი უშიშვლია, თოფი დაუკრავთ. ეს თოთამ არ იცოდა. თათიას დაუძახა — გაიგე სად წავიდაო. თათიას დავითი სახლის უკან უპოვნია, — ძნა ჰქონდა მიყრილი, ფეხები უჩანდა და ფეხებზე ვიცანიო. — დავმალე. რომ მეთქვა ხალხი დაიხოცებოდა, თოთა ბევრს მოჰკლავდა. მე კი დედისძმასთან ჰირშავად მივალო, იტყოდა, როცა ამ ამბავს მოჰყვებოდა და ტირილს დაიწყებდა. რომ ჩამოვიარე, დავითის დედამ ძახილი დამიწყო —

აკა, ეს თათები (წინდები) გიორგის წაუღე, ფეხშიშველი გავარდაო.

გაბურის ცოლი რომ არის, მაგის ღელა მზექალიკა ქერივი იყო, ქმარი ღილ-ღველთ მოუკლეს, ორი ქალი დარჩა 4-5 წლისანი. ეს ქალი მარტო იყო, ემინოდა და თათიას ხმა რომ გაიგონა, დაუძახა: არიქა მიშველე, კაცებთან წამიყვანეო და თავის ბავშვებიანად გამოვიდა. თომამ და თათიამ შუაში ჩაიყენეს და მოჰყავდათ. პირდაპირიდან ქისტები ისროდნენ, თათია ქუდს იქნევდა — ნუ გვესვრითო და სწორედ მათ ესროლეს. ტყვია ბავშვს მოხვდა. თათია იტყოდა — ჩემ წინ ქათამივით ფართხალით დაღია სულიო. ჩვენ კი ბანებიდან ტყვიით აღებულ მინას ქარი ზედ გვაშლიდაო.

ნისლაურთ სახლში გაგვიღეს კარი, ნისლაურთ ხირჩლა კართან სკამზე იჯდა და ხელში შიშველი ხმალი ეჭირა, სხვა ნარჩევი ახალგაზრდებიც მაუხერებით და „პარაბელებით“ შეიარაღებულები იქვე იყვნენო.

თათიამ უთხრა — ქისტები ამბობენ: რაც გყავთ, ყველაფერი ჩაკვებარეთ, თუ არა იმდენი ხალხი გყავს, სოფლის სათავიდან მოგაწვებით და მთელ სოფელს თავისი ხალხითა და საქონლით, ბექზე გადაგყრითო.

ამღივნებმა შეუთვალეს — ცოცხლებს ცოცხლები ერთ თიკანსაც არ მივცემთ. გავიპარებით, ჩვენი სოფლის ასაკალ-დასაკალი ჩვენ ვიცით, შეუკრავთ გზას და კლდეს ავკემაკებთო.

ამღელებმა თომა აღარ გაუშვეს, — მაგას მთავრობაც მტერი ჰყავს და ურჯულოც, თოფს მივსცემთ და დიაცივით უიარაღო არ მოკვდებაო.

თურმე ქისტები თითზე კბენით იმუქრებოდნენ — თომა რაზე გაუშვით ხელიდანო.

როდესაც ქისტებმა ამღივნები სახლებიდან ვერ გამოიყვანეს და ისიც იცოდნენ რომ თვითონაც ბევრს იზარალებდნენ, თან ემინოდათ მთავრობას ვინმე გააკვებინებო, — აიყარნენ ახიელიდან. ყველა მამაკაცი, ვისაც სიარული შეეძლო ტყვედ წაიყვანეს, სოფელში მარტო მოხუცები და ქალები დარჩნენ.

თათიას, როგორც უფროსსა და კაი კაცს, ჯერ ფეხზე უდგებოდნენ, მერე კი ელამარბამ უთხრა — თათიავ, გაგაის შვილო, ჩვენთან უნდა წამოხვიდე. არ არის კარგი საქმე შენი იქ წაყვანა, ჩვენთვის სირცხვილია, მაგრამ შენ რად არ უშლიდი ახლებს ჩვენი ცხვარი, ცხენები რომ მოუდიოდათ და

გვხვდებით. ჭკალას რომ ჩავიდნენ, ერთი ხნიერი ქისტი მივიდა თათიასთან და უთხრა — გაგისპვილო, გაიპარე ისე, რომ თვალი არავინ მოგკრასო. ისა და რამდენიმე სხვაც გზიდან გაიქცნენ. დანარჩენები მიიყვანეს ქადაპკეს და ციხეში შეამწყვდიეს. მესამე დღეს აარჩიეს გარსია, ქორიათ უნცრუა და ერთიც მესამე და ამლაში გააგზავნეს — ცხვარ-ძროხა და ცხენები მოგვცნენ, თუ არა ტყვეებს დავხვდებითო. შვიდი კაცი მათ თვალწინ გამოიყვანეს და იქით ტყეში დასახვრეტად გაიყვანეს. ამ ტყვეებში ერივნენ კოჭლათ ბერდია და დავით ბალიაური, რომლებიც ქისტეთიდან იტაცებდნენ ცხვარ-ძროხას. ისინი ეუბნებოდნენ დანარჩენებს — ჩვენ ვართ დამნაშავენიო, მაგრამ ამხანაგები ნებას არ აძლევდნენ: ჩვენს თვალწინ ცხვრებივით თავებს დაგჭრიანთ, ჩვენ უიარაღობმა რა კვნათო.

მათში გიორგი (გერგეტელი) ოჩიაურიც ერია, მან ღილღური იცოდა და დიდი ნაცნობობაც ჰქონდა. მაგარიც იყო და ეშმაკიც. მერე ჰყვებოდნენ როგორ ეუბნებოდა თურმე ტყვეებს: „მაგრა იყვენით, ჩემმა მზემ, მაშა კაცო! არ გასტყდათ ჩემმა მზემ, მაშა კაცო! კაცობა მკვდარს უფრო უნდ, ჩემმა მზემ. კმითმატირლებმ რაი თქვან: რაკელ მაგკელესავ, მაგრად შახვდიო, თუ დაშინდივ, მაშა, კაცო! არ გასტყდათ, რაი-ას სდევდილი, გახკვრეტს ტყვიაი, წითელ წყალი ას სისხლი, აის გამაედინების გაგკვრეტილშიით. რო გასტყდათ, მაშინაც აისეთა წყალ გამაედინების, ჩემმა მზემა, მაშა, კაცო!“

ტყვეებს თამბაქო თურმე გაუთავდათ და გადარეულები იყვნენ. გერგეტელმა უთხრა ამხანაგებს: ვაჟებო, მაგრად იყავით, არავინ შეკრთეთ, არავინ დაიღრიალოთ. სიკვდილი ერთხელ მაინც გვინდა. ხევსურები ვართ. სირცხვილისად არის და სიკვდილისად კაცი გაჩენილი. ჩემმა მზემ, თამბაქო გამითავდა და ერთ პაპიროსში დახვრეტის შემდეგ ერთ ტყვიას კიდე დავარტყმევინებდი, ეს ძაღლები რომ მომაწვევინებდნენო. ამაზე ამხანაგებმა თურმე გულიანად გადაინახარხარეს. ქისტებმა ჰკითხეს გიორგის — რაზე იცინითო. — ყმაწვილები ნატრობენ — ნეტავ თითოჯერ ქალებთან გვათამაშაო.

— მალე ითამაშებთო, — გადაიქნიეს თურმე თავები ქისტებმა. — გვითხარით ვინ არიან თქვენში ქურდები და დანარჩენები თავისუფლები იქნებითო. როცა პასუხი ვერ მიიღეს, იმდენჯერ გაისროლეს, რამდენიც დასახვრეტიც იყო გაყვანილი, მაგრამ ტყვეებმა სამარცხვინო რომ არაფერი ჩაი-

დინეს, ააყენეს და თავის ხალხთანვე შეყარეს. არხოტში კი, სადაც ამბავი მოიტანეს: ზოგი დახვრიტეს და ზოგსაც დახვრეტენო, დიდი უბედურება და წივილ-კივილი დატრიალდა. ამ დროს ბლოგლებმაც გაიგეს რაც ამბავი არხოტში ხდებოდა და თოფ-იარაღში ჩამსხდრები მოვიდნენ ღილღოს წასასვლელად. მათ გაჰყვნენ ახიელელები (ცინც მოახერხა გამოქცევა), მაგრამ გამოშვებული ტყვეები მათ გზაში შეხვდნენ. თურმე თავისმა-მთავრობამ გააფრთხილა ღილღვები ლაშქრობის მოთავეებს ელამარძას და სხვებს გადასახლება არ ასცდებათო.

ამ ლაშქრობის დროს მოკლეს ნინო, ოჩიაურთ ქალი, მჭედელთ ბადაის და. შიტუდან მოჰქროდა თურმე გაჭენებული ცხენით, კაცი ეგონათ და „ყარაულებმა“ ესროლეს. მოკლეს ჩინგლათ დავითი თოთაის შვილი, ერთი მწყემსი მთიული თუ მოხევე და ის პატარა ქალი. ორი ქისტი, ამღივნებმა ობოლამ და ბახათ ბახამ ბერდიშვილებმა დახოცეს, ორი ქისტიც მერცხალათ აბიკამ ნადირობის დროს მოკლა.

* * *

ოჩიაურები — ოჟიათ გოგია, თუში და სარაქათ გიორგი ერთ ღამეს დახვდნენ თურმე და სულ ჩამოთვალეს ვინ იყვნენ ოჩიაურთ მტრები, მოკლულები და „მამკლავნი“. ბოლოს საქმე მიდგა სოფელ ჭიმლას, თეთრაულბზე. თქვეს, რომ თეთრაულბს ჩვენი კაცი მოუკლავთ, იმაზე მამული მოუციათო, მაგრამ იმისი სახელი არავინ იცოდა. მოდიო, თქვეს, — კვირიკა იყოს იმისი სახელი, კვირიკა დაეარქვათო. ეხლა საიდან, როგორ დაუწყეთ მათ დავაო.

გადაწყვიტეს — ღამე წვიდით და სახლში „შავეტანოთო“ (მიფუცვიდეთო). წავიდნენ. მიდიან და სიცილით იხოცებიან — ნეჭა ვინ კვირიკას უნდა შეესწიროთო.

მივიდნენ ჭიმლას, ზენ-უბან, სადაც გიორგის მამიდა თამარული იყო გათხოვილი თაძიაზე. „ჩაუსხდნენ“ (ჩაუსაფრდნენ) სახლის გვერდზე და ელიან როდის გამოვლენ ჯურხაის შვილნი. ისენი „თაურაობდეს“ (სხვებს ამეტებდნენ თავს, თავგაცობდნენ, თ. ო.). მათ სტუმრები ჰყოლიათ შინ და არის ერთი სმა და ღრეობა. როგორც იყო, გამოვიდნენ სტუმარი და ერთი თეთ-

რაული (სტუმარს გამოჰყვა), როცა შემობრუნდნენ, გადაუსტნენ ოჩიაურები. დიამ თეთრაულმა იარაღისკენ გაიწია, სახლში უნდა შევარდეს და გამოიტანოს. გიგია მეშველმა დაიჭირა, თუში ვინმეს გამოჩენას ელის, გიორგიმ კი დიას დაჰკრა და კვირიკას შესწირა. დიამ გაკვირვებით იკითხა — ვის კვირიკას შემწირეო.

— აი, ქოთანის ბექთ ყანები რო გვაქვს „თქვენებ დასხმულებიო“.

— აიმასაც ძალლი ჩაგიდნესთ და სხვა მკვდართაცო, უთხრა დიამ. გახდა მაგარი შულლი. თუშსა და გიგიას მეშველები არ უშვებენ, გიორგი კი ძალიან ახალგაზრდა იყო, დიდ ყურადღებას არ აქცევდნენ და ამასობაში მან სამი კაცი დაჭრა. თუში ძალიან მამაცი იყო, მაგრამ სისწრაფე აკლდა. ბუზლუნით მოდიოდა თურმე — კვირიკას თქვენ შესწირეთ, მე კი დიაცვივით მოვდივარ, სიწითლე ვერავის გამოვადინეო.

გიგიას ეთქვა — ზიძეს თაძიას დაჰკრიდი და კვირიკას მამას მიუწიროსიდი, იმას ემსახუროსო.

* * *

სოფელ ჯუთაში არაბულები ცხოვრობენ, რომლებიც მამ-მამებად — ქვეგვარებად იყოფიან. მარაისძენი, თილილანი, იმედანი და სხვები. ამ მამებში უფრო მარაისძენი თავკაცობენ, თუმცა სხვებიც არაფერს უთმობენ. მარაისძეთ გიგიამ დაჭრა პირაქათელი ხევსური, ქმოსტელი ჯარჯო. ხევსურული წესით, თუ დაჭრილი ცუდად არის და სწუსს, დამჭრელის მხარიდან უნდა მოინახულონ. მოსაკითხად ქმოსტში გიგიას ერთი ძმა — ბერდია წავიდა, რომელიც ძალიან ალაღ-მართალი კაცი იყო. როდესაც დაჭრილს სახვიელი მოხსნეს, თვითონაც ნახა და აქიმმაც თქვა, — ძმომე ნაჭრეგია, ძვალსაც სჭირსო, ბერდიამ თქვა: — აბა ამის დამკრავიც იტყვის გაუკაცი ვარო? ვაი, გაგვიწყერ, წმიდავ გიორგივ, მოგვ...ნ დედა და მკვდარი და ცოცხალი, ეს რა ყმაწვილი გაგვიფუჭებიაო!

გიგიამ ერთ-ერთ შულლში, სადაც ბევრნი შულლობდნენ, კაცი დაჭრა. ღამე ყოფილა და თვალი ვერავის შეუსწვრია. დაჭრა მაინც გიგიას დაბრალებია, ის კი უარობდა, რადგან დრამის გადახდა არ უნდოდა.

ამ შულლის მონაწილე ბერდიაც ყოფილა, როდესაც საქმის გასარჩევად

კაც-შუაკაცი მისულა, გიგის უარი განუცხადებია — მე არ დამიჭრიათ ბეჭი დას იმათი თანდასწრებით უთქვამს — უარს როგორ ამბობ, მე ხომ გნახე, როდესაც იმედს ხანჯალი დაჰკარი. ჩვენზედ გულს მე ვერავის გავაციინებ — დაჰკრეს და კისერი კი ველარ მოგვცესო.

გაცხარდა გოგია — შე ფურო, შიშით ამბობ, თორემ როცა ეგ დაგჭერი, შენ იქ რა გინდოდაო.

— შიშით კი არა, მამაცობით და მამა-ბიძების ხათრით ვთქვი. სირცხვილის დადებას, დრამის გადახდა მირჩევნიაო.

გიგიას მეორე ძმა — აპატაც, ძალიან შარიანი იყო. სულ შუღლის მიზეზს ეძებდა.

ჯუთაში, ყველიერში ორი კვირა სულ სმასა და დროსტარებაში არიან. ერთ-ერთი გახურებული სმის დროს, აპატას სხვა რომ ვერაფერი მოუგონებია, გაუხდია ტანზე ნაცვამი „ტყავნი“ (ქურქი), დამდგარა შუა ქაზდარში (მიწის იატაკი) და „გემაით“ (ტყავის მოსაქნელი რკინის ხელსაწყო) ტყავის ზელა დაუწყია, — ვინმე ხომ მკითხავს — რას აკეთებ და მერე მე მოვუვლიო. ხმა არავის გაუცია. რაკი არაფერი გაუვიდა, გაგარდნილა გარეთ. სოფლის თავში დიდი კლდე ყოფილა და მსხვილი კეტი შეუგდია ძირში — უნდა სოფელს დავცეო.

მივარდნილა ბერდია, — ბიჭო რას შვრები, ეგ კლდე მაგრად ზის მიწაში, ვერ დასძრავ, დაჰფუვიანდები და რალაში გამოდგებიო.

— არა, მაინც უნდა დავაგორო, იმედათ ჯავრი მჭირს და სახლები უნდა დავუნგრივო.

გამოცვენილან. იმედანიც. — ე კლდე მართლა არ გამოაგოროს, ჩვენს სახლებს ეტატნებაო და დიდი ვაივაგლახით მოუშორებიათ აპატა იქიდან.

* * *

რჯულის კაცები, როდესაც საქმის გასარჯულავად დასხდებიან, ორი მოპირდაპირე ძალა უდგას ერთი-მეორეს. ორივე მხარე რჯულში თავ-თავის კაცებს ჩასვამს. მოჩივრები მაშინ მოდიან, თუ მათ შორის სისხლმესისხლეობა არ არის. თუ თავ-სისხლის საქმეა, შორი-შორს დასხდებიან. რჯულის კაცები თვითონ მივლენ თვითეულთან და მოისმენენ ორივე მხა-

რის სათქმელს. შუაკაცის მოვალეობაა, ავი ნათქვამი კარგად მოაქციოს, საქმე შეარბილოს.

ერთ რჯულში, სადაც სიტალიონთა და ოხერხეველთა საქმე ირჩეოდა, ხახუა თემროზაულიც მჯდარა. მისულან მოჩივრები, ერთ სახლში ერთნი დამსხდარან, მეორეში მეორენი და მესამეში რჯულის კაცები — ორივე მხარეს უჩივლია. ხახუას უთქვამს — ეგენი (სატალიონნი) ამბობენ იარაღით გავარჩევთ საქმესო. ეს ოხერხეველთ სწყენიათ: ჩვენც მაგას მოუუცდით, იარაღი ჩვენიცა ჭრისო და ეს რჯულზე შეყრილი მტრები, რჯულიდან ისევ მტრებად გაყრილან. რჯულის კაცები ხახუას მიჰბრუნებიან — კაცი არა ხარ? თოფიდან ხანჯალზე შეეყარენით, შენ კი ხანჯლიდან ხმალზე გადაჰყარენო.

— ისა ვქენ, რო ვირი ვარ და ვირი ჩამიდნეს მამას ყელშიო! უპასუხნია ხახუას.

* * *

სოფელ ხადუს აქვს ტყე, რომელიც სანების ჯვარს ეკუთვნის. იმ ადგილს სადაც ჯვარის ტყეა, საჯანგეს ეძახიან. თუ იმ ტყეში რამე შევიდა — კაცი, საქონელი, ცხენი, სანამ თვითონ არ გამოვა, ვერავინ გამოიყვანს, იქ შესვლა არავის შეუძლია.

ერთხელ მითხოვლებმა(ჩაჩნებმა) ლიქოკში სისხლი აიღეს და გამოიქცნენ. გამოიარეს ღული, ზეისტეჩო, წინხადუ და საჯანგის ტყეს შეაფარეს თავი. გამოუდგნენ ლიქოკლები და სხვა სოფლების კაცებიც. ხადუელებიც მიხვდნენ, რომ კაცის მკვლელები იყვნენ, ორნი გაიქცნენ და ქისტებს გზა შეუკრეს. ქისტებმა ორივენი დახოცეს და ტყეში შეათრიეს. მოვიდნენ ზეისტეჩოელნიც, მათ შორის დევათ შიშიაც იყო. ხადუელებმა ლანძღვა დაუწყეს: — თქვენ სოფელზე გამოატარეთ, არ დახოცეთ; არც მალე მოხვედით და ამასობაში ორი კაცი მოგვიკლესო. დევათ შიშიამ დაუძახა — თქვენი დედა, ქალიკაებო! განა მე ორმაგი ჯაჭვი მაცვია. რად შეუშვიტ ტყეში, არ იცოდით, რომ ტყე მტრის დასამალავად ციხე სიმაგრეაო. ქისტებმა მკვდრები უფრო ღრმად შეათრიეს და მანამ იქ ეყარნენ, ვიდრე ისევ ქისტებს — ლამურით არ გამოატანინეს.

ამ ბრძოლის დროს დაიძახა თურმე ერთმა ახალგაზრდა ხევსურმა, თვი-

თონ თოფი რომ ხელში ეჭირა: — ვაი, სანების ჯვარო, ჩემ ძმას კლავს, ხეტავი მამაჩემი აქ იყოსო!

* * *

სოფელ ახიელში ცხოვრობენ ცისკარაულები. ამ გვარში შედიან მამამამის შვილები: ვარანი, თათიანი, გაგუჩანი, კვირიკანი და ფუნჩანი. კვირიკათა ესლა აღარავინ არის, ჟამს დაულევიან (ამოუწყვეტიან). ამ მამიშვილები ძალიან ამაყები ყოფილან. სოფელს არაფრად აგდებდნენ. ნადირობდნენ, ურჯულოს სოცავდნენ, მტერს მაგრად უღებოდნენ, სოფლელებს ხმას არ აღებინებდნენ. ერთხელ გაბრაზებულმა ძმა-შინშებმა სოფელში რომ გვრავინ აიყოლიეს, წავიდნენ, საირმით (ადგილის სახელია) საიალალოდ გამკვებული ჭარავანი(ხარების ჯოგი) და მენარავნე ჩამორეკეს, მინდორში ჯვარისკარს მოლაღეს და სოფელს გინება დაუწყეს — კარში ესლაც არავინ გამოძვრებითო? არავინ აჰყვა. მოისვეს დაშნებს ხელი და ხარები დაჭრეს. აი მაშინ გაუწყრა არხოტის ჯვარი და ჟამი გაუჩინა.

ამათ ჰყოლიათ კუკუა კარგზე კარგი, მამაცი მონადირე. დილით შეეფარებოდა ნეთხინოს(სადაც სანადირო კლდეებია) და საღამოს ნადირის ხორცის ბარგს გამოატარებდა ნასენაებთანო(ადგილია). სოფელში თუ ძაღლი დაიფეფებდა, კუკუა ბანზე გამოვარდებოდა — რა ამბავიაო. არც ბევრი ძილი იცოდა, ხელზე დაიყრდნობდა თავს და ძილს ისე მოიხდიდაო.

კვირიკათ კუკუასათვის ღილღველთ ძალიან ახლობელი ჰყოლიათ მოკლული, რომელიც უძებარი ყოფილა. სამზირ (მზირად) მარტო წასულა. ნაროზაულთ გაუგიათ, რომ კუკუა მარტო მიდიოდა. ქისტებს მათი სისხლიც მართებიათ. ბერდია ნარაზოულს გადაუწყვეტია წასვლა, მაგრამ ის და კუკუა ნამდურავად ყოფილან, ერთმანეთს ხმას არ სცემდნენ. წასულა კუკუა და უკან გაჰყოლია ბერდია. იარეს ასე წინ და უკან. ჭლას რომ ჩასულან, კუკუას თავისთვის ჩაულაპარაკებია: — ეს ძაღლი სადღა მიდისო.

— სადაც შენ მიდიხარ, მეც იქ მოვდივარ, გაიარეო — უთქვია ბერდიას. გადახკის ძირს რომ მისულან კუკუას მოუხსნია სასაგძლე, ამოუღია ხელცულა და სატყეხი.

— გამიკვირდა, ამეების აქ წამოღება რად უნდოდაო. გაიარა, მოჭრა ორი სწორი ხე, დაჭრა წვრილი ხეები მოკლ-მოკლედ. მაშინ მივხვდი, რომ კი-

ბეს აკეთებდაო. მოკლე ხეები სასაგძლეში ჩაყარა, ის ორი ხე მე გადმომიყარა და მაშინ გამცა ხმა — მხარზე შეისხი და წამოიღეო (იმ ადგილს უმძრახათ ეძახიან). ქადაგის ძირს ეხლაც დგას ციხის ნანგრევები, აი იქ მისულან. ქისტებს ღრეობა ჰქონიათ (მაშინ ისინიც ლუდს აღუღებდნენ). კუკუას კიბე მიუყუდებია ქვიტკირის საკვამთან და შიგ შეუხედია.

— ჩემი მტერიც აქ არის და შენი მოსაკლავიცო. ქისტებს კაცის გონებით ნაროზაულის ცოლი ჰყოლიათ მოკლული. ქალი ცელით თიბდა თურმე, კაცი ჰგონებიათ და მოუკლავთ.

კუკუას უთქვამს — კარგად დააკვირდი გარეთ რომ გამოვლენ, იმ ლამაზ ქალს სამკაულიანი რაღაცა აცვია, იმას დაჰკარავო. შეხტა კიბეზე, „არა ხან დაილივა და გუნთნ იქნესავ თოფისანიუ“. გაჰყვა ქვითკირში კივილით. აიშალა ხალხი. პირველი ქალი გამოვარდა ჭყვივლით — დაჰკარით, არ გაუშვათო. დაჰკარი მეც და გამოვიქეციოთ, სანამ ისენი იარაღს აისხამდნენ, ჩვენ უკვე სამშვიდობოს ვიყავითო.

* * *

სოფელ ამღაში მცხოვრებლებს მიწა არ ჰყოფნის, სახნავ-სათესი ცოტა აქვთ და ამიტომ სად არ ხნავენ და თიბავენ. ისინი არხოტის ჭალაზე ტერლას (ქისტების საზღვარზე) ჩადიან და იქაც მოჰყავთ მოსავალი.

ერთხელ ბიძაშვილებმა — ბერდელით უშიშამ და გაგათ ჩაჩაურმა ტერლას კალოობისას ცხენებს ქერიანი ტომრები აჰკიდეს და ამღას წამოვიდნენ. ჩაჩაურის შვილმა გიგამ შემთხვევით უშიშას ცხენი ისეთ ადგილას გამოატარა, რომ საპალნე კლდის კანჭს გაჰკრა. ტომარა გადაიჭრა და ქერი დაიბნა.

უშიშა ძალიან წვრილმანი კაცი იყო და მოჰყვა: — ჩემ მტერთ, რა მიყო გიგამ! ქერი დამიშალაო. შენი ცხენი ჩემმა შვილმა კარგად გამოატარა და შენი ტომრები გადარჩაო.

რომ აღარ გაათავა, ჩაჩაურმა უთხრა: — რა გინდა კაცო, ეგ შენი ქერი ნახევარი ტომარა თუ დაიბნა, ამღაში ერთ ტომარას მოგცემო. ამოჰკრა ნიჩაფი ზიარ ქერს და კლდეში გადააბნია: — ერთ ტომარასაც ამაში მოგცემ; ეხლა კი, ჰეტრეს გამარჯვებამ (ამღის სალოცავი — ჰეტრე ნაღვრისპირისა),

გაჩემდი, თორემ ერთ საკვირველს გიზამ. სიმღერეთ ეკვებობდი (ლექსს გი-
გონებდი) და გამაწვევებინეო.

* * *

ნისლაური ამლიონი იყო. ძალიან კარგი ვაჟკაცი, მონადირე, იცოდა
ჭიანურის და სტვირის დაკვრა, უყვარდა ხუმრობა.

ამლივნები და ახიელლები შემოდგომას ტანიეს ჩადიან, სადაც საზამთ-
რო საბოსლოები აქვთ, მიუდის ცხვარ-ძროხა, ცხენ-ჯორები და იქ იზამთ-
რებენ, ერთ შემოდგომას ნისლაურიც წავიდა ტანიეს. მარტოკამ ჩარეკა სა-
ქონელი და ერთი ძროხა ისეთიც გააყოლა, რომელიც ისევ იწველებოდა, წვე-
ლიდა ძროხას და რძეს საზეურში¹ ასხამდა. კასრი უკვე გაავსო, უნდა შედ-
ღებოს, მაგრამ სადღეებელი არა აქვს. აქვე მისი ახლობელიც იყო ახვა, რო-
მელსაც ძროხები ჰყავდა ჩამორეკილი და სადღეებელიც ჰქონდა (ნისლაური
ბერდიშვილთა იყო, ახვა გიორგათი). ნისლაურმა სადღეებელი სთხოვა, მაგ-
რამ ახვამ ახლოს არ გაიკარა — რატომ თავისი არ წამოიღეო.

ნისლაური ძალიან ლალი ხასიათის კაცი იყო. შევიდა შინ, გამოიტანა
რძით სავსე კასრი და ახვას დაუძახა: — ახვაო, აბა ჩამახენეო, შენ ნუ მაუკ-
ვდებივ ნისლაურსავ, ემაშით ამაღებულ კარაქ თუ არ ამათქვლიფავ, აღა-
რა ეშველებისავ. წადგა სანეხვეზე და მთელი საზეური ზედ მოაპირქვაა.

* * *

ნიკოლოზის დროს არხოტში პირაქეთელი ხევსურების „ზეკუცია“ ჩა-
უყენებიათ, ყაჩაღად გავარდნილ სუმბატასა და სადარას დასდევდნენ. ორ-
წყალთანას მდგარან საყარაულოდ. ერთ ხევსურს ყარაულობის ვადა გას-
თაეებია და შინ წასასვლელად გამზადებულა. საგძლად მოტანილი ერთ ჯა-
მამდე „კალი“ (მოხალული ხორბლის ფქვილი) დარჩენია და მისი მუშზე²
გადაცვლა მოუფიქრებია.

ნისლაური ზის თურმე თავის ბანზე და რაღაცას აკეთებს. ამ დროს მის-
დგომია ეს ხევსური. — კალს მუშზე ვერცაით გადავსცვლიო?

¹ საზეური — ჭურჭელი, რომელშიაც შესადღებ ნაღებს ან რძეს აგროვებენ

² მუშები — ცაცხვის ხმს ლაფანი, რომლისაგანაც თოკებს გრეხავენ.

– რამდენი გაქვსო?

– ერთ ჯამამდე იქნებაო.

– ემანდ ხომიკაზე¹ დაყარეო, – უთქვია ნისლაურს. შესულა ჭერხოში და ერთი შეკვრა მუში გამოუტანია. – კიდევ გინდაო? და კიდევ მიუცია. გახარებული ხევსური წასასვლელად გაბრუნებულა თუ არა, მოუვლია ხელი ნისლაურს ხალიანი ჯამისთვის და მისთვის ზედ საჯდომზე შეუყვრია – ესეც თან გაიყოლო.

* * *

ამღივნები ძალიან მხიარული ხალხია, არაფრად დასდევენ არც სიღარიბეს, არც სიკვდილს. მკვდარიც რომ ჰყავდეთ, მაინც ხუმრობენ..

ერთხელ ამლაში ერთი ქალი მოკვდა, სიცოცხლეში ძალიან ეშმაკი და მოხერხებული. სახელად ნანუკი ერქვა.

ორი დღის მკვდარი წევს ნანუკი. იქვე მისი ნარევი სხედან (მკვდრისთვის ღამისმთეველი ახალგაზრდები). თომა ბაღიაური, ბაბუტა, გიგი, ბეწინა, ბერდია, თორელი და სხვები. საუბარში ნელ-ნელა ხუმრობაზე გადავიდნენ. ბაბუტამ თქვა: – გაიარე ბეწინავ, ნანუკს პირზე ყური დაადევი, სულს ხომ არ იქცევს (სუნთქავს) – არამგონია ეგ მკვდარი იყვეს, თავს იმკვდარუნებს, იმის გაგება უნდა – ჩემი სიკვდილით გიგია (ქმარი) რას იზამს, დავნანდები თუ არაო.

* * *

ამავე სოფელში ავად არის ნისლაური და კვდება. სამი-ოთხი თვის წინ ცოლი შუქია ჰყავს დამარხული, რომლის სამარხისად შვილებს – მერცხალას, ხირჩლას და ბაბუას ლუდი აქვთ ნაღუდარი.

– დიავ, სადა ხარო (ასე ეძახდა მერცხალას) – დაიძახა ნისლაურმა, – რას აკეთებო?

– ლუდს ვსვამო.

– რა ლუდი გიდგასო?

– დედის საქორწილოო.

¹ ხომიკა – ხის პატარა გობი

— ლუდი ჯერ არ არის გახსნილი შე მწერელთ შვილო და რას შეასმე-
ვო — გაჯავრდა ხირჩლა.

მერცხალამ კოდიდან ქიტით ამოიღო ლუდი, ჩაასხა ერაწში (რკინის პა-
ტარა ქვაბი) და მამას შეუტანა.

— რას შერები, არვარგა ლუდი ავადმყოფისთვისო, — დაუძახა ხირჩლამ.

— არაუნდა, დიო, დაალევინე, გაერიოს ლოთი ლოთებშიო, — უთხრა ბა-
ბუამ. საქმე იმაში იყო, რომ მათი პაპაც კვდომის დროს თურმე არაყს ით-
ხოვდა, დაალევინეს და მთვრალი მოკვდა. ამაზე თქვა — გაერიოს ლოთი ლო-
თებშიო.

* * *

ნისლაური ხომ ძალიან კარგი კაცი იყო, მაგრამ შვილები უფრო კარ-
გები იყვნენ. ერთ გაზაფხულზე თოვლი, წვიმა და ხორხოშელა ერთმანეთ-
ში არეული მოვიდა. არსოტში ბანიანი სახლებია და თოვლჭყაპში უმოწყა-
ლოდ ჩადის წყალი. ნისლაური და მისი შვილები საბოსლოს არიან შიტუ-
ლორდუს (კალოთანელთ ადგილია). დილაადრიან ხალხი გარეთ გამოშლი-
ლა და ბანებს ტკეპნიან, მერცხალა კი არსად ჩანს. ხალხს უკვირს — მინ-
დიას რა დაემართა, რომ არსად ჩანსო (მინდიაი მერცხალას ნამდვილი სა-
ხელი იყო). ხირჩლამ დაუძახა მინდიას მეზობელს: — წადი ბიჭო, ნახე, სად
არის და რას აკეთებსო. მივიდა გაგა (ასე ერქვა მეზობელს) და რას ხედავს:
წყალი ჩქლაფუნით ჩამოდის, ყვერფი სავსეა წყალში არეული ნაცრით, ნახ-
შირითა და ნამწვაკი შეშით. მინდიას ყუნჭი ჩაუღვია წყალში, თვითონ სკამ-
ზე ზის, ფეხები ყუნჭზე უწყვია, ფანდური უჭირავს, ყარწიკა (უსახლებო მო-
სასხამი) თავზე წამოუფარებია, რომ ფანდური არ დასველდეს და ლექსობს.

— კაცო, რას უზიხარ და ფანდურს უკრავ, ვერ ხედავ წყალი ზედ ჩამოგ-
დის, სირცხვილია, გარეთ გამოდი, ხალხი ბანებს ტკეპნისო.

— რად უნდა საბოსლოს ბანს დატკეპნა, გაიდარებს და გაშრება. ლექსო-
ბის ამინდი კი ეხლა არის, დარზე სად მცალიან ფანდურის დასაკრავად და
ლექსთ სათქმელადო. — ფანდურის გაუჩერებლად უპასუხია მინდიას.

* * *

ბისოვლმა ხთისო გიგაურმა ბაკურხეველი ფიცხელაურ გიორგის შვი-
ლი დავითი შინ აწივა (დაპატიჟა). სახლში სმა ჰქონდა, პატივი სცა ხალხს.
დავითს სასმელი ძეგი მოუვიდა და გული აერია. შეურაცყოფილმა ხთისომ
სტუმარს ხანჯარი სდვა — იმდენად არაფრად ჩამაგლო, რომ ჩემი პატივის-
ცემა ჩემსავე სახლში ამოსთხიაო.

* * *

სოფელ ამლაში ქალებს — გაგათ ქალიგას, მარაისძეთ ლელას, კიბა-
ლაურთ სამძიმარს, ცალკე მოჰყავდათ თამბაქო იმათთვის, ვინც მათ ვეფ-
ხისტყაოსანს წაუკითხავდა. მაშინ თამბაქო ძვირი იყო, ხეგსურეთში ოქროდ
ფასობდა. ხელსაქმობის დროს ისინი იწვევდნენ კითხვის მცოდნე ვაჟებს და
საფასურად თამბაქოს აძლევდნენ. ვაჟებიდან არჩეული ჰყავდათ მარაისძის
შვილი დავითი. ქალიგას მთელი ვეფხისტყაოსანი ზეპირად დაუსწავლია.

მარაისძეთ ლელა ჩემი დედის დედიძის ქალი იყო, კიბალაურთ სამძი-
მარი ვაჟი — გიგაის ცოლი.

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმელმა - თომა ბალიაურმა პირიქით ხევესურეთში, არხოტის ხეობის ს.ახიელაში ბიძის — თათია ბალიაურის ოჯახს შეაფარა თავი. კაკვასიონის ჩრდილოეთით მდ.ასის სათავეებში მდებარე არხოტი ძნელად მისაღალი, ბუნებრივად კარგად გამაგრებული ხეობაა. მოვიდა აქ და ჩარჩა.

20-30-იანი წლების ხევესურეთი თავისი საკუთარი კანონებით ცხოვრობდა, თავისი სამართალი ჰქონდა, მტერ-მოყვარესთან ურთიერთობის მკაცრად განსაზღვრული ნორმები, საკუთარი ნატურალური მეურნეობა. ეს ყველაფერი უნდა აეთვისებინა ამ გარემოში მოხვედრილ, მანამდე სხვა ინტერესებით ნაცხოვრებ კაცს.

ივიათი გარეგნობით, ბუნებრივი მომხიბვლევლობით, პიროვნული ზემოქმედების ძლიერი ძალით დაჯილდოვებულს, ვინც კი ხვდებოდა, მის ჯადოს თავს ველარ აღწევდა. ლეგენდად დარჩა იგი დ.კაკაბაძის, დ.ციციშვილის, მარიჯანის, ვ.შკლოვსკის, ვ.ბარდაველიძის, ნ.მაკალათას მოგონებებში. ხევესურეთის გადაკარგულ სოფელში უცებ ხვდებოდნენ მაღალი ინტელექტისა და განათლების მქონე ახალგაზრდა კაცს, რომელიც თავისი პოლიტიკური მრწამსის გამო მონყვეტილი იყო გარე სამყაროს, საკუთარი ცხოვრების მიზანს, რომელიც მარტოკა იდგა ძლიერი და დაუნდობელი მტრის პირისპირ.

თავისი მშფოთვარე ბუნების წყალობით, იგი არც ხევესურეთში მჯდარა უმოქმედოდ: განათლებას, ცხოვრების სწორ აზრს, ეროვნულ სიმტკიცეს თესავდა ხალხში. მისი თაოსნობით მოხდა ხევესურეთის ხალხურ სამართალში (რჯულში) სისხლ-მესისხლეობის უმკაცრესი კოდექსების შეცვლა, უფრო ჰუმანური წესებით. ის იყო ახალგაზრდობისათვის პირადი მაგალითი სიმამაცისა, ზნეობრიობისა, სამართლიანობისა.

1934 წლის იანვარში სამლაში სტუმრად მყოფი თ.ბალიაური ტახტზე წამოწოლილი ფანჯრიდან მიპარვით მოკლეს. თავზარდამცემი იყო

ეს ამბავი მთელი ხევსურეთისთვის. ლენინგრადში სწავლა მიატოვდა და სასწრაფოდ წამოვიდა მწერალი ლადო ბალიაური, რომელმაც მეორე ბიძაშვილთან ერთად თომას სისხლი აიღო. შემდეგში, როდესაც პოლიტიკური პატიმრის ლ.ბალიაურის ნეშტი ყარაგანდიდან ჩამოასვენეს, დედამ — ლელამ მას ჩაატანა თომას ნატყვიარი, სისხლიანი პერანგი.

დალუპვამდე სამი წლით ადრე, როგორც ბალიაურთა ოჯახის უფროსმა თაობამ იცოდა, თომას სახლის კედელში ჩუშუნებია ბოთლი, რომელშიც რაღაც ხელნაწერი ყოფილა მოთავსებული — ჩემი გარდაცვალების შემდეგ, შესაფერი დრო რომ დადგება, მაშინ გაიხსნასო. ამ დოკუმენტის მიმართ თომას ახლობლებში საკრალური დამოკიდებულება სუფევდა და მას არავინ გაჰკარებია.

ერთი წლის წინ, ადგილობრივ ახალგაზრდებს სამალავი გაუხსნიათ და ხელნაწერი ამოუღიათ. იგი აღმოჩნდა ძალზე ლაკონურად დაწერილი ავტობიოგრაფია.

ვფიქრობთ, ამ დოკუმენტით ქართველი საზოგადოება გაეცნობა კიდევ ერთი მამულიშვილის ხანმოკლე, მაგრამ სახელოვან სიცოცხლის გზას, რომელიც მან სამშობლოს კეთილდღეობას შესწირა.

თ. ოჩიაური

თომა ბალიაური

დავიბადე 1896 წ. სოფ. ახიელში. ვსწავლობდი 1913 წ. ვლადიკავკაეში, გიმნაზიაში, საიდანაც დამითხოვეს უხეირო ყოფაქცევის წყალობით, რასაკვირველია მაშინდელი რუსოფილი მასწავლებლების შეხედულებით. თუმცა ჩემს წარსული წლების სიცელქეს დღესაც გაცდებაში მოჰყავს ნაცნობები. მოუსვენარი ხასიათი დამყვა ბოლომდის.

გიმნაზიიდან დათხოვნილი ვცხოვრობდი ალვანში, ოჯახში. 1914 წ. გამიცნო მარჩევსკიმ, რო-

მელმაც შვილად ამიყვანა და გამგზავნა გორში. აქ ვცხოვრობდი პოეტ ია ეკალაძესთან. პირველის და მეორეს გაცნობამ აღმიძვრეს და გააღვიძეს ჩემში ეროვნული ძარღვი, რის შემდეგ გავხდი უკიდურესი პატრიოტი და ყოველი ჩემი მოქმედება იყო დაკავშირებული სამშობლოს კეთილდღეობასთან, რასაც ბოლომდე შევსწირე ჩემი თავი. შესაძლებელია ეს თვალსაჩინოდ ვერ განვაკითარე და ფართე მოქმედებისთვის არ მექნა გასაქანი.

თფილისში რუსოფილ პაპეჩიტელმა არ მომცა ნება გამოცდების ჩაბარების. დავბრუნდი თიანეთში. ვცხოვრობდი მარჩევსკისთან, საიდანაც 1914-15 წწ. ვიყავ მოხალისედ ოსმალის ფრონტზე პირველ თფილისის ქართულ დრუჟინაში (დ.ჯანდიერი მეთაურობდა). ავადმყოფობის წყალობით გავთავისუფლდი. ჩამოვედი მშობლებთან. გარდავიტანე მძიმე ავადმყოფობა (პლევრიტი). ვიწეკი 6 თვე. გამორჩენის შემდეგ ვმსახურობდი ენისელში (სამომხმარებლო ამხანაგობაში), შემდეგში ყვარულში საქმის მწარმოებლად. აქედან ვაჭრობის მიზნით წავვედი რუსეთში. ვაჭრობის მიზნები ჩაიფუშა. შეველ სამსახურში, ადმინისტრაციაში დონის ოლქში, სადაც მომიწრო რუსეთის რევოლუციამ. ბოლშევიკების დაჭერის შემდეგ გადმოველ ეკატერინოსლავში, გუბერნიის კომისიაში კესელის განკარგულებაში, სადაც მყვან-

და ჩეჩნების და თერგის ოლქის ქისტების შემადგენლობით რაზმი, მიმართული ქალაქის სიმშვიდის დასაცავად, განსაკუთრებით ბოლშევიკების წინააღმდეგ, რომელთათვისაც საშინელებად გარდავიქეც.

გადატრიალების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემს სახლს დაჰკრეს ორმოცმა წითელარმიელმა ობისკი, მეძებდნენ დასახვრეტად, გაუსხლტი ხელიდან და ჩამოველ ს.ჟერებეცში. აქ შეგაფარე თავი მდიდარ ებრაელს ზასლავსკის. ვცხოვრობდი სხვის გვარზე. გამოსვლა ვერ მოვახერხე, რადგანაც რუსეთი გახვეული იყო სამოქალაქო ომში. წამოსულ ამხანაგებს მოასწრეს და დახვრიტეს როსტოვში.

ჟერებეცში ბოლშევიკების შემოსვლის შემდეგ ღამე გამოველ და რკინისგზით გამოვსწიე საქართველოსკენ. დავტოვე მტირალი უკრაინელი ქალი ლიზა, რომელსაც ვუყვარდი და მიყვარდა გაგიჟებით. დამაპატიმრეს ქისტ აბდულრახმან ბადხიევთან ერთად. გამძარცვეს. გამოირკვიეს ვინაობა და დასახვრეტად გამოზადებულნი გამოვიქეციით. გაგჩერდით კერჩში. გვიშველა ყალბმა ბოლშევიკურმა მოწმობებმა. ჩამოველ თფილისში. შეველ მოხალისედ ფურცელადის რაზმში. ვიყავ ოსების წინააღმდეგ. დავინიშნე ხევსურეთში და ფშავში კომისრად. შემდეგ შეველ მოხალისედ ლეო კერესელიძის რაზმში. ვიყავ სომხების წინააღმდეგ შულავერში; ვმსახურობდი ბორჩალოს მაზრაში რაიონის კომისრად. გადმოველ თბილისში სისხლის სამმართველოს ინსტრუქტორად და ამავე დროს ვიყავ მივლინებული ოსმალურ მისიასთან. ბოლშევიზაციის შემდეგ გავიქეცი ბათუმისკენ. გზაში გავაცილე საქართველოს სიმდიდრე. ბათუმიდან, დაებრუნდი გრემში. დამშვიდების შემდეგ შეველ ისევ სისხლის სამმართველოში. ვიღებდი მონაწილეობას არალეგალურ მუშაობაში. გამიყეს. დაპატიმრებამდე რვა კაცით შეიარაღებული 1921 წ. ბზობა ღამეს გამოველით თფილისიდან ერწოს მიმართულებით. ერწოში დაგყავის ერთი თვე. ამხანაგებს გული გაუტყდა და რაზმი ჩაიშალა. გადმოველით მე და სულხანიშვილი აწყურში. გავიგეთ ჩოლოყაშვილის გასვლა, შეურთდით ალვანის თავში. ვიღებდი მხურვალე მონაწილეობას ხევსურეთის აჯანყებაში 1924 წ. ვხელმძღვანელობდი მოხვევებს. აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ ხევსურეთმა მოსთხოვა ჩემთვის პატიება. გზა აღარსაით იყო, ან თვითმკვლელობა, ან შერიგება. მთელმა კომისართა კრებამ ალუთქვა პატიება. ჩა-

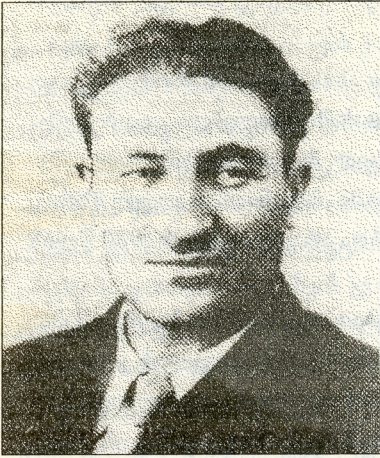
ველ. მოვტყუვდი. მიპირებდნენ დახვრეტას. მეორე დღესვე გამოველ თფილი
სიდან. აღარ ჩავსულვარ.

ამავე წელს ხანჯლით მოვკალ ჩიქოვანი ასის ხეობაში, რომელიც იყო
მთავრობისგან გამოგზავნილი ხევესურეთის დასამორჩილებლად და ბოლშე-
ვიკური მოძრაობის გასაღვივებლად. ისევ გავველ. მთავრობა შეშფოთდა. შე-
მოპითვალეს არ გავსულიყავ. ჩავრჩი არხოტში. მდეგნიდნენ ყოველ მხრივ,
ვერ ჩამიგდეს ხელად. ბოლო რითი დამთავრდა არ ვიცი. ვსწერ 1930 წლის
მაისის 30:

მადლობელი ვარ არხოტის, განსაკუთრებით ლელასი, რომელმაც შემი-
ნახა როგორც შვილი. თუ მოვკვდი, ვერ გელირსე საქართველოს განთავი-
სუფლებას, ამის შემხედვარმა მომიგონოს, რომ იყო ვიღაც დეგნილი და სამ-
შობლოს კეთილდღეობას შესწირა თავი. ჩემი სალაში ჩოლოყაშვილს, რომ-
ლის, როგორც ბელადის სახელისათვის არ შემიტყუვნიდა და არ დამიყრია
იარაღი და არც დავყრი იარაღს სიკვდილამდის.

იყავ ძლიერი ქართველო ერო, მომაგალი შენია. სამუდამო ხსოვნა ქარ-
თველ მებრძოლთა.

თომა ბალიაური
დაბადებიდან 33 წ.
სოფ.ახიელი

ლადო ბაიბიური

ლადო ბაიბიური ნ.ბაიბიურის ძმა იყო. დაიბადა 1907 წელს არხოტში, თათია ბაიბიურს ეს ერთადერთი ვაჟი ჰყავდა სუთი ქალის გვერდით. კაი ყმის ყველა თვისება ბუნებითაც დაჰყვა და აღზრდაც სათანადო მიიღო. მამისა და ბიძაშვილის თომა ბაიბიურის გვერდით ცხოვრებამ ყმაწვილობიდან აზიარა იმ ზნეობრივ ღირებულებებს, რაც ხევისურეთში კაცობის განმსაზღვრელად ითვლებოდა. ზნეობრივი სისპეტაკე, სიმამაცე და დაბეჩავებულის გვერდზე დგომა ლადოს ხასიათის თვისებები იყო.

1934 წელს ღალატით მოკლეს თომა ბაიბიური. ლადომ მიატოვა ლენინგრადი, სადაც იგი სწავლობდა, ჩამოვიდა და შური იძია. ამის შემდეგ ლენინგრადში აღარ დაბრუნებულა, საქართველოში დარჩა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფილოლოგიის ფაკულტეტზე განაგრძო სწავლა. ამ პერიოდიდან იწყება მისი სამწერლო მოღვაწეობა, რაც ერთი ათეული წლით განისაზღვრა. 1942 წელს ლადო დააპატიმრეს როგორც უნივერსიტეტის ფარული ორგანიზაციის წევრი და ყაზახეთში გადაასახლეს, სადაც დაიღუპა 1952 წელს. მისი ნეშტი საქართველოში ჩამოასვენა ნიკო მაკალათიამ. დაკრძალულია სოფელ შუაფხოში.

აქვე ვათავსებთ ნ.ბაიბიურის საკუთარ ლექსს, რომელიც მისი ბიძაშვილის თ.ბაიბიურისა და იმჟამად გადასახლებაში მყოფი ძმის ლადო ბაიბიურისადმი მიძღვნილი. ლექსის ბოლოში, რომელიც ენათმეცნიერ ირინე ასათიანს ნ.ბაიბიურისაგან ჩაუწერია ს.შუაფხოში 1966 წლის ივლისში, მიწერილია: „მე ხომ მოლექსე არა ვარ, თომა მეცოდება, იმაზე ვთქვიო“.

შენ დედას კეკსურის ქალო, ნათელა ვიტყვი რასაო,
სიბერემ დაგიახლოვა, თეთრ შაგერივა თმასაო,
თავითავ დამყვა ფიქრები, როგორც ლემადე მთასაო,

სიბერემ დაგიხლოვა, თეთრ შაგერივა თმასაო,
 თავითავ დამყვა ფიქრები, როგორც ლემადე მთასაო,
 გული ლოგინად დაიგა, მკარი მომანდო მკარსაო,
 რა დმაცილებს თომასა, ან იმის ალვის ტანსაო,
 საამოდ საკვლევს თვალწარბსა, მტერსაც აძლევდა ზარსაო.
 სუყველას მოხკლავს სიკვდილი, გაიტანს თავისასაო,
 ბედიანასა, ბეჩავსა, ერთნაირს უდგამს სკამსაო.
 სწორებში დასაკვეხნებსა შორს ვგონობ ერთას ძმასაო,
 რა მძიმე მაგცეს სასჯელი, რაში — რა გდებენ ბრალსაო?
 სამშობლო გაგაწირვიეს, შორს გაგაცილეს ზღვასაო,
 შენ ტანჯვამც გაუნაწილა დედასა, ხუთსავ დასაო.
 ცუდი ხარ წუთისოფელო, არას-ვის მისცემ კასაო,
 წინწინ სიკეთის პურადო, გვისრულებ ოცნებასაო,
 ათასნაირად გვიხატავ მომავალ ცხოვრებასაო,
 შენის უკუღმართ ბრუნვითა უკუღმ შაუცვლი ჟამსაო,
 ქალ-ვაჟსა კაის დროსასა გადაუნლართავ გზასაო,
 აუვსებ საწამლავითა სიამ-სიცოცხლის თასსაო.
 მადლობა მზეს და მთვარესა, კმეღეთს უვლიან გარსაო,
 სითბოს — სინათლეს თანაბრად აძლევენ ავს და კასაო,
 შუქნ ბარაკშიაც შადიან, არ შაიცვლიან ხაზსაო,
 დღემუდამ ხედვენ ტუსაღსა დიდი ხნის პატიმარსაო,
 ნუ მაიგონებ არხვატსა, ნუ დაინანებ თავსაო
 დრო გავა, იქავ გამოხვალ, არ ხარ სიბერის ჟამსაო,
 იქნებ ჩქარობდეს კალამი, ჰყვებოდეს გულისთქმასაო,
 არა და რაღა იქნების, სუყველგან მარხვენ მკვდარსაო,
 კარგი ყმა სწორთან ამთავრებს ვაჟ თავის ცხოვრებასაო,
 ცუდას სუყველა აშინებს, მაუფარების ქვათაო.

რედაქტორი: თინათინ ოჩიაური

მხატვარი: გიორგი ოჩიაური

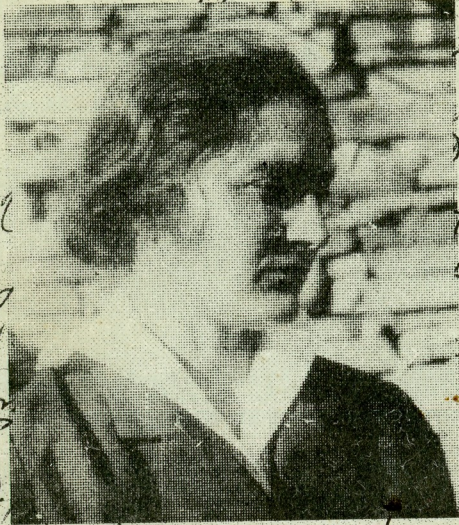
ჩაბარდა წარმოებას 1.08.95; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.08.95;
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 5; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 5.5;
ბეჭდვა ოფსეტური; ქაღალდის ზომა 60X841/16;
ტირაჟი 1000. შეკვეთა №18.

ფასი სახელშეკრულებო

დაიბეჭდა გამომცემლობა „ლევა“-ს სტამბაში.

თბილისი, ბალანჩივაძის 1.

עצמאות. הן הן המעשה החדש והנצחי.

הוא הנהיג את ישראל
בזמן קשיים רבים
והוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.
הוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.

זהו הנהיג את ישראל
בזמן קשיים רבים
והוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.
הוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.
הוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.
הוא נהנה מאהבת
עמו, שבתו
היא נחלתו.